שמואל בר' יעקב־צבי פיגלין

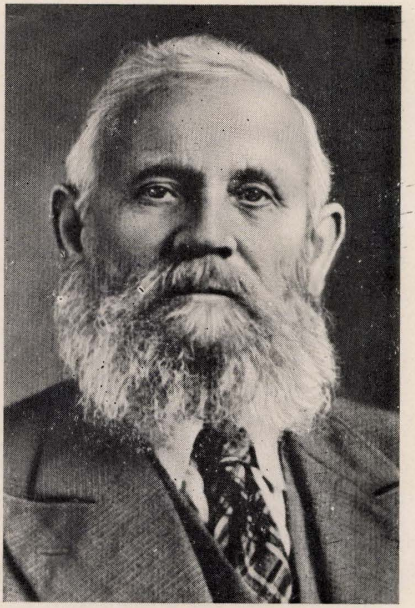
זברונות איש מתולה

הוצאת המשפחה, חיפה תשי"ד

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

המעתיקים מן הספר מתבקשים לציין את המקור

נדפס בדפוס „אות" קואופ' בע"מ, חיפה

ה׳ אדר תרל״ד — ט׳ באב תשי״ד
(1874) (9.8.1954)

לאבינו ולסבנו ר׳ שמואל בר׳ יעקב־צבי פיינלין שיחי׳

במלאות לו שמונים

ולאמנו וסבתנו היקרה שרה שתחי׳

מנחת אהבה

מאת

הבנים	הבנות
ירמיהו ורעיתו ליאורה	מלכה
לאומי ורעיתו אסתרה	אלישבע ובעלה אמנון אברהם
ובת־אחותו מוריה אורבך	עיונה ובעלה אפרים טייבר
	גאולה ובעלה יעקב אבוטבול

הנכדים והנכדות

אלכסנדר פייגלין	רנית טייבר
אברהם טייבר	טליה טייבר
עדנה אברהם	רנית אבוטבול
אילנה אברהם	אמירה אבוטבול
	אורנה פייגלין

תוכן העניינים

דברי־פתיחה ט

מחיי הראשונים

מהרקה פלך מוהילוב למשמר הירדן יא
איך נוסדה משמר הירדן ל
מחייו הפרטיים של אבא ז״ל ל״ד

עשרים ושבע שנותי במתולה

מבוא מא
סקירה קצרה על המקום והסביבה מב
וזו תכנית הכפר ובתיו מט
פלוגתות וצעדים ראשונים נא
פרשת המים נט
פרק הנשואין סב
מצב הרפואה במושבה סה
מר אורי פלשין סט
ענין הדרוזים בפעם השלישית עא
החיים עם השכנים המתואלים והגוצרים עב
היחסים של הבקים ובני דתם אלינו עה
בית הספר במתולה פ
טבק פג
חבלי התיישבות פה
חדשות בארץ צא
ראשית עבודתי בפקידות צה
במלחמת העולם הראשונה קב
הריגול במלחמת העולם הראשונה ומתולה קו
מר ח. קלוריסקי ז״ל קיד
עוללות קי״ז

דברי פתיחה

המושבות ראש פינה ומתולה היו הגדולות שבמושבות הגליל העליון, זה הגליל ההדור, שבימי העליות הראשונות כל לב נמשך אל נופו וכל פה שר תהילתו. במושבות אלה ואחיותיהן, בעלות שדות הפלחה הנרחבות, היו האכרים העברים אכרים ממש וחייהם נשארו חלוציים ודבוקים אל הקרקע גם בשעה שבמושבות האחרות בארץ הגץ הפרדס וגמל תפוח הזהב. כאן נוסדו בתי הספר העבריים הראשונים, שכל בני המקום קיבלו בהם חינוך עברי שלם, והעברית ה„גלילית" היתה כבר בימי העליה השניה לנחלת דור של „צברים", שבדידות הגליל ההררי הטביעה עליהם חותם מיוחד ושמרה על יחודם בפני השפעות חוץ. טבעי איפוא הדבר, שבהגיע התור המיוחל של עצמאות ישראל, באים גם בני המושבות האלה לצרף את קולם למקהלה ולספר את לבטי התאחזותם בקרקע עד הגיעם הלום. זה עתה סיפר לנו בן ראש פינה אהרון אבן־חן בספר רשימותיו המחונן „שוורים חורשים בהר" את ראשי הפרקים של דברי ימי מושבתו וסביבתה, ועתה, בספר זכרונות זה שלפנינו בא אב אחד מאבות מתולה, ויו"ר הועד שלה במשך שנים, לספר לנו דרכו למושבה הזאת וראשי פרקים מקורותיה. המחבר הישיש הוא איש יודע ספר, שלא עשה תורתו קרדום לחפור בה, אלא עבד באת ובמחרשה ואת אשר העלה על הכתב דלה מבאר החיים ממש. וסוד הצמצום של מסתפק בעובדות כמות שהן מוסיף לפעמים לפשטות הסגנון הסיפורי נופך של פיוט, כאותו פיוט המרחף על החיים בטהרתם. גרם לי מזלי, שימי התאחזותי בארץ עברו עלי על אדמת שתי המושבות האלה — אני הייתי בימי בחרותי מורה בראש־פינה ואחי במתולה — ונופן ואנשיהן היו לי לנחלת הנפש. על כן הנני רואה זכות לעצמי להציג לפני הקורא את ספר הזכרונות הזה, שהוא פרק חשוב ומעניין לתולדות הישוב.

ש. שלום

הר הכרמל, ר"ח ניסן תש"ד

מחיי הראשונים

מחרקה פלך מוהילוב למשמר הירדן

במלים הספורות אותן אבקש לרשום בטורים הבאים רצוני להעלות זכרונות מחיי משפחתנו. כוונתי האחת: להסיק איך וכיצד התרוממו האנשים הללו עד למדרגה עילאית, בה השאירו אחריהם את עברם, ועזבו את מקום מגורי אבותיהם, ואבות אבותיהם לפניהם ללכת המדברה, אל ארץ לא זרועה, אל ארץ ללא דרכים ומים, אל מקום תוהו ללא סדרים כלכליים, אשר תושביו היו פראים למחצה והשלטון ניתן בידי כל שתקיף יותר. מי ומי היו אנשים הללו, ומנין שאבו אומץ ורוממות־הרוח?

הנבע המעשה מן המצפון הפנימי, שעוררם לחיבת־ציון ובנין המכורה? או שמא מתוך היותם אנשי דת, מאמינים באמונה שלמה בקדושת הארץ? ושמא מתוך הכרה ריאלית של חיי המעשה, מצאו שאין עתיד לעם ישראל בגולה?

מדרכו של אבא ז"ל, משך כל שנותיו בארץ, הריני מסיק, כי כל הנקודות הנ"ל משולבות ומקושרות היו בינן לבין עצמן עד בלתי־הפרד ומכלל חייו הוא אני נמצא למד על האחרים. אבי ז"ל מעודי לא שמעתיו מתלונן בדרכו החדשה. על קשיי יום יומו, או על סבלותיו. וכאשר בימים הקשים ביותר, הזמינתהו המשפחה לחזור

לרוסיה, מתוך הבטחה להעשירו, סירב, באמרו כי לא ימיר חיי יום אחד בארץ הקדושה, בכל הון שבעולם, ואין שמחתי שמחה אלא בשעה שהוא רואה בה נדבך אבנים מתווסף על בנין, או שתיל ועץ שנשתלו באדמה, ואפילו לא ברשותו שלו. באלה בלבד ראה את התגשמות כסופיו, שאיפותיו, תקוותיו. אכן, אילו החכימו כמוהו אף שאר אחינו בגולה, והחליפו חיי שעתם המדומה, בחיי עתיד העם, ודאי שהיה מצב עמנו מזהיר יותר וטוב, ממצבו עכשו.

נולדתי בחמישה באדר תרל"ד, בעיר הרקה פלך מוהילוב, על גדות הדניפר שברוסיה. תושבי עיירתי עסקו במלאכה ובמסחר, כי רוב סחרה עם כפרי הסביבה. בימות ראשון, בהערך בעיירה השוק הרשמי הציעו אנשי הכפר מרכולתם לעירוניים. מאידך, קנו מכל שנדרש לצרכיהם הם.

על בעלי הבתים האמידים שבעיר התיחשה משפחתנו. זקני המנוח היה בעליו של בית מסחר לאביזרים, ואבי ז"ל נטל חלקו בעסקיו.

במרכז העיר ובסמוך לשוק, עמד ביתנו הגדול, על חצרו הגדולה ומחסניו הרבים. בבית מכרו יי"ש לנכרים; לזה במזומנים ולאחר בהקפה. בשלהי השנה סילקו חובותיהם, אם בתבואה, בפשתן, או קומבוז, ואם בבהמות, עורות וכו'.

בהתקרב ימות־הזריעה, קיבלו מידינו כל מיני־זרעים בהקפה, ובבוא העת, החזירו תמורתם בריוח ידוע, לפי תנאים מוסכמים מראש.

תשעה ילדים היינו בבית: ארבע בנות וחמישה בנים, ואני הרביעי במספר. עד לשנתי העשירית למדתי בחדר, ובשנה האחת עשרה נכנסתי ללמוד בישיבה. באותו פרק זמן נפתח בעיירתנו לראשונה בית ספר עממי ממשלתי לילדי ישראל.

מורי אותו בית ספר יהודים משכילים היו, מן הדור החדש אז. רינגו אחריהם בעניני כשרות ושמירת הדת, שכן בבית ספר זה נדרשו התלמידים לבקר אף בשבתות וחגים. הנה על שום כך נמנעו ילדים רבים מלבקר במוסד, וזאת על אף הבטחת המורים כי לא יכריחו את תלמידיהם לכתוב בשבתות, או לחללן בכל חילול אחר. אבא עיכב בעדי מלהכנס לבית ספר זה. מאידך, שכר לי מורה פרטי ומפיו למדתי את כל שלמדו במוסד. הנה כי כן הוספתי ללמוד בישיבה, אף למדתי רוסית, חשבון וכו' בשעורים פרטיים.

בעירתנו היה בית ספר ממשלתי גבוה לחקלאות, ולמקצועות טכניים. מנהלו נהג לבקר בדירת פלוני, שען יהודי, בעל מוח חריף ואמן בחסד עליון, (עליו אמרו: כשימות, ימותו אתו כעשר אומנויות), בכדי להסתייע בו בכל שנגע למכונות בית הספר. אהבתי לבקר בבית השען לעתים קרובות, ושם נפגשתי עם המנהל. לאחר מספר שיחות מצאתי חן בעיניו, ומשהחל מתעניין בי ובמעשי, הביע את רצונו להכניסני לבית ספרו, כ"יוצא מן הכלל", באשר לפני לא נתקבלו תלמידים יהודים למוסד הלזה כלל. אבא ז"ל משך ידיו מכל הענין, בהודיעו כי לא ירשני בשום אופן לחלל את השבת, וכך סולק הענין מכל דיון נוסף.

בן שתים עשרה הייתי, וסובר כי ידעתי הכל. מתוך שלא השתוקקתי להיות רב או שוחט, ומתוך שסברתי כי דיי בידיעותי להעשות סוחר החילותי מדבר על לב אבא ז"ל, כי ירשני להתעסק במסחר. ואמנם, ביום ראשון, יום השוק, יצאתי וקניתי כמה עורות ושער חזירים, ובו ביום מכרתי מרכולתי ברווח של רובל, וכך ביום השוק השני והשלישי שלאחריו. ואולם אף בכך לא מצאתי סיפוק. למרות שנותי הצעירות, הרהרתי בגדולות ולאמיתו של דבר לא ידעתי מה רצוני למעשה.

אותה שנה קרנו אסון במות אמא; אשה צעירה יפיפיה בת שלושים ושלוש, אשר נבהלה מפחד פתאום, החלה מתרוצצת, וקרוב לודאי שנתקררה, לקתה בדלקת ריאות ושבקה חיים לכל חי. לא אותנו בלבד העציב המקרה, אלא את כל תושבי העיר, אשר הוסיפו להפוך במקרה זמן רב לאחר האסון. באותן השנים שמעתי בבית משוחחים הרבה על חיבת ציון וארץ־ישראל. משולח ארץ־ישראלי, כי בא לעיירה, היה מתאכסן אצלנו, ובבית לא חדלו מלדבר ומלהתענין בכל דבר קטן וגדול, שחשבו לעשות או שנעשו בארץ־ישראל. זקני ואבא ז״ל, בהיותם חובבי ציון נלהבים, החליטו לעלות ארצה ישראל ויהי מה. באותו פרק זמן בא לעיירתנו שלוח מטעם חברה ארץ־ישראלית למכירת קרקעות, ולאחר משא ומתן רכשו מידיו אבא ואבי־זקני ז״ל ארבע מאות דונם אדמה ברמה, (מקום קברו של שמואל הנביא ליד ירושלים), בתנאי, שאם האדמה לא תמצא חן בעינינו, תמסור לנו החברה שטח במקום אחר, בכל שנבחר. אינני יודע כיצד הובטח הדבר, מכל מקום בוצעה הקניה והכסף הושלש, או שולם.

אבא ז״ל, מחסידי חב״ד, נסע אל הרבי מליבוויץ, לקבל את הסכמתו וברכת־הפרידה. אלא שהרבי טען, כי אך בבוא המשיח אי״ה נזכה וניסע כולנו.. אבא שב לביתו בעגמת נפש מרובה, אף כי לא אמר נואש. לאחר ביקור שני ושלישי נתן הרבי את הסכמתו וברכו בנסיעה צלחה.

לאחר מות אמא נואשתי מכל, אף המסחר בו החילותי מתעסק תחילה לא עוד מצא חן בעיני, ואתחיל לבקש את אבא ז״ל, כי ירשה לי לנסוע לקורסק, עיר גדולה מאד הרחוקה מעיירתנו מהלך שבע או שמונה מאות ווירסטאות, מקום שם גר דודי, סוחר־היערות ישראל פיינברג, בעל אחות אמא המנוחה. כדרכו תמיד לא נעתר לי אבא. הוא ידע כבר כי בקרוב יעלה ארצה ישראל, וכפי הנראה חיכה אך לתעודות הממשלתיות (גוברנטורסקי פספורט). אלא שאנחנו הילדים

לא ידענו מכל אלה ולא כלום. מכל מקום, משהבחין ביאושי (ואני הפצרתי בו מאד) הסכים — ואסע.

בהגיעי לקורסק, אל הדוד, נחתי ימים מספר, התראיתי עם אחי המנוח, הגדול ממני בשנותיו (ואשר עבד במקום מזה שנתיים או שלוש) ואבקש עבודה. מלכתחילה פקפק הדוד אם יוכל לסמוך על צעיר כמוני; רק לאחר שהסברתי כי מוכשר אני לכל, יודע חשבון ודובר רוסית, מסר לידי את חלוקת העצים ומכירתם לצרכי הסקה בעיר.

בשעות לפני הצהריים נהגתי לקבל את העצים בתחנת הרכבת. את הארוכים הייתי חייב לחלק בן המושלים ובעלי הבית העשירים, הכל מוזמנים לפי מידה, ואילו אחר הצהריים מכרתי את עצי הקצרים לפי המשקל.

תחילה פחדתי פן לא אוכל לעמוד במילוי החובות כלפי המשרה. כל עסקי התנהלו עם נכרים בלבד. יהודים מועטים התגוררו במקום על שום איסור מגורים שחל על בני־ברית, פרט לבעלי תעודות רשמיות ממשלתיות, (הנקראות ברוסית „פרבי גילדיקופיץ") ותעודה מעין זאת עלתה כסף רב. ואולם, את סוד פחדי לא הורשיתי לגלות, וכך נכנסתי לעבודה, אותה מילאתי בשלמות, לשביעת רצונו הגמורה של הדוד.

באותו פרק זמן סיימו אצל הדוד לכרות את אחד היערות, ממנו הוציאו את העצים מסוג ראשון, שני ושלישי, בהם השתמשו לכל מיני קורות ולוחות ואדני רכבת. ביער נשארו אך עצים דקים לשימוש הכפריים ועצי הסקה. והיה דודי נזקק למשגיח, על עבודות־הגמר, בעוד שאת פקידיו הקבועים העביר אל יער חדש. הצעתי לדוד, כי ימסור לי את עבודת ההשגחה, ואם כי פקפק תחילה — ניאות להפצרותי, לאחר שהבטחתי לו כי אמלא את העבודה בשלמות יכי

אשביענו רצון. את אחי הגדול ז"ל, שעבד אצלו מזה שנים מספר, שלח עמדי להראות ולהסביר את עבודתי במקום. יומיים שלושה שהה אתי, ולאחר שהורה לי כל שעלי לעשות נסע אל יערו החדש.

מתוך רצון רב לעלות לגדולה ולתפוס עמדת פקיד מבוגר לא נתתי לבי לעובדה כי עודני צעיר מאד; בלילה בו עזבני אחי וחזר למקומו תקפני פחד רב — עד שלא ידעתי מה לעשות. אותה שעה הייתי מוותר בחפץ לב על הגדולה ועל המשרה, לו אך יכולתי להפטר מכל וכל. מגודל פחדי החילותי מתפלל ערבית ולבכות. השומר הזקן בראותו אותי מתפלל, מחזה שלא הורגל לראותו תחילה, ובפרט בראותו את בכיי החל מדבר על לבי, שאלני על מה אני בוכה, וקרוב לודאי שהרגיש אף בפחדי המסותר. ספר לי הא ודא והתקרב אלי והבטיח את מסירותו הנאמנה. עברו יומים ושלושה ואתרגל אף לכך.

וזה דבר עבודתי במקום: מדי בוקר באו כפרי הסביבה, העמיסו את העצים החטובים והמוכנים על עגלות־החורף והובילום אל תחנת הרכבת. נסעתי אתם, שלחתי העצים העירה, ולשעת צהריים חזרתי היערה. לאחר הצהריים, מכרתי עצים לכפריים, וסדרתי החשבונות עם החוטבים, המובילים וכו', וכך מדי יום ביומו, חוץ משבתות וחגים.

עברו שלושה חדשים, ואפשר ארבעה, ובמכתבו אלי הורה לי אבא ז"ל לחזור הביתה, באשר מתכוננים לנסוע לארץ־ישראל. נדהמתי. הן אך זה עתה החילותי הולך מחיל אל חיל, מקבל משכורת טובה, אף משביע רצון בעבודתי והולך בגדולות — ופתע — עלי לעזוב כל אלה ולעלות ארצה...

נסעתי העירה להיועץ בדוד ובמשפחתי כדעת מה עלי לעשות בנדון. בהתיעצות הוחלט שאין עלי למהר — באשר במכתבו של אבא לא נוקב זמן הנסיעה, ומן הראוי לחכות ולראות כיצד יפול דבר.

ואולם לא עבר זמן רב, ובמכתבו השני זרזני אבא למהר ולחזור הביתה, באשר נסתיימו ההכנות ואין מחכים אלא ל„הגוברנטורסקי פספורט", כלומר לתעודות־הרשיון. חזרתי להיועץ בדוד ובחתנו, שהיו, אגב, רחוקים מאד מחיבת ציון, אף דתיים לא היו מעודם. קרובי אלה, לבם היה שמן, מצבם טוב, ואזנם אטומה, כאוזן שאר יהודי רוסיה, שסרבו להפרד מעל סיר הבשר, (המהול בדם, ובכל מיני גזירות). בהתלהבותו של אבא לציון ראו קרובי חסרון־דעת, העתיד לחלוף. הנה על שום כך חיוו קרובי דעתם, כי אם אמנם משפחתנו תסע, עלי להישאר ברוסיה ולעבוד ולהרויח כסף, ובהגיע תורי לשרת בצבא, או אז אברח לארץ־ישראל, אם ארצה בכך.

מתוך מכתבי עמד אבא ז"ל על כוונתי לקבל את עצת קרובי, ולהישאר לפי שעה ברוסיה. לא עברו אלא חודשיים שלושה (וכפי הנראה נתקבלו בפרק זמן זה רשיונות־המסע, מוגבלים לתאריך קצוב), ומכתב חדש הגיע מאבא והפעם נערך בסגנון חריף ביותר, ובדברים ברורים גזר בגזירת כיבוד אב, שאחזור מיד, בלא התייעצות ודחוי.

למכתב מעין זה, ובפרט שעניינו הגזירה בכיבוד אב, לא יכולתי לסרב. סיימתי ענייני ביער, ואסע העירה, לשם עריכת החשבונות ופרידה מקרובי בטרם אחזור הביתה.

בשעת שובי הביתה קרני מקרה מוזר ומצחיק. בדרך מקורסק ועד לעיירתי הוצרכתי לעבור בסמולנסק מרכבת אחת לאחרת. אינני זוכר על שום מה איחרתי את מועד צאתה של זו, אך באין ברירה נשארתי בתחנה, בכדי לחכות לרכבת השניה העתידה לעבור בלילה. השעה היתה כשתיים לאחר צהרי היום. ישבתי על ספסל בסמוך לתחנה, מהרהר במעשה־השטות שעשיתי, והנה ניגש אלי בחור פולני, כבן עשרים ושבע, ושאל למעשי במקום. לתומי סיפרתי לו מה שארע לי וכן שבלית־ברירה אחכה לרכבת העתידה לעבור אותו

לילה. ישב וסיפר, כי כמקרה הזה קרה גם לו, ולאחר שהתעניין, כביכול, הוגד לו, כי במרחק שלושה או ארבעה וירסטאות בערך ממקומנו זה יש תחנה קטנה שנבנתה מחדש, ובה ניתן „להסתדר" עם הקונדוקטור, שירשה לנו לנסוע ברכבת משא, לבל נצטרך לחכות עד שעה מאוחרת בלילה לבוא רכבת הנוסעים.

מבלי חשוב הרבה שמעתי לעצתו ונצא לדרך. היתה לי מזוודה כבדה למדי, ולבחור — לא־כלום. תחילה נשאנו את מזוודתי חליפות, ואולם, כעבור הזמן המשוער, ועדיין את התחנה לא ראיתי ואילו השמש התחילה יורדת, החילותי לחשוד בבחור, ואפחד למסור לידיו את המזוודה. היחסים בינינו נמתחו במקצת, וכל דברי רוגז ומוסר לא הועילו. עייפתי מנשיאת המזוודה, ואולם התאמצתי לבל יבחין בי צל חולשה או פחד. וכך עברנו „תחנה" שלמה: 24 וירסטאות, מהלך חמש שעות ויותר.

משהגענו לתחנה, אמנם מצאנו רכבת משא ובה יכולתי לנסוע, אלא שעייפתי עד כדי כך, שבחרתי ללון בצריף שומר התחנה, תמורת שכר לינה — דמי בקבוק יי"ש. עוד לא הספקתי לשבת, והנה הבחורון נכנס ומתיישב על מחצלתי ומספר כי נתעייף והחליט ללון במקום אף הוא, תמורת שכר לינה דמי בקבוק יי"ש... השומר נעל בעדנו את דלת החדר והלך. אנו שכבנו לישון על המחצלת האחת, איש בסמוך לרעהו. כל אותו לילה ישנתי מבלי להתעורר — ובבוקר השכם קם לפני וביקש לצאת מן החדר, ואולם השומר (איש מעשי) סירב להוציאו בטרם אקום, ונצא יחדיו. בעזבי את קורסק חגרתי על גופי את מעט הכסף שהיה לי, ובנרתיק הכיס השארתי לי שנים עשר רובלים ופרוטות והנה בקומי משנתי בבוקר, מצאתי לנרתיק הכסף מונח לצדי על המחצלת. פתחתיו ואווכח כי הוציאו מתוכו 11 רובל ו־20 קופיקות. החילותי דובר לבחורון בשקט, לבל ישמע השומר ח"ו, כי הבושה כיסתה את פני. לא כן הוא, שכפי הנראה

זאת לא הפעם הראשונה שנכשל וניתפס. הרים את קולו, כשהוא מכחיש ונשבע בכל מיני שבועות, שלא הוא הגנב וכו' וכו'.

השומר, בראותו אותנו רבים, שאל לפשר הדבר, אף אמר: —
רצונכם לריב? בבקשה, החוצה. הברנש שמח למשמע הפקודה, בהאמינו כי בחוץ יתחמק מידי ויברח, אלא שברגע בו יצאנו מאחורי הדלת תפסתיו ולחצתיו אל הקיר. חזק הייתי ממנו, ולאחר דברי חרוף וגידוף שלא הועילו לו כלל, (ומתוך שפחד פן אמסרנו למנהל התחנה) הוציא את הרובלים מתוך מטפחת קשורה לצווארו, והחזיר את כספי לידי. כעבור שעה בערך הופיעה רכבת הנוסעים. עליתי עליה והמשכתי בה את דרכי. אף הוא המשיך את דרכו באותה הרכבת, ובעברו בקרון שבו ישבתי, והקרון מלא יהודים, עצרתי בבחור וסיפרתי לקהל הנוכחים את שקרה בינו לביני. לא אגזים אם אגיד, שכמעט כל מי שהיה בקרון ירק בפרצופו — וטעמם ונימוקם שכך נאה לו, לא על שום שגנב אלא על שום שבחור בגילי הצליח להוציא ממנו את הגניבה. בהגיעי הביתה נוכחתי לתמהוני הרב כי איחרתי את המועד, וכי אבא, אשתו השניה וכל הילדים שהיו בבית נסעו שבועות אחדים לפני כן. בלית ברירה נאלצתי לחכות עד שיסע סבא, שנשאר לחסל ולסיים עסקים מספר.

שמעתי כי ביום בו נסע אבא, המתה העיר מהתרגשות, ומספר רב מבני המקום, שהיו קרובינו, וכן ידידים ומכרים טובים, באו אם להפרד ממנו ולברכו בנסיעה טובה ומוצלחת, ואם לעשותו לשליח מצוה, שלא ינזק חס וחלילה בדרך. היו שביקשו בתחנונים לכתוב אליהם מכל וכל — והפרידה השאירה בעיר רושם לזמן רב, ועוררה למחשבות על חיבת ציון וארץ ישראל.

אבא והמשפחה עלו בחוף יפו, ומיד עברו ירושלימה בה התישבו לחכות לבואנו אנו.

כעבור חדשים מספר סיים סבא את עסקיו ונתכונן לנסיעה. ושוב חזר על עצמו יום־הפרידה כמתואר לעיל. בשש נפשות יצאנו את העיר: סבא, סבתה, אני ועוד שלוש בנות הדוד (באשר החליט גם הדוד על עלייתו, אך בתאריך מאוחר יותר) ונעשה את דרכנו באניה מאודיסה עד יפו. למותר לתאר את תלאות הדרך הידועים לרבים, אם מתוך הנסיון ואם מתוך קריאה ושמיעה. באנו ירושלימה למנוחת־מה, ואבא ז"ל סיפר כי הציעו לו עסקים שונים ומקנה חצרות ובתים. אלא שאבא עמד בשלו; לבו ונפשו נכספה להתיישבות על הקרקע ולהאחזות בה, כי לא למען עסקים עזב את רוסיה ובא ארצה ישראל.

באנו בדברים עם החברה, ממנה רכשנו את האדמה עוד בשבתנו ברוסיה. יצא איש החברה עם סבא ואבא ז"ל לבקר במקום, ולהיווכח מה קרקע רכשו מבלי שראוה בעינים, והנה לנגדם אדמה כחושה, כולה הרים ובקעות ומכוסה אבנים, במקום שמם כמדבר. כמעט ולא האמינו למראה עיניהם; רגילים היו למראה אדמות־מישור שחורות וטובות, והנה הרים ואבנים לפניהם.

מיד הודיעו שלא יקבלו אדמה זו לרשותם, וביקשו את קיום תנאי החליפין הנקוב בחוזה שבידיהם.

החל משא ומתן שנמשך זמן רב, ואנו אז משפחה בת ארבע עשרה נפש, פורטים את הלירות ואוכלים, ואין יודעים איך לנהוג. בתיווך אנשים שונים נאותה החברה, להציע לנו קרקע בשני מקומות, למען נבחור את 400 הדונם כרצונגו: אם במושבה רחובות, ואם בגליל העליון ליד הויגז, היא האדמה המעובדת עתה בידי קבוצת אילת השחר.

את בית הספר בראשון לציון ניהל אז מר מרדכי ליובמן, בן עיר וקרוב משפחה. הוחלט להיוועץ בו, מה המקום שבחירתו מחוכמת יותר.

נסע אבא לראשון לציון וסיפר לו על רוב עשרו וגדולת בניו; — חמישה בנים היינו — אמנם טרם הוכשרנו לעבודה, אך עוד עתנו לפנינו... לאחר התיעצות ארוכה חיוה מר ליובמן את דעתו מעין כך: — אדמת רחובות כולה חול, ואילו אדמות הגליל כולן אדמה שחורה ושמנה; בשים לב לכספנו הרב ולכוחות העבודה, מן הראוי איפוא להסכים להצעת הגליל. שב אבא הביתה ומסר את תוכן התיעצותו לסבא, וההחלטה נתקבלה לעלות הגלילה.

החל משא ומתן מחודש עם החברה, ומטעם החברה — עם מר אוסובצקי, מנהלו של הנדיב הידוע בגליל, שימכור כשש מאות דונם: 400 לנו ו־200 למשפחת שיינוק, אשר, כפי הנראה, רכשו אף הם את אדמתם באותם התנאים כמונו. האדמה היתה אז ברשות חברה, שביקשה להתיישב אותה שעה במקום הנדון. על שום כך לא נאות מר אוסובצקי על נקלה למכור לחברתנו את 600 הדונם המבוקשים, והוטל עלינו לחכות עד שיתרצה וימכור. בינתים הוחלט שאחי משה ואני ניסע לראשון לציון ללמוד לעבוד. באנו לראשון ונתקבלנו לעבודה.

עבדנו ב„בחר". עד ליומי זה אינני יודע על שום מה נקראה העבודה כך, ולא בכל שם אחר. כעשרים איש, או יותר, עבדו חלקת אדמה אחת — בזה האופן: הראשון החל לחפור באדמה, ברוחב חמישים או ששים סנטימטר ובה במידה לעומק, וכן הבא אחריו, וכן כולם, כדי להפוך את הרגבים ולסלק מתוכם את היבלית. כרגיל העמידו בראש את הפועל החזק והמנוסה ביותר, ואילו על יתר הפועלים הוטל להשיגו. אחד שנכשל, או נתרשל, היה מעכב ומעמיד את כל הטור שלאחריו. הנה כי כן רדף האחד את אחיו, ואוי לאי שנכשל. ראשית הושם לצחוק, ושנית העבירוהו לסוף הטור, והדבר לא נעם ביותר. אחי ואני, בהיותנו צעירים מאד ובלתי מנוסים, עבדנו תחילה קשה מאד, למען לא נבוא ח״ו לידי אותה

בושה. לבסוף זכינו לעמוד בין הראשונים בשורה והפועלים המנוסים (ביניהם ערבים), ביקשונו שלא למהר. משכורתנו היתה רבע מגידיה ליום, ולפי השכר — המאכל: לחם ופלג דג מלוח, או קמצוץ גבינה יבשה וכוס תה. בצהרים אכלנו ביציה עם לחם ובערב — כסעודה שאכלנו בבוקר. כך עבדנו כמה חדשים. לבסוף עברנו לעבוד ברחובות. שמה חפרנו את המרתף מתחת לבית דונדיקוב. ומשם נקראנו הביתה, בכדי לעלות הגלילה.

על פי עצת מכרים, מצאנו כי אין טוב לנו בלתי אם עשות את דרכנו על גבי גמלים מירושלים לצפת, בדרך ההרים. דרך אחרת הובילה מירושלים ליפו, משם לחיפה, ומחיפה לצפת, ועל הנוסעים הוטל להחליף את העגלות בכל מקום חנייה חדש, אך לא תמיד נמצאו עגלות במקומם הראוי. שכרנו גמלים. השלשנו את דמי הנסיעה בידים בטוחות, תוך הוראה למסור את שכר הגמלים לבעליהם רק לאחר שנודיע בכתב, כי עברנו דרכנו בשלום. במוצ"ש אחד נפרדנו מכל מכרינו, ולמחרת השכם בבוקר, הוברכו הגמלים ולכל בהמה נקשרו שתי תיבות גדולות, אחת מכל צד, ובכל תיבה הוצב מבוגר אחד. לקטנים הוסיפו מקום באמצע, וכך יצאנו לדרך. עברנו בדרכים שלא ראון אבותינו, בדרכי הרים, גבעות ועמקים, בשבילים עקלקלים במקומות שוממים בהם לא ראינו איש, ואך שמים וארץ. ליד מעינות הושקו הגמלים, ומילאנו כלינו מים. בערבים פרשנו מחצלות ושמיכות במקומות־החנייה, אכלנו מן המוכן אתנו ונישן עד אור הבוקר. כך עשינו את דרכנו כלה עד להר־כנען, אליו הגענו ביום ששי עם שקיעת השמש. לבל נחלל את השבת נשארנו כל אותו יום שבת ומוצאי שבת בהר, ורק ביום ראשון בבוקר נכנסנו צפתה.

וכך התנודדנו על הגמלים שלא ראינום עד אז, ועל אחת כמה וכמה שלא רכבנום, שבעה ימים ולילות. ביום אכלתנו השמש

הלוהטת, ובלילה, תחת כפת השמים, הקור. אך את כל התלאות שמצאונו, עינויי הדרך והסבל הרב, יכלו לקבל באהבה, רק מי שמטרתם היחידה היתה קדושת הארץ וההתישבות בה, ואשר למען אידיאל נשגב ונעלה זה המירו חיי רווחה ועושר בחיי הלך־נפש ותקוה לעתיד לבוא, בעזרת השם.

אמנם, נוכחנו לדעת ולהבין, כי הדרך שלפנינו אינה סוגה־בשושנים ועדיין נכונו לנו כל מיני מכשולים לא שערנום מראש, אך לא כבתה הגחלת הלוחשת ולא פסו ניצוצי האש השולחים אורם למרחוק; האמונה והבטחון בעזרת השם ובקיום שאיפותינו, הם שעזרונו במלחמת החיים החדשים.

לאחר מנוחה קצרה ושהייה בצפת, ירדו סבא ואבא ז"ל לראש פינה להיודע מן הנעשה, ומה הצעדים עליהם לנקוט בכדי לקבל את הקושנים על הקרקע שלנו.

נענו כי „הכל בסדר" ויש להתאזר במקצת סבלנות, שכן טרם הגיעו החברים העתידים להתישב ואי אפשר לעלות על קרקע בשתי משפחות בלבד. וזאת על שום שלא ככל הארצות ארץ־ישראל, בה כרוך הדבר בסכנת נפשות. אשר לקושנים, הובטח מתן תשובה תוך פרק זמן קצר. מוכי־תמהון שבנו הביתה, ובלית־ברירה נשארנו לחכות ולראות מה ילד יום. הבטחה טובה אחת ניתנה ל„משלחת": אם יש בקרבנו אנשים כשרים לעבודה יבואו לר"פ והעבודה תנתן; הן המשפחה גדולה, הוצאותיה מרובות והכסף נפרט ונאכל. נוסף על כך מן הראוי ללמוד את העבודה. על שום כך ירדנו, אני ואחי משה לר"פ והחילונו לעבוד בשכר שני בשליקים, שהם ששה גרוש, ליום. וזה סדר העבודה: מצאת השמש עד 12, ומאחת עד שקיעת השמש, בלא הפסק. שעת מנוחה ניתנה לארוחת־הצהריים בין 12 לאחת. העבודה עצמה היתה קשה ומפרכת, כעבודת אבותינו במצרים.

ההבדל המועט התבטא בכך ששם עבדו בלבנים, ואילו בר״פ באבנים: במצרים הועמדו שוטרים ונוגשים, ובר״פ נוגשים בלבד. משגיח היה עומד על גבנו כל היום, צועק ״ילללה״, כלומר ״מהר״, ואינו מניח ליישר את הגב. לא דברי מליצה מספר אני, רק דברים כהוייתם ממש. לאחר סיקול אדמת הכרמים בר״פ החילונו בנטיעות. חסל סדר הנטיעה, בחרו בי כחרוץ ומצטיין, לנהל את חרישת האדמה במחרשה גדולה שקראו לה טריי, אף הוסיפו על שכרי שני גרושים ליום. בטריי זה עבדנו ארבעה או חמישה פועלים בשלושה זוגות פרדות. יום אחד בעטה בי פרדה, הושכבתי חולה מסוכן למעלה מחדשיים, ולא עוד האמינו בחיי. ואולם יש סוברים כי אפילו השטן אינו רוצה ברע מוחלט — ובעזרת האל שבתי לאיתני.

חלפו שנה וחצי ומר אוסובצקי הוליכנו בלך ושוב, עד שהודיענו פתאם, כי החברים שעמדו להתיישב על הקרקע ביטלו קנייתם, ובמקומם נרכשה האדמה בידי חברה אחרת, חברת יהודים צרפתים, שאין רצונם בשיתוף חברים מארצות חוץ. בהיותנו ״רוסים״ ולא ״צרפתים״, בחלו בנו להיות להם לחברים.

ומאחר שבאותו פרק הזמן הוחל ביסוד משמר הירדן הציע לנו מר אוסובצקי, להחליף אדמתנו באדמת משמר הירדן. לא הועילו הצעקות והתחנונים על העוול שעושים לנו, הוא בשלו: אלה יהודים צרפתיים, המכירה נעשתה בפריס, ואין בידו להושיע. עם זאת ניתנה הברירה בידינו לקבל חזרה את כספנו ששילמנו תמורת האדמה, אם אך רצוננו בכך.

בינתיים הלך כספנו ואזל. סופר לנו, אף הכרנו מנסיוננו העצמי חסדי התקיפים ובעלי הטובות מן הימים ההם ובלית ברירה, ומתוך צער ובכי, נאלצנו להסכים להצעת מר אוסובצקי והחליפין הוצאו לפועל. אגב כך הותנה, כי ידאג להמציא לנו ״רוכסה״, כלומר רשיון

מיוחד, לגשת מייד לבניין הבית, שהרי בלא רשיון לא ניתן להקים בתי מושב. עם זאת פקד להתחיל בהכנת חומרים, ואם זכרוני אינו מטעני, היה הדבר בתחילת הקיץ, שעברנו למשמר הירדן והקימונו שם צריף באורך שמונה מטרים וברוחב ארבעה, כמעון פרוביזורי עד יוקם הבית. בניין זה תוכנן ביד רחבה; שבעה חדרים בקומה עלית ומרתפים ומחסנים לאביזרי חקלאות. מיד החילונו ברכוז החמרים. קנינו אבנים מסותתות דוקא, הכינונו סיד, חמרי עץ וכו', ומדי יום ביומו חכינו ל„רוכסה" המובטחת. עבר חודש וחדשיים. מדי שבוע רצנו אל בעל־ההבטחה, והוא בשלו: מחר, מחרתיים. וכך היה מאיץ להכין את הכל למועד — ואפילו בהמות עבודה לשעה המיוחלת. עבר קיץ, בא החורף — וה„רוכסה" איננה. מה שהכינונו, פרט לאבנים, הלך והתקלקל. הבהמות עמדו בחוץ גלויות לגשם והכל הלך ונחרב, מבלי שהיה בידינו לעשות דבר. אמנם, מצטער היה המבטיח וטוען הא ודא: אם שהחליפו את הקימקם, ואם שהוחלף הזבט ואם שהבטיח על שום שסבר כי יעלה הדבר בידו על נקלה, וכו' וכו'. כך או אחרת, ואנו לא הועלנו כלום. הרכוש נחרב והלך לעינינו, ומתוך הצער והעינויים של חיי־הצפיפות בצריף, חיים קשים וחסרי תנאי היגיינה מינימליים, נעשינו טרף נטול מגן ליתושי הקדחת הממארת, שנשתלטו אז במשמר הירדן, והחילונו לחלות ולקדוח. אשת אבא, שבאה אתנו מרוסיה, נסתלקה לעולמה, ואחריה בנה הקטן שנולד במשמר הירדן.

לאחר ימים מועטים חלתה גם סבתא, שלא ידעה להתגבר על פגעי העת ואף היא שבקה חיים לכל חי.

אחי משה ואני הוספנו לעבוד בר"פ. במוצ"ש יצאנו את משמר הירדן לעבודת השבוע, ובימות ששי היינו עובדים אף בזמן ארוחת הצהריים, למען נוכל להקדים לעזוב את העבודה לפנות ערב, ולהספיק ולחזור למשמר לפני כניסת השבת. את ארוחותינו היינו

מביאים אתנו, מתחילת השבוע עד לסופו, בלא תבשיל, ולעתים קרובות בלא כוס תה. מתנאי חיים אלה ומן העבודה הקשה החילונו קודחים כ„רגיל", כדרך כל בני משמר הירדן. וכי מי מבני משמר לא קדח, אם בקדחת צהובה ואם בשחורה ואם בחסרת שם; האחד רועד מקור, והאחר לוהט מחום, ובדרך כלל כולם חולים תמיד.

קדחנו יום אחר יום, וכמעט באופן קבוע. בתקוף אותנו צמרמורת הקדחת שוכבים היינו בשדה בצל גדר אבנים או עץ, עד עבור הקור והחום ונחזור לעבודה. קרוב לשנה החזיקה בנו הקדחת, עד שהפכנו צללי אדם, רזים וכחושים כמקלות יבשים, ואפילו מכרים רבים לא עוד הכירונו. רק הודות למבנה גופנו החזק מלכתחילה, ועל שום מרצנו ומנות חינין, ובתקוה להתגשמות מאויינו, התגברנו על המחלה ונבריא.

בפרק זמן זה נשלחנו לעין זיתים להרכיב את גפני הכרמים ולטעת עצי זיתים. כבעלי נסיון משעת הנטיעה והרכבת גפני הכרמים בראש פנה, נחשבנו פועלים טובים, ולשכרנו נוספו 2 גרושים ליום. כשלושה חדשים שהינו בעין־זיתים ונשוב לר״פ.

בשעת מזל טוב נתקבלה ה„רוכסה" והקמת הבית החלה. תחת החמרים שנתקלקלו קנינו חדשים. בנין הבית נסתיים בכי טוב, ולאושר לא היה גבול. ואולם, הבנין עלה בכסף רב יותר מאשר שיערנו תחילה. כספנו הלך ואזל, ועדיין הוצרכנו להסתדר בעבודה, לרכוש סוס ושוורים, זרעים ואוכל לבהמות, כלי עבודה וכל הנדרש עבורינו למחייה. על שום כך נאלצנו למכור למר אוסובצקי מאתיים מתוך ארבע מאות הדונם שברשותנו, ורק אז יכולנו „להסתדר". האחים הקטנים גדלו והתחילו לעבוד בחרישת האדמה, ובשאר עבודות השדה. אחי משה ואני המשכנו לעבוד בראש פנה. הועברנו למקום־עבודה חדש, במיג׳איוו אשר במחצית הדרך בין

ראש פנה למשמר הירדן. על שטח גדול של כמה מאות דונם ניטעו עצי שקדים ותות, ובין העצים נחפרה באר ונבנתה רפת גדולה, בה הוחזק מספר מסוים של סוסי־חרישה.

בשלושה חדרים שבסמוך לרפת התגורר ישראל יקובסון, המשגיח על מאכילי הסוסים, על המחרשות והריתמות, וכל צרכיהם עליו.

לנו, בני משמר הירדן, ולכמה מבני אכרי ר"פ ושאר פועלים טובים, אשר ידעו לחרוש, נמסרה עבודת החריש. עם שחר היינו קמים לעבודה, ונחרוש עד לפנות ערב, בהפסקת צהריים קצרה לנו ולסוסים. כשבועיים חרשנו, והכל התנהל כשורה.

באותם הימים התגורר בר"פ אגרונום נוצרי מצרפת בשם די־היי, שהיה אחראי לנטיעות ולכל הנעשה אז בר"פ. כמנהל ומשגיח על הוצאת העבודות לפועל, מינה אחד מבני ר"פ, הרש ב. (אף הוא כעין אגרונום), והלה היה רוכב על סוסו ממקום למקום, פוקד ומצווה, ועל הפועלים הוטל לציית לפקודותיו, מבלי לערער ח"ו אחר דבריו כלל. מדרכו היה להעניש, להפחית משכר היום, להעביר למקום־עבודה קשה יותר ואפילו לפטר מן העבודה כליל. הוא היה למעשה השליט בכל, באשר האגרונום הנוצרי ביקר לשבת בביתו על היין אשר אהב, מלצאת לשדות, (רק לעתים רחוקות עלה על סוסו ועשה סיבוב במקומות העבודה, אחר חזר הביתה למלאכתו הרגילה).

בוקר אחד הופיע מר ב. הנ"ל בלוית ערבי, דרויש דראז מן כפר ג'עונה, והודיע לנו כי מן היום ההוא והלאה יהא דרויש המשגיח על טיב העבודה. כששאלנוהו מה סיבת הדבר ענה: "פשוט מאד, כך אני רוצה". נדהמנו מתשובתו זו, ומרוב כעס והתרגשות לא ענינו דבר.

המשגיח הערבי נשאר על ידינו וב. נסע לדרכו. אותו יום ילמחרת בבוקר חזר המשגיח הערבי והופיע והדבר הקניט אותנו מאד. בשעת הצהריים החלטנו להיוצץ כדעת מה לעשות. עם תום האסיפה החלטנו לא להישמע עוד למחרת בבוקר להוראות המשגיח, אלא לבקש כל מיני־דרכים כדי להביאו לידי רוגז; עלי הוטל להתחיל ב„מצוה" זו. בא המשגיח, החל לתת את הוראותיו ונוכח חיש־קל שאין יחסנו אליו כתמול שלשום. משפנה אלי ושאל מדוע עומד אני ואינני חורש, עניתי: „אין זה עסקך, ואינני מוצא לנחוץ למסור לך דין וחשבון". כתשובה הזאת קיבל אף מפי יתר החורשים והדבר הקניטו מאד. לפנות ערב, בלכתו הביתה סיפר את פרשת אותו יום למר ב. למחרת בא המשגיח אל עבודתו כרגיל, ולאחר זמן מה הופיע במקום מר ב. רכוב על סוסו, כולו חרון אף ומצעק: „גרפים אתם, אינכם רוצים לעבוד, אינכם נשמעים למשגיח, משמע: אינכם נשמעים לי". ובכל תוקף דרש לומר לו, מי הוא זה שהמריד את הכל. עניתיו שאין המדובר במרד, או בחוסר רצון לעבוד, אלא שאלת כבוד היא. ועל זה לא נוותר בשום אופן: כל עוד יימצא על ידינו המשגיח הערבי לא נציית לפקודות. מר ב. נסתלק בהבטיחו ללמדנו לקח.

הוא מסר את פרשת הענין לאגרונום די־היי, והלה פסק שלא בפנינו, כי מכיון שהיינו פועלים ותיקים וטובים, המוציאים לפועל את עבודתם כסדרה, ואין נגדם תלונה קודמת — מן הראוי למסור את העבודה לאחריותנו, ולהעביר את המשגיח הערבי למקום אחר. דבר המשפט נודע לנו מפי מר ב. עצמו לאחר שהתפייסנו.

מתוך שעניינו במשפט, הריני לספר מעשה במשפט אחר, בין אכרי ראש פנה לפועלים. עצי זית ומשמיש ניטעו הרחק מר"פ, ולשם הובלו העצים, כלי העבודה והמים בעגלות אכרים. לאחר שעות העבודה ביקשו הן האכרים והן הפועלים לחזור לביתם בעגלות.

אך מכיוון שלא הספיק מקום לכולם, פרצה מריבה בין הצדדים, והמשפט הגיע לפני מר די־היי, הלה פסק בגרמנית רצוצה: „נויאה קולוניסטין רייזען, אבער נישט מענטשען". זמן רב התהלכה הבדיחה במושבה כי האכרים אינם מענטשען.

כאמור לעיל הוקם ביתנו, והגחלת שדעכה תחילה החלה מהבהבת מחדש. קפצה עלינו מחלתו של סבא, אשר למרות היותו כל ימיו גבור ובריא בכל גופו לא עוד התגבר על יסורי הנפש והמכשולים שמצאוהו בדרכו לעת זקנה.

העברנוהו לצפת למען יחלים ויבריא, אך מתוך צער ודכאון, בראותו כיצד כל תקוותו ושאיפת־נפשו רחוקות מעשות־פרי, לא הבליג על יגונו, ומיום ליום הלך ונחלש עד שגווע וימת, שבע שנים ומלא צער. בן שבעים וארבע היה במותו.

בבית התנהלה העבודה כסדרה, אחי משה ואני הוספנו לעבוד במג'אוז, מהלך שעה ממשמר הירדן. על שום כך יכולנו לחזור הביתה לפחות פעמיים בשבוע. היינו לנים אז בבית וחוזרים עם היבקע־האור למקומנו במג'אוז. מצבנו הוטב, באשר יכולנו לאכול דברי תבשיל ולהצטייד בארוחה טריה ומבושלת.

באותו פרק זמן החלטנו לטעת כרם על שטח של שני הקטר שהם שלושת אלפים גפן. בני משמר הירדן נטעו כרמיהם אך שנה אחת לפנינו.

וכה סידרנו נטיעת הכרם: מדי ערב לאחר העבודה, ובפרט בלילות הירח, באנו אל הכרם ומצאנו את אחינו הקטנים מחכים במקום. עבדנו מספר שעות במשך הלילה, ובבקרים שבנו לעבודתנו במג'אוז. באופן זה סימננו את מקום הבורות, חפרנום ונטע את הכרם. הוספנו לעבוד בר"פ, ובבית חרשנו, זרענו וקצרנו. מצב הגורן השביע רצון.

אבא נשא לו אשה, אם לבת חורגת קטנה, שגדלה בביתנו. הכל הסתדר והלך, חוץ ממצב הבריאות, באשר הקדחת שלטה בכל עוז. אמנם אנו סבלנו מן הקדחת פחות, בשל מצבנו החמרי שהיה איתן יותר וטוב מזה של שאר בני המושבה.

במרוצת הזמן נקראתי להיבדק על ידי רופא ראש־פנה. שאלתיו לפשר הבדיקה, שהרי ראני עובד בראש פינה, ואני בריא ושלם. ואמנם לא נמצא בי כל חולי וכל מדוה.

איך נוסדה משמר הירדן

בשנת תר"ן או תרנ"א עלה ארצה יהודי מחוץ לארץ ורכש לעצמו שטח־אדמה נרחב על גדות הירדן, בסמוך לגשר בנות יעקב, בחשבו לייסד לו חוה חקלאית. אלא שנסתבך האיש ולא הצליח להוציא מחשבתו אל הפועל, וימשוך את ידיו מתכניתו הראשונה. הדבר נודע למר דוד שוב, בא והציע לפלוני כי ימכור לו את האדמה בתנאים נוחים, בכדי ליסד מושבה לפועלים חקלאים. מר שוב התחייב להיות מייסד המושבה החדשה ומכלכלה. הפועלים שנאספו ביזמתו היו בעלי אמצעים מוגבלים, שלא הספיקו לתשלום תמורת האדמה, אפילו לאחר כל התנאים הנוחים. משהחלו בבנין הבתים והמכשולים על דרך הבניה התרבו — נאלץ מר שוב למכור חלק מן הקרקעות לאנשים פרטיים, כמונו, ועדיין לא היה באפשרותו לכסות את כל חובותיו. לחץ הממשלה והשכנים, קדחת ושאר מחלות, חוסר דרכים, חסרון מים וצרות אחרות דיכאו את רוח האנשים עד לא ידעו מה מעשה עליהם לעשות.

מר שוב החל מתרוצץ ממקום למקום, וממוסד למוסד בבקשו עזרה למושבתו — לשוא: מצבו הלך ורע, ובלית ברירה החליט לצאת חוצה לארץ בתקוה להשיג עזרה למושבתו אשר יסד.

כאחד ממייסדי ראש פנה ומורה המושבה, לא סבל מר שוב את הנהגת מנהלי הברון ז"ל, אף בא אתם לידי התנגשות דברים פעמים רבות. מבקש היה להוכיח, כי יוכל לייסד מושבה בלי עזרת הברון ומנהליו, ומתוך יוהרה ומחשבות בלתי נכונות בא לידי גאוותנות וגודל־לבב. בהיותו תלמיד חכם, חובב ציון נלהב, נואם, דברן, חזן, האמין בכוחותיו למעלה מן הרגיל. בטרם נסע, אסף את אכרי משמר הירדן ועודדם לבל יפלו ברוחם ויתאזרו במקצת סבלנות, באשר מובטח לו כי בשעה שיגיע חוצה לארץ, ישלח להם עזרתו מרחוק. זאת ועוד: אל־נא ייענו לכל הצעת־עזרה, ואפילו תבוא מטעם מר שייד, המנהל הכללי לא"י כולה, בשם הנדיב ז"ל, כי יש למושבתם אב ופטרון משלה — דוד שוב.

לא הבינותי אז ועדיין אינני מבין מה טעם הורה מר שוב את שהורה — פרט לרצונו הכביר להנציח את שמו כמיסד מושבה בישראל. ואף שנסע כבר פעם לחוצה לארץ בעניני עזרה למוסדות אחדים ונכשל — התאזר עוז בתקוה כי הפעם תעלה מבוקשתו בידו.

מר שוב נסע. עברו חדשים רבים, וממנו אין קול ואין קשב. כרגיל מדי שנה בא מר שייד לבקר את המושבות בארץ־ישראל, כשליחו של הנדיב ז"ל, לראות ולשמוע את הנעשה והצריך להעשות במושבות שבחסות הברון. מר שייד היה ה„נאמן" והמחליט, והכל בידו כחומר ביד היוצר; ברצותו מאשר את כל התכניות והקרדיטים, וברצותו מבטל, ובלעדי הסכמתו לא קם דבר.

בדרכו מר"פ ליסוד המעלה סר למשמר הירדן, לראות את המושבה החדשה. אכרי הירדן דרשו בשלומו, אף חילקו לו את הכבוד הראוי. משנשאלו על מצבם, ומה החסר, ועל הרצוי להם, ענו כי אמנם חסרים הם הכל, באשר המושבה הוקמה זה מחדש, אך „לנו מייסד המושבה, מר דוד שוב, הוא נסע חוצה לארץ להביא

עזרתו למושבה"; וכך דחו את היד המושטת לעזרתם. מר שייד הצטחק קלות באמרו „שוב ידאג לכם? טוב מאד. מכיר אני את שוב היטב".

ולאחר מנוחה קצרה עזב את המושבה ויצא לדרכו. חדשים על חדשים נקפו ועזרת מר שוב בוששה לבוא. מצב המושב הלך והחמיר. בוני הבתים הסתבכו בחובות. המים הובלו מן הירדן על גבי חמורים ועל פי רוב בלתי נקיים ביותר, הכלכלה הושגה בקושי ובצמצום, והמחלות רבו (כאבי־עינים איומים, קדחת ממארת בכל תוקפה), עד שלא היה עוד בית אשר אין בו חולה או שנים — ורפואות איין. עתה התחרטו המתיישבים על תשובתם „הפקחית" למר שייד אך את שנאמר אין להשיב.

מחוסר כל ברירה החלו מכתתים רגליהם לראש־פינה, לבקש את עזרת מנהל הפקידות מר אוסובצקי; שמא ירחם ויעשה דבר לטובתם ולטובת המושבה.

מר אוסובצקי הבין לרוחם, אף הצטער מאד למשמע מצבם הרע, אך לעזור לא ידע. על שום כך יעץ לפנות בכתב אל הברון ולמר שייד, והוא יעביר את הבקשות למקום הנכון, בצרוף המלצה.

התשובה לבקשת האכרים אחרה לבוא, עד לתקופת־השנה בה נהג מר שייד לבוא לארץ.

מר שייד בא לר"פ, וקרוב לודאי כי בעצתו החשאית ובהסכמתו של אוסובצקי הוחלט, כי ביום בו יעבור מר שייד בדרכו מר"פ ליסוד המעלה, יפגשוהו כל בני המושב מקטון ועד גדול, ויבקשוהו להכנס למשמר הירדן — שמא יתרצה.

ביום המיועד קמנו השכם בבוקר ונצא בנעריו ובזקניו עד למרחק שעה בערך מן המושבה, ובצפיה דוממת חיכינו על אם

הדרך בה הוצרך לעבור. זקני המושבה הביאו לחם ומלח, לרצותו ולפיסו, ולמען חלק לו כבוד מלכים — שמא ירחם. בלהט השמש, ושקועים במחשבות, חכינו לו עד שעה 11, כמחכים למלך המשיח עצמו, ובהופיעו בפנינו ברכנוהו פה אחד „ברוך הבא".

הזקנים הגישו את הלחם והמלח, חיננו קולם לפיסו בדברים, לבקש סליחתו על איולתם הקודמת, וכי יואיל להכנס למושבה וירחמם, באשר מצבם בכל רע ואין עוד בכוחם לשאתו ובלעדי עזרתו תיחרב המושבה ח"ו כליל. בשקט גמור האזין לתפילות ולתחנונים, (ואפשר אף רוה נחת) אחר ענה בקיצור נמרץ: „שמעתי על מצבכם, וגם מר אוסובצקי כתב לי על הכל. אך לכם יש דואג, הלא הוא מר שוב, ואל־נכון יהא בעזרתכם." לא הועילו הפצרות ותחנונים, ולא שעה לבקשותינו: אל משמר הירדן לא נכנס, ואך המשיך בדרכו לפניו.

חסרי אונים חזרנו הביתה, מדוכאים ומיואשים. דומה, השמים נפלו על ראשינו, והאדמה תחתנו מתמוטטת. ואולם בשובו לר"פ ובטרם עזב את הארץ נראה שהרגיש, כי נהג בבני משמר הירדן באכזריות יתרה. קם ואישר קרדיט קטן לרפואות, ובפרט לחינין, אותו אכלו בני משמר הירדן כלחם חוקם דבר יום ביומו.

על אף אכזבתם הגדולה והמרה, אימצו האכרים את כוחם, עבדו במרץ, זרעו וקצרו, מבלי שים לב לקדחת הצהובה והשחורה ולשאר המחלות שהתחילו להפיל ביניהם חללים. אנשים דתיים היו ולא אמרו נואש; את יהבם השליכו על ד', ובאמונתם זו הגדולה גברו על מכשולים, לחמו את מלחמת הקיום ותקוותם אתם לימים טובים יותר.

כעבור שנתיים, בערך, של חיי סבל ומצוקה, האיר להם מזלם את פניו.

חברת יק"א שנוסדה אז החליטה להתחיל בעבודה מעשית בארץ־ישראל, עמדה ושיגרה אדם בשם חיים, לראות מה הקיים ומה הניתן להעשות בארץ. תחילת דרכו הובילה למשמר הירדן, לעזור לבני המקום ולהוציאם ממצוקתם. אמנם לא ביד רחבה ניהל ענייניו, אך גם המעט נתן דחיפה ואפשרות להיטב את חיי היום יום, ובפרט את צרכי הכלל. מיד הוסדרו והוטבו תנאי הרפואה, בית הספר, שמירה, שחיטה וכו'. לא עבר זמן מרובה וחברת יק"א חדלה מלפעול ועניניה כולם עברו לידי פיק"א.

מחייו הפרטיים של אבא ז"ל

עוד בהיותו צעיר לימים ומיד לאחר חתונתו חלה אבא במחלה פנימית. רופאי הסביבה וערי הפלך, ואפילו טובי הרופאים שברוסיה דאז, לא מצאו מזור למחלתו וחייו היו בסכנה. כחסיד חב"ד, החליט לנסוע ולהיוועץ ברבי ר' שמואל שניאורסון זצ"ל מליבוויץ, אשר פרט להיותו איש אלוקים, ידע בחכמת הרפואה; בזמנו סיפרו עליו, כי עשה נפלאות ממש. בזכות קירבת משפחה ניתן לאבא לסור אל הרבי מיד. לא מן הדברים הקלים היה לגשת אל הרבי, עסוק היה תמיד ושעתו דחוקה.

סיפר אבא ז"ל לרבי על המתרחש אתו באותו זמן, וכי לא הניח רופא שלא ביקרו עד־הנה.

הרבי הקשיב לדברי אבא ובקש להגיש לו את כל ה"רצפטים"; עבר עליהם פעם ופעמיים ופסק: אין צורך ברופאים, ד' הוא הרופא־חולים, ואני מייעץ כי מיום זה והלאה תאכל הרבה בשר, ותשתה את הקום היורד מעל הגבינה (סרויטקה בלע"ז). נבהל אבא ולא העיז לחקור אחר דברי הרבי, באשר כל שאומר הוא — קדוש.

יצא אבי מלפניו ופגש באחד החסידים המקורבים ביותר אל הרבי וסיפר לו את כל אותו הענין. שתי שאלות תמוהות עמדו לעיני אבא: א. הרופאים אסרו עליו אפילו לטעום מן הבשר, ואילו הרבי גזר לאכול בשר הרבה. ב. ענין הבשר בחלב. כסבור היה, אפשר לא היטיב לשמוע את דברי הרבי. אמר החסיד, שאין מהרהרין אחרי דברי הרבי. ליתר בטחון נכנס אל חדר ר' שמואל שהה כמה ששהה, יצא ואמר: הרבי ציוה לעשות כאשר גזר.

שב אבא לביתו; החל אוכל בשר בלבד, שתה את מי הגבינה, ותוך זמן קצר החל מבריא — ומאז המשיך כן כל ימי חייו. עד היום לא נתחוור לי מה סיבת הבראתו למעשה; הבא הדבר מתוך אמונה ברבי, או שמא ידע הרבי באמת את סודות הרפואה. כנזכר למעלה השתתף אבא בעסקי סבא עד בואו ארצה. מן הראוי לציין פה, כי מתוך אמונה חזקה וחיבת ציון לא שמענוהו מעולם מתאונן על מצבו, וכל שעבר עליו וכל שסבל, קיבל באהבה, מתוך ידיעה ברורה, שכל המהלך ארבע אמות בארץ ישראל מובטח לו עולם הבא.

בהיודע לקרובינו ברוסיה דבר מצבנו הקשה וסבלנו הרב כתבו אל אבא ובקשוהו לחזור אליהם, לתקופת מה, לפחות, בהבטיחם לו הרים וגבעות. אבא ענה, כי לא יחליף חיי עולם בחיי־שעה וכי לא יחליף שעל מאדמת ארץ־ישראל (אליה נכסף כל ימיו), בכל אדמת רוסיה הטמאה והרוויה מדם אחינו בני ישראל; ואף אם יתנו מלוא ביתו כסף וזהב, לא יעזוב את הארץ ולו גם לרגע אחד.

בבואנו ארצה לא נתנוהו לעבוד עבודה פיזית וזאת בשים לב להיותו בעל מיחושים, פרט להנהגת המשק, ומשבגרו הבנים שיחררוהו אף מכך. יומם ולילה למד, התפלל, עבד את השם יתברך ובהיותו זקן־המושבה ונכבדה, ומשפחתינו ידועה בסביבה, וביתנו גדול ופתוח לכל עובר ושב, התעסק בהכנסת אורחים, מצוה גדולה

שראה בה משום מידת אברהם אבינו, ועליה כדאי וראוי לבטל אפילו מקצת מתלמוד תורה ולקיימה.

למעלה מעשרים שנה התגורר במשמר הירדן, הילדים גדלו ולא ראו במושבה כל התקדמות, אם בחומר ואם ברוח. המחלות לא פסקו, המושבה קטנה היתה ודברים חדשים לא נעשו בה — וזאת אפילו לאחר שנכנסה תחת חסות הנדיב הידוע.

בניגוד למשוער לא הועלו מי הירדן למושבה. ההתלהבות דעכה, ובלב כל איש הגחלים העוממות. התעוררו מיני־מחשבות פסימיות: מה יהא הסוף? לכשעצמי נחשבתי למאושר במשפחה, באשר עברתי לדור במתולה. אמנם לפי שעה לא ראו במושבה זו מעשה חומרי נשגב. ואולם היו, שחשבו כי מושבה גדולה בחסות הנדיב, ומזג אויר בריא וטוב, סוף כבודה לבוא. הנה כי כן הוחלט להשתדל בכל מיני דרכים ולהעביר למתולה את בני משפחתנו בכל מספר אשר יתכן.

אחותנו הגדולה שעלתה אתנו מרוסיה נישאה, עוד בהיותנו בירושלים, לבנו של מר מנדל אברמוביץ, אכר בראשון לציון. משמת בעלה סבלה שנים רבות, ולבסוף נישאה שנית למר חיים רוטמן, אכר בחדרה. ילדה בת ובנים, אך הבת מתה ולאחרי מספר שנים הלכה אף אחותי לעולמה. אחותנו השניה נישאה לאחד מאכרי מתולה, מר דוד קרון המנוח, שמת מקדחת צהובה. הוא הותיר בת שהקשתה בלידתה הראשונה ומתה.

אחותי נישאה שנית וילדה בת ובן. הילד נשרף בקטנותו כמסופר ברשמי ממתולה. אחרי מלחמת־העולם הראשונה עזבה אחותי את מתולה ותעבור לחיפה, בה היתה שנים מספר ותלך לעולמה, בהשאירה אחריה בת, היא מוריה אורבך.

במתולה חי האכר מר ישעיהו אברמוביץ, ולו בת יחידה, בחורה יפה ונעימה מאד אשר מצאה חן בעיני. ובדעתי עלה כי תתאים לאחי משה. בסור אחי למתולה לבקרני הכרתיה לו. נוכחתי, כי הדבר דובב את לבם ומצדי השתדלתי להביא עניינם לידי גמר. סוף דבר נשא אחי בחורה זו ויעבור למתולה. כאן שיחרר את חותנו מעול העבודה, בהחילו הוא לעסוק בעבודות אכר. זיווגו עלה יפה, והמשפחה גדלה מהר. הכנסת האכרות מצומצמת, ואין הקומץ משביע את הארי. החליט אחי לבקש את מר קלוריסקי, מנהל פיק"א אז במתולה, כי יעניק לו מאה דונם אדמה נוספים, וכחמישים לירות לקניית כבשים. המשא ומתן נמשך זמן רב, ולמרות שנחשב אחי בין האכרים והעובדים הטובים ביותר, לא הסכים מר קלורסקי לדרישות אחי, התעקש מסיבה בלתי ידועה לי ואת הבקשה דחה.

לאחר דין ודברים רב החליט אחי לעזוב את הארץ, ומלא צער, יגון, וחרון אף עזב את מתולה ויסע לשפרטון שבאוסטרליה. באותן השנים התחתנו שני אחי שבמשמר הירדן יצחק־איזיק ודב־בר. הגדול נשא בחורה ירושלמית, היא בת אחותו של השוחט ממתולה מר אורי פלשין. השני נשא את בת רב חיים ברוך חכמוביץ מתל־אביב. בתחילה התנהל הכל בכי טוב, אך כעבור זמן קצר החלו הנשים לחלות, נתקפו בקדחת לעתים תכופות מאד, ובשום אופן לא עלה בידן להתאקלם במשמר הירדן, חייהן הועמדו בסכנה.

ובמתולה אז מקומות פנויים מאכרים שעזבו את המושבה. אמנם לא טוב היה המצב במתולה, אך ביקשנו להציל את חיי גיסתי והשתדלנו בכל מיני אמצעים, בקשות ותעודות רופאים עד שהצלחנו להעביר את שני אחי למתולה. הגדול ביניהם זכה בהלואה קטנה ובה התחיל עוסק בעבודת האכרות. לאחי השני סרבו לתת דבר, פרט לבית מגורים. בלית ברירה החליט לעזוב את הארץ, ויסע גם הוא לשפרטון שבאוסטרליה, אל אחיו.

אותה שעה, נוסדה באוסטרליה חברה, שבקשה לרכוש מן הממשלה האוסטרלית אדמה בתשלומים לשעורים במטרה ליסד מושבה חקלאית, מורכבת מכל שבאו למדינה זה מחדש, ואשר בקשו להתישב על הקרקע.

שני אחי בהיותם רגילים מקטנותם לעבודת האדמה, נצטרפו מיד למתיישבים, על דרך המאמר זרוק חוטרא לאויר אעקרא קאי. איש איש מהם קיבל קרוב למאתים דונם קרקע, והלואות לזמן ארוך. הממשלה האוסטרלית תמכה בהם, הזרימה מים בשפע והם נטעו את האדמה כולה עצי פרי, התיישבו במקום ועבדו את הנטיעות, ובזמנם הפנוי, עבדו אצל אחרים והרויחו את מחיתם. עין הממשלה היתה פקוחה על המתיישבים, ובראותה את חריצותם ומסירותם לעבודה, שיחררה את אחי מכל מיני מס, אף תמכה בהם ע"י מתן הקלות עד לשעה בה החלו העצים לתת את פריים. ברבות הפרי דאגה הממשלה להתקין בית חרושת קואופרטיבי לשימורי הפרי ולכל מיני ריבות. לימים גדלו ילדי המשפחה, הפרי נשא רווח ואחי משה קנה חלקה נוספת, אף זו נטועה עצים, ויער קנה ובית חרושת לארגזים סידר, ואילו את בניו שלח לסיים בתי ספר גבוהים. כולם עבדו יחד, וסופו שהפך לעשיר גדול. איש דת היה ושומר מסורת, ומשגר צדקה למקומות שונים בארץ ישראל. ככבודו בין הבריות כן פרסומו, ושמו הולך לפניו וד' את דרכו הצליח.

אחי האחר לא הצליח אמנם כמוהו, כי משפחתו קטנה היתה, והוא עצמו חלוש; קדחת משמר הירדן והחנין שאכל מקטנותו, התישו כוחו, נמנע בעדו מלפעול במידה בה פעל אחיו. ואעפ"כ לא מטה ידו ומצבו טוב ובטוח.

אחי איזיק בקש להסתדר במתולה בכוחות עצמו, ולא הצליח. הפקידות דרשה כי יחזור למשמר הירדן, ולא תמכה בידו בכלום.

אף הוא בדכאונו קם ועזב את הארץ בדרכו אמריקתה, שם בנה ביתו בעבודתו הקשה אשר עבד.

את אחי הקטן, בן אשתו השניה של אבא, העברתי בקטנותו אלי למתולה. הוא סיים את בית הספר במקום, עבר ירושלימה ללמוד בסמינר, סיים שבע מחלקות ונסע לאמריקה, שם עבד שנים מספר כמורה, ועקר לאוסטרליה. לאחר שנים מספר חזר ארצה, שהה כמה ששהה, התחתן, ובלוית אשתו חזר לאוסטרליה. שני ילדים נולדו לזוג והחלו מתגעגעים לארץ־ישראל עד שעקרו ועלו לכאן פעם נוספת, וישובו אל ארץ מוצאם.

כשנתיים שלוש בטרם עזבו האחים את משמר הירדן העברתי את אבא, אשתו ובתה למתולה אלי, שכן אבא ז"ל נחלש באחרונה, ומגוריו במשמר הירדן לא עוד היו לפי כוחו. אתי התגורר אבא עד ליום בו עזבתי את מתולה בדרכי חיפתה, ואילו אותו שיכנתי בטבריה. לאחר שלקה בדלקת ריאות הלך בדרך כל הארץ, מלא דאגה וצרות, אך גם שמח ומרוצה על שזכה לעשות ולבנות, ולהשאיר נחלה בארץ־ישראל. בן שבעים ושמונה היה במותו, ויגוע יעקב צבי ויאסף אל עמיו.

בעבור אבא ממשמר הירדן למתולה, ובעזוב אף אחי ומשפחותיהם את המקום, נשאר הבית והאדמה במקום מבלי שיהא אדם משגיח ויטפל בנחלתנו שם.

אך, מכיון שקנינו הפרטי היה הרכוש, לא יכלו פיק"א, או האיכרים, לנגוע או להשתמש בו בלא־רשות. שני אכרים ממשמר חכרו את האדמה והבית על כל שבעת חדריו. אבא השתוה במחיר מועט (חמש עשרה לירות לשנה), ובתנאי כי ישלמו הם את מס הוורקו וישאו בהוצאות המושבה.

כמו כן התחייבו לשמור על הבית והחצר לבל יגרע ולבל יחסר

דבר. מפעם לפעם דרשו החוכרים להפחית במחיר־החכירה, עד עשר ל״י לשנה ועד חמש, ואף לכך הסכמנו, כי הן לא נשאנו עינינו אל דמי החכירה אלא אל שמירת הבית, וכו׳. ומכיון שאין משמר הירדן רחוקה ממתולה, היתה לי אפשרות לבקר מדי פעם ולהשגיח על מה שנעשה במקום.

לאחר מרד הסורים בצרפתים עזבנו את מתולה. אבא התיישב בטבריה ואני בחיפה. לא עוד יכולתי לסור אל משמר הירדן לעתים מזומנות, והמצב החמיר — כי החוכרים החלו להתרשל בהתחייבותם לשמירת הבית ואף בתשלום דמי החכירה, וכתוצאה מן ההתדיינות עמם, שעמדו להפסידה, החלו ב״סחיבה״ כללית מן הבית: הדלתות, הריהוט וכל דבר הנסתר מן העין נעלמו ואינם.

בינתיים נפטר אבא ז״ל ובשל לחץ שני הצדדים נאלצתי לשאת וליתן עם הפיק״א לשם החלפת רכושנו במשר הירדן, באדמה מוצעת בפרדס חנה. המשא ומתן עם מנהלי פיק״א ה״ה רוזניק, ויקטור כהן ופרנק התנהל זמן רב והשתוינו לבסוף, בגבור עלינו יד החברה התקיפה מאתנו.

הנה כי כן, תמורת ארבע מאות דונם אדמה שקנינו עוד בהיותנו ברוסיה, בהשקעת כארבעים אלף רובל כערכם מלפני ארבעים ושלוש או ארבע שנים — ואחרי שנות דור של חיבת ציון נלהבת, אחרי הצרות והקדחת מכל המינים, אחרי הטלטולים והיסורים — קיבלנו חלקת אדמה מאדמת פרדס חנה אשר בה נטענו פרדס ונזקקנו להלואה...

זו תורה וזה שכרה של משפחה יהודית רוסית, שהשליכה מאחרי גוה עוד לפני חמשים ושש שנים חיים מסודרים, חיי רווחה, עושר וכבוד ובאה ארצה לא מתוך כפיה מבחוץ, אלא אך ורק מתוך חיבת ציון, וכל שאיפתה בנין הארץ בקדושתה... ייזכר לנו זאת לטובה, ויירצה קרבננו על מזבח האדמה הזאת.

עשרים ושבע שנותי במתולה

מבוא

בחדשי הקיץ שנת תרנ"ו העפילו ועלו למתולה כשישים איש, מעוטם בעלי משפחה, ורובם רווקים, אל המקום ההיסטורי עמק עיון, הנזכר בתנ"ך מלכים א' פרק ט"ו.

מי היו המתיישבים בפינה עזובה זו, אשר מימי חורבן הגליל ומלחמת יוחנן מגוש חלב לא דרכה שם רגל יהודי? מי היו אלה אשר באומץ־לבם והעפלתם הצליחו הבאים אחריהם להפוך את הסביבה לארץ נושבת, אדמת קיבוצים ומושבים עבריים, שוקקים חיים ומפיקים תקוה לעתיד הנכסף. מי היו אלה אשר בזכות סבלם הוארך הגבול הארצישראלי, והוחזרה העטרה ליושנה?

קשה, מאד קשה לשוחח על כל אדם ואדם לחוד, מה מחשבה ומטרה ליווהו בעליה זו, אך רובם, אם לא כולם, הלכו בהכרה ברורה, כי לא למענם בלבד התיישבו במקום המרוחק מן היישוב, ללא דרכים, ללא חיים מסודרים וללא קשר בינם לבין העולם התרבותי, מקום בו התגוררו אנשי־פרא ורשעים, שהטילו מחיתתם ופחדם על כל הסביבה.

אכן מטרתם העקרית של המתיישבים היתה להאריך ולהרחיב את המענית והניר, להצמיח ולהנביט ישובים חדשים בסביבה ככל

שניתן. הלכו למען כל אלה שיבואו אחריהם. עוד חיים עמנו כמה מהם, שזכו לראות במו עיניהם את התגשמות חלומם ושאיפתם, וההתיישבות בפינה הלזו גדולה והולכת; אפשר לא במידה לה שאפו הם, אך עוד חזון למועד. וזה גמולם ונחמתם של המתים והחיים, עבור כל התלאות והצרות שמצאום בדרכם, במשך קרוב לשלושה דורות.

סקירה קצרה על המקום והסביבה

הדרך למתולה עוברת את ים החולה, הנקרא בפינו מי מרום. מצפון לו משתרע מישור רחב ידים, הוא החולה, המבריק כראי גדול בשפע מימיו משך כל ימות השנה, ואשר מצדו השמאלי מתנוססים הרי נפתלי, ומימינו הרי הגולן, שמעבר לירדן מזרחה.

המישור משתרע עד לגבול אדמות מתולה, ומשם מתעלית הקרקע בהדרגה עד למושבה, השוכנת כשש מאות מטרים מעל לפני הים.

המושבה בנויה על גבעה, כעין גבנונית בקצו הדרומי של עמק עיון, (הנקרא המרג') הסוגרת ומבדילה בין מישור העמק לתחילת המתלול היורד מן המושבה אל אדמותיה ולכל דרכי הדרום. המושבה והעמק, הרים סביבם מכל ארבע הרוחות, והם כעין דרגות להרי הלבנון והחרמון המתנשאים מעל למתולה.

מראה ההרים — כעין כיפות לבנות על ראש כהה, או כעין אוהלים לבנים מתוחים על קרקע שחורה. באביב נראים שיאי ההרים וכמו שיבה נזרקה בהם, ואילו בחורף אין אח־ודוגמה ללבנוניותם. למרגלותיהם חבויים כפרים, וכל השטח מסביב מכוסה

אדרת ירוקה, רקומה פרחי צבעונין. ברדת עליהם רסיסי הטל דמיונם כמרבד או שטיח אחד, המתפשט במרחב, משובץ באבנים־יקרות ויהלומים מבריקים ונוצצים לעינים. האויר הצח והקריר ומבואי הבוקר משרים קסם וחלום. אין כאדמומית הבוקר, בזרוח השמש, מראה נאה בכל העולם.

כפעם בפעם עיניך הרואות מה גדול כוחו של בורא העולם. אף ברדת גשם ושלג זמן מרובה ותנאי־מגורינו קשים והסבל רב לא קבלנו ולא התאוננו, באשר פעם בקרבנו רגש היצירה, ונסרב לנתק את פתיל־התקוה שנתעצם בקרבנו בכל און. כאלה היו החלוצים, לוחמי חזית ההתישבות החדשה ושומרי הגבול בצפון הארץ, שעלו לפני חמישים שנה למתולה; קיבוץ גלויות בזעיר אנפין, שניים מעיר ואחד ממשפחה, יוצאי כל ארצות התבל.

מאחר שלא עלה בדעתי מעולם לרשום את דברי ימי מתולה ואנשיה, לא התעניינתי לדעת את צור מחצבתם וקורות משפחתם, אך זאת אדע: כי בעלי השכלה גבוהה לא היו במתולה, ואנשים פשוטים לא חסרו בה. בדרך כלל היו העולים בעלי השכלה תיכונית, יוצאי־„חדר", שומרי דת ומסורת, בעלי הכרה ואוהבי עבודה, אם פחות, אם יותר.

ואלה מייסדי המושבה לשמותיהם, בסדר הא"ב:

אברמוביץ ישעיהו	בלומנפלד בריל	גולדברג יעקב
אדוניס יוסף	ברניצקי אבא	הנדלסמן נח
בקמן שלמה	גולדברג פייבוש	הלפרין שמחה
בסיביץ שלמה	גולדשטיין לייב	וינקור אברהם
בלסקי פליק	גנון יוסף	וינר מיכאל

וינקלר מנשה	לוין ישעיהו	פרידמן מאיר
זילברשטין אליעזר	לינדו יוסף	צוקרמן
חיותמן יצחק	מושון בכור	קוסטיצקי אברהם
חיותמן זישה	מקלף אריה	קרון דוד
חדור מרד	מושין נחמן	רדילינסקי דוד
חדור אליהו	מרגובסקי אברהם־יצחק	רזניק אליעזר
טפר יצחק	נחומובסקי	רבינוביץ מאיר
יקובסון ישראל	סנדלר ראובן	ששון יצחק
כץ יעקב	סטריקוב יעקב	שמולביץ ליב
כהן אליעזר	סגל אליעזר	שיינוק אנציל
כהן משה	פייגלין שמואל	תוטח משה
לישנסקי מאיר	פרימן שמואל	תמני אברהם
	פיין חיים משה	

לא כיתר המושבות בארץ ישראל נוסדה מתולה. בכדי לכבוש המקום הזה, נדרשנו ללכת חמושים בימים ובלילות, ולעמוד במערכת מלחמה נגד הדרוזים, אנשים קשים ועזי נפש, שהיו נרדפים ומוחרמים על ידי הערבים המוסלמים ואת חמתם כילו בנו, נוחלי אדמת כפרם ולא מהם. (וזאת לדעת, כי לא על הדרוזים של ימינו נסבו דברי, שהם אזרחים נאמנים למדינת ישראל וחיילים אמיצים בצבא ההגנה שלנו, ובאור החרות שזרחה להם נתיישרו הדורי אופיים הקשה ויהיו לאנשי תרבות כאחד מאתנו).

כאחד ממייסדיה של מתולה, ארשה לעצמי להזכיר נשכחות, ולגלות פרטים מספר מן הפרשה הקשורה ברכישת המקום.

,מתולה' — שם ערבי הוא, אשר ירשנוהו מאנשי הכפר הדרוזי. אשר לפשר השם טרם הוברר, אם מקורו בהברה תל־הר, או בביטוי הערבי טללה, מלשון חבית. אנשי הסביבה לא ידעו

להורות על מקור השם, כשם שלא ידעו להסביר, מי ומי הדרוזים. אמנם סיפורים התהלכו על הדרוזים, ובפרט על דתם ומנהגיהם, אך רובם ככולם לא התקבלו על הדעת. התנהגותם היתה אכזרית ופראית, ועל אף היותם כאן מיעוט, השתלטו על כל אנשי הסביבה. במיוחד פחדו הנוצרים מלעבור את מתולה בדרך המלך, ונאלצו ללכת סחור סחור. עזות נפשם של הדרוזים הגיעה עד לידי כך, שביום בהיר אחד תפסו נוצרי תושב ג'דידה עיר המחוז בסביבה, רתמוהו עם חמור ובשניהם חרשו יום תמים.

בדרך כלל נחשבו הללו בעיני המוסלמים והנוצרים כעובדי אלילים וכופרים בני בלי דת, באשר אין סתרי דתם ידועים לאיש. לבית פולחנם לא יכניסו אף את בניהם ומשפחותיהם עד בואם בשנים, ואף זאת אחר בקורת חריפה וזהירות קפדנית מאד.

הגברים נחשבים לאנשים חזקים, אמיצי לב, שאינם יראים את המות. מסופר שאינם נרתעים להיהרג, באשר מאמינים הם בגילגול הנשמה. מסורת היא בידם כי הנהרג קדוש ממי שמת מות טבעי.

מאמינים הם כי ברגע בו נהרג האדם, נולד הוא מחדש במקום אחר, או סביבה אחרת, ואפילו באחת מפינות-העולם המרוחקות. כנראה נובעת גבורתם מתוך אמונה זו.

מידי אנשים אלה אשר הפילו חתיתם על כל הסביבה, ואשר בם קוימה ברכת ישמעאל במלואה, „ועל חרבך תחיה", כבשנו את המקום, בהרפתקאות, צרות וסבל לאין גבול.

איך נמכרה ונקנתה מתולה?

הדרוזים תושבי המקום ובעליו במשך שנים רבות, הוכרחו למכור את כפרם בגלל מצבם הקשה, והמריבות שביניהם. את

המריבות תלו באשמת המעין שבמתולה, כי מקובל היה עליהם, שכל חבל־אנשים השותה את מי המעין מוכרח לבוא לידי ריב־ומדון.

נמנו ומכרו את הכפר, את אדמותיו ואת רוב בתיו לאיש נוצרי בשם ג׳אבור־בק, בתנאי כי ישאירם על האדמה אריסים, מתורת רבע או חומש היבול. אלא שבהיותם אנשים עזי נפש ויהירים, התחמקו תמיד מלמלא את התנאים, ובכל מיני דרכים ואמצעים התאמצו שלא למסור לג׳אבור־בק אפילו חלק מכל המגיע לו על פי המוסכם. לבסוף החל מבקש קונים לרכושו חסר־ההכנסות.

באותם הימים התגורר בראש פינה מנהל הגליל מטעם הנדיב אבי הישוב הברון אדמונד רוטשילד ז״ל, והוא מר יהושע אוסובצקי, איש פעיל ורב מרץ, וכמסופר או יופה כוחו, לפעול במיטב יכולתו, בכל האמצעים וביד פתוחה לרכישת אדמות בכל מקום שיעלה הדבר בידו. והנה נודע למר אוסובצקי על רצונו של ג׳אבור בק למכור את הכפר. החליט מר אוסובצקי שלא להחמיץ את ההזדמנות ומיד החל במשא ומתן.

בהמשך המשא ומתן הוחלט, כי יום בהיר אחד יסורו הצדדים לבקר בכפר. אלא שכל המשא ומתן התנהל בחשאי ובסודי סודות, מאחורי גבם של אנשי הכפר. לפי־כך בהופיע מר אוסובצקי עם אנשיו, ומטרת הביקור נפוצה ברבים, הודיעו מיד למבקרים הבלתי קרואים לעזוב את המקום ולא — דמם הפקר.

האנשים הוכרחו לעזוב ולחזור כלעומת שבאו, אלא שמר אוסובצקי לא נבהל ולא נרתע מקבלת הפנים ובהסכמת המוכר החל מחפש כל מיני דרכים להשיג את הסכמת רובם של תושבי הכפר שנאותו למשא ומתן. לכאורה נסתיימה הקניה בכי טוב, ואף כי בכסף מלא.

בינתיים החלו לתור אחר האכרים לעתיד.

בהסכמת הנדיב ז"ל ובהסכמת מנהלי כל המושבות שבארץ ישראל הוחלט לבחור ולגייס שישים בחורים רווקים, בריאים וחזקים, מבין פועלי המושבות הטובים והמעולים, היודעים ומכירים את הארץ ושפתה ומבינים מה מטרת ההתישבות החדשה, והמסוגלים לה מכל הבחינות. על המועמדים הוטל להיבדק אצל רופא המקום בו עבדו, למען קבוע מה מידת בריאותם הגופנית והרוחנית.

כל שאושרו ע"י הרופאים ומנהלי הפקידות קיבלו הודעה, להיות מוכנים ליום המיועד לעליה למתולה.

בתקוות גדולות ובשמחה רבה החלו לנהור בחורים חסונים, עיניהם נוצצות ונפשם לוהטת בתקוה ואמונה לקראת הרחבת עמדות הישוב בגבולנו הצפוני. אותה שעה היו דרכי ציון אבלות, וארץ ישראל עזובה ובלתי מיושבת, טרם חלם איש על ערים גדולות ואך מושבות מספר אשר נער יספרן נוצצו מבין כפרי הערבים וחורבותיהם. בכל המדינה לא היתה אף דרך ראויה לשימוש אדם אירופי. על שום כך החלו באים למתולה, האחד על סוסו והאחר על פרדה או חמור. רכבת טרם היתה בארץ ועל טכסי ואוטובוסים לא חלם איש. רק מתוך תקוה ואמונה כי נועדנו לגדולות דאינו כעל כנפי נשרים. איש איש מאתנו בא למתולה ביום המיועד.

גם מר אוסובצקי וחבורתו הופיעו ביום המיועד, והמשא ומתן עם הדרוזים לעזיבת המקום החל מיד וכאן נתעוררו מחדש טענות, מענות ותביעות; האחד לא מכר את הבית, אחר אמנם מכר, אך לא קיבל תשלום מספיק, השלישי בא בטענות ותביעות סתם, והכל, כמובן, בכדי לסחוט כסף, אם יותר, ואם פחות, איש איש לפי מידת תקיפותו בכפר.

אך כפי הנראה לא נעלם הדבר מעיני הפקידות, והאחרונה התכוננה לדורון, לתפילה ולמלחמה. ראשית הביאה אתה שקיקי כסף וזהב, שנית הזמינה שוטרים ואף סרסורים ומתווכים לא חסרו במקום, ומכיון שהכסף יענה את הכל, החלו לדון ולסיים עם כל אדם בנפרד. סיים האחד את עסקו — חתם שקיבל שכרו תמורת כל וכל ואין בידו תביעה נוספת, — וכך חתמו כמעט כולם, חוץ מצעירים מספר שהתעקשו סתם, מבלי שהיה בידם כל בסיס ממשי לתביעה כספית, — אך גם לאלה מצאו עצה.

מסיבה ממשלתית פוליטית, (כי לא האמינו בנאמנותם לשלטונות), שוחררו בזמנו הדרוזים משרות בצבא. פתאום הוחלף החוק, וחובת שרות צבא הוטלה על הכל. בחוק חדש זה ניתן עתה ללחוץ על המסרבים לחתום, באשר הועמדו בפני ברירה (שכנראה הוכנה מראש בעזרת הממשלה), לחתום ולקבל פצויים ככל שיינתן להם, או — להלקח לשרות.

כמובן, בהמצאם בין הפטיש והסדן, בחרו בדרך נוחה יותר: קיבלו את שניתן להם, וחתמו ככל יתר בני הכפר. לאחר שהשלימו, שוחררו בהשתדלות אוסובצקי מחובת הצבא עד קריאה חדשה, שלא באה עוד עולמית.

משנתרוקנו שקיקי הכסף של הפקידות, עזבו הכפריים את מקומם ועד להר הדרוזים הגיעו. את כל רכושם נטלו אתם, ובכפר לא נותרו בלתי עם הבתים לבדם.

וזו תכנית הכפר ובתיו

בדרך כלל היו בתי הכפר מפוזרים על שטח נרחב בשיפוע ההר ממזרח ומדרום למושבה של היום. על כל שיפוע ההר, עד למעין וסביבו, פוזרו הבתים ללא תכנית וללא דרכים, וביניהם (ולצדם) חושות, תבונים, לולים וכו'.

קירות הבתים חוזקו בעזרת עמודי אבן גדולה, בלתי מסותתת. חלוקות האבן חוברו אחת אל אחותה בחומר וטיט, כשהן מסודרות במרחק ידוע אחת מרעותה מסביב לבית. בין עמוד לעמוד, סודרו אבנים גדולות וקטנות, מחוברות בטיט רב ומטויחות פעם נוספת בתערובת עפר, תבן ומים מבחוץ ומבפנים. על העמודים מלמעלה, הונחו קורות עבות מעמוד אחד לשני וכן מסביב לבית. בבית הועמדו עמודים נוספים, מופרדים לאורך, בעזרת קורות נוספות.

חלקו האחד של הבית מובדל בנפרד, בעזרת קיר עשוי מזוות מלבני טיט. המדור הקטן הזה שימש מתבן, ואילו חלקו האחר של הבית, והוא הגדול יותר, שימש למגורי אנשים ובהמות. באחד מצדי הבית הותקן כעין פתח, או שניים... ונגד לאלה נקרע חלון. הדלתות והחלונות נעשו קרשים פשוטים, בלתי מהוקצעים, ממוסמרים, לפי גודל החלל.

לצדם האחד של הקרשים חובר כעין ציר דק ושני קצותיו בולטים. קצהו העליון ננעץ במשקוף הדלת או החלון, ואילו קצהו התחתון באבן המונחת על הארץ. בעזרת הציר סובבו הדלתות והחלונות לצדדין. הדלתות ננעלו בעזרת פותחת־פין, מין מנעול פרימיטיבי עשוי עץ. החלונות הוגפו מבפנים בלבד בעזרת בריח עץ. בכניסה לכל בית וברוחב שתיים וחצי או שלוש אמות הותקן מקום־אורוה, משוקע כמעט בקרקעית ורצפתו אדמה. בקצה הרצפה הותקן אבוס, ולאחריו מקום מושב המשפחה.

על הקורות שמעל לעמודים אשר בתוך הקירות, מבחוץ ובפנים הבית, הונחו קורות דקות יותר, המרוחקות אחת מרעותה כחצי המטר או יותר. מעל לקורות פוזרו נסרים, מעל לאלה קנים או נצרים ועליהם מעזיבה. ועל כל אלה באה שכבת אדמה בעובי עשרים ס״מ בערך. מסביב לאדמת הגג, על הקירות, הושם נדבך אבנים.

הגגות זכו בטיפול מיוחד במינו. בסוף הקיץ נהגו למרוח כל גג בחמר וטיט מגובל בתבן ומים, ואילו בחורף (לפני ולאחרי כל גשם), גלגלו באבן עגולה, בכדי להדק את הסדקים ולהחליקם, למען לא יקוון המים במקום אחד ולא יחדרו דרך הסדקים הביתה. מאחר שנתברכה מתולה בגשמים רבים, ואילו אנו לא יכולנו להקדיש לעבודת הגג זמן מרובה, הצטברו מי־הגשם בתוך שכבת האדמה, דלפו לתוך הבתים, ומכובד המשא נשקפה סכנת התמוטטות למקום־מגורינו. החלטנו להתקין לבתים גגות־פח, אלא שבכך לא הועלנו הרבה; הרוחות החזקות הנושבות במתולה העיפו את גגי הפח אחד אחד, ויש שקמו האכרים בבקר ולא מצאו עוד קורת גג מעל לראשם.

בראות אנשי הפקידות את סבל האכרים כי קשה הוא מנשא, ולאחר בקשות והסברות מצדנו, נוכחו לדעת כי אין אפשרות קיום בבתים הדרוזיים, כתבו פריזה ונענו באישור להקמת בתים חדשים. אך בזאת היתה הצלחתנו מוגבלת מאד, כי אם אמנם הותקנו בראשונה בתים גדולים ומרווחים, רפתות ומחסני תבואה, הנה אך סיימו את הקמתם של ארבעה בתים מעין אלה, ומיד החליטו להקים אך בנינים בני שני חדרים, בלי מטבח. כנראה לא דאגו כלל למצוות „פרו ורבו״ מדאורייתא.

פלוגתות וצעדים ראשונים

משעזבו הדרוזים את הכפר נמסר לכל אחד מאתנו רובה וחגורת כדורים. כעבור שניים או שלושה ימים נודע לנו ע"י פליט, כי חלק מן התושבים הקודמים מתכונן לחזור למושבה. ואמנם למחרת הופיעו והתרכזו מערבית לכפר צרידה (לפנים עיר בישראל, ממנה יצא יוסי בן צרידה, הנזכר בתלמוד) לוואדי ההר, דרכו עוברים המים המצטברים בעמק עיון בעונת החורף.

מספר מסוים מבחורינו, יחד עם שוטרים אחדים שעדיין שכנו במושבה עמדנו מעבר השני של הוואדי, כולנו חמושים ונכונים לקרב, והחלטנו שלא לתת לפולשים להתקרב למושבה ולהוציא את זממם לפועל. כל היום עמדנו ככה, ובראותם כי מוכנים אנו לכל ומזימתם לא תעלה, (ואילו להתנהג אתנו כמנהגם עם ג'אבור בק לא הרהיבו עוז), חזרו כלעומת שבאו, וכנראה בהחלטה להציק לנו בכל מיני־דרכים אחרות. אגב, בתוך מכירתם הכללית מכרו אף חלקות קטנות של חיטה, בקמה שלא הספיקו לקצרה, או אשר לא מצאוה כדאית לטיפול. בהיותנו נזקקים להפגין בעלותנו במקוט אספנו את מעט התבואה, ואנו חמושים כל היום וכל הלילה. בסביבה העריצונו על כך, כדרך שרגילים אף כיום לכבד את החזק והתקיף.

בינתיים הוחל במדידת האדמה וחלוקתה לאכרים. על פי הקושנים והתכנית המצורפת העריכו את מספר הדונמים שיהיו בידי המושבה כולה בשנים עשר אלף, ועל בסיס זה אמרו להקצות לכל אכר מאתיים דונם. אלא שלא לקחו בחשבון, או שלא רצו לקבל את העובדה, שבתוך המספר הכללי נכללים אף הרי מתולה ועמקיה, סלעיה ואבניה אשר לעולם לא יוכשרו לעיבוד. הנה כי כן ניתן לאכרים מספר דונמים פחות מהנקוב בתכנית. לאמיתו של דבר לא ידענו מעולם אל נכון מה מספר הדונמים הנמצאים בידי איש איש מן המתיישבים.

האדמה נחלקה לתשעה חלקים, שנקראו בשמות התושבים הקודמים ובשמות הסביבה. שמות אלה קיימים עד היום, (פרט לשם האדמות שנרכשו לאכר מכן, והן טלחה (כיום תל־חי), אדמת־ההר (כיום כפר גלעדי), אדמת המים לרגלי כפר־גלעדי, מערבה ממנו (שייכת היום לכפר גלעדי), ארוחינה ע"ש המעין הגדול שבדרך, לפני מטולה, החקורות הלבנות והאדומות, הניחה ועוד חלקים קטנים, המרג'ים והכרמים, חמרה, תרבחינה וכו'.

באותו פרק זמן החלו ברכישת בהמות עבודה: זוג שוורים וסוס לאכר. מאחר שרכישת השוורים בעזרת סרסורים לא הצליחה ביותר, הוחלט למסור את רכישת הסוסים לאכרים עצמם. 8 לירות צרפתיות הוקצבו לרכישת הסוס.

זרעים ומספוא לבהמות רכשו האכרים בתיווך סרסורים מהכפרים בסביבה וכמובן, אף פה לא נשמר טיב התבואה בקפדנות.

אשר לכלי עבודה, הנה הוקצתה עגלה אחת לשני אכרים בשותפות, מחרשה ערבית (ולאחר מכן אף מחרשה אירופית), מכוש, קרדום, חרמש, משור, פטיש וצבת.

20 פרנק הוקצו לכל אכר רווק כדמי־מזונות לחודש. לנשואים הוקצו 30 פרנק ולכל ילד נוסף 10 פרנקים נוספים. אף כי צרכי החיים אז היו זולים למדי קשה היה על האכרים להתקיים בקיצבה זו, אלא שאיש מאתנו לא התרעם ולא דאג להווה; הכל נתקבל בשמחה ובאהבה, ובלילות החפשים מעבודה ושמירה, בילינו בריקודים ובאסיפות. אך קשים יותר היו חיי הרוח. מנותקים היינו מן החיים ומסביבה תרבותית. עתון אחד בלבד, "הצבי", הופיע בארץ ובשל ריחוק המקום לא קיבלנוהו. על אחת כמה וכמה שלא ראינו את עתוני החוץ. הן גם את הדואר קיבלנו לעתים רחוקות מאד, והמרצים והנואמים מעטים אז בארץ, ואף אלה לא מצאו

לנחוץ להטלטל מיהודה לגליל העליון בדרכים משובשות ובסכנת נפשות, בכדי להגיע למתולה.

מזוננו הרוחני היחיד במתולה נצפן במבט רווי כיסופים אל עבר הסביבה המפוארת: החרמון שבמזרח עם ראש השיבה בחורף ובקיץ; הרי הלבנון בצפון, המתכסים אף הם לעתים מזומנות במעטה שלג, האויר הצח והנקי, הרוחות הקרירות המנשבות, רחש דמדומי הליל, צפצוף הצפרים, יללת התן, בכל אלה השבענו את תאוות נפשנו איש איש כרצונו וכהשגתו. אמנם אף בית הכנסת סיפק צרכינו למזון רוחני, ואפילו אלה שלא נמנו על המתפללים באו בשבתות ובחגים להאזין אל הרינה והתפילה, ולהתמסר לרגע קט לנועם שיח סוד רחשי הלב.

אדמת מתולה בכללה קשה לעיבוד. חלקיה השונים מובדלים ושונים בטיב ובפריון. ושלוש חלקות האדמה הטובות ביותר הן: א) אדמת המים (כיום בידי כפר גלעדי), ב) אדמת טלחה, (היא תל־חי), ג) אדמת המרג'. את שתי החלקות האחרונות לא יכולנו לנצל כראוי, כי בהיות טלחה רחוקה מאד מהמושבה והליכה עם שוורים הלוך וחזור גזלה כשלוש שעות ביום או יותר, לא נשאר הזמן הדרוש לחרישה. אף זאת: לא מן הקלות היא הובלת תבואת בעגלה רתומה לשוורים בדרך לא דרך שכולה אבנים, תעלות וחריצים. השוורים סרבו בפשטות לעלות בהר, ומדי ראותם את ההר מרחוק שבתו. בלא־הודעה מוקדמת, בשכיבה דווקא ולא בעמידה, וכל עונש ומכות לא הועילו, אף לא טענות ודברי מוסר. הם בשלהם: אין אנו רגילים למנהגיכם האירופיים.

אדמת עמק עיון, הנקרא מרג', בהיותה מוקפת הרים מכל שלוש רוחותיה (מזרח, צפון, מערב), הוצפה מים מדי שנה בשנה, הואיל ונתברכה בגשמים, וניתן לומר כי עיני ה' בה מראשית השנה עד

סופה ובה הדייש משיג את הבציר, והבציר את הדייש, — לא ח״ו על שום פריונה הרב, אלא על שום העבודה הפרימיטיבית אז, שדרשה את כל תקופות השנה לשם סיפוק צרכינו. לפעמים היינו סבורים: אילו נתן לנו ה׳ חודש נוסף בשנה, כי עתה אושרנו.

באותו פרק זמן, בערך, סיים בפריז מר אהרון אהרונסון מזכרון יעקב את בית הספר הגבוה לחקלאות, בהצטיינות גדולה. בהיותו יליד זכרון, בן אכר ומכיר היטב את טבע הארץ, שלחו הנדיב ז״ל להיות מנהל המושבה מתולה.

סיפרו כי הנדיב מילא את ידו לבסס, לסדר ולשכלל את המושבה, בכל שימצא לנחוץ ומועיל, בחקלאות ובנטיעות. מר אהרונסון הגיע למתולה בהיותו עוד צעיר לימים, ומחונן בתום לב, בהתלהבות ובמרץ רב. איש מעשה מטבעו, הכיר את ענייני המושבות והפקידות, ובחפצו הכביר והנלהב לעשות לטובת ההתיישבות החדשה, החל מיד לעשות ולפעול, וראשית פעולתו היתה לצאת בבוקר השכם עם האכרים לשדות, להראות ולהסביר באופן מעשי ותיאורטי, כיצד חורשים והיאך זורעים, כי רבים מאכרי מתולה באו ממושבות יהודה בהן לא עבדו בחריש וקציר, ואפילו אלה שבאו מן השומרון וכד׳, רובם עבדו כל זמן שהותם בארץ — בנטיעות בלבד. על שום כך היו מעשיו והסברותיו של מר אהרונסון רצויים מאד לכל האכרים. כן החל מיד בהכנות לנטיעות, ולראשונה בחר בנטיעת עצי זית, באשר עץ זה חי שנים רבות ואיננו נזקק לטיפול רב. מיד החל לרכוש את עצי הזית, עד שיום אחד פרצה מחלוקת סביב תכנית־הנטיעות כולה.

מר אוסובצקי, המנהל הראשי של הגליל, נעלב כנראה על שום שמר אהרונסון פנה ישר לפריס ולא באמצעותו, ואילו אהרונסון, שבא כמיופה כוח מטעם הנדיב ז״ל עצמו, הכיר בערך ידיעותיו־

שלו, ובהיותו אגרונום מצטיין ובן אכר ואיש מעשה, הבין עד כמה דרוש לו לאכר משק מעורב לשם ביסוס ושכלול.

הנה כי כן, בסרבו להישמע למר אוסובצקי החלו מטיחים את תלונותיהם איש כנגד רעהו. אף את האכרים משכו לתוך קלחת זו, והאחרונים נתפרדו לפלוגות: פלג חסידי אוסובצקי ופלג חסידי אהרונסון. קרה המקרה והאכרים חתמו על דו"ח סודי שנערך בידי מר אהרונסון, והמסמך הגיע לידי אוסובצקי, בתפקידו כמנהל הראשי של הגליל.

בקשר לכך, נגרמה תקלה גם לי, וזה דבר התקלה:

מר אוסובצקי, בהכירו אותנו ובידעו כי באשמתו סבלנו הרבה במשמר הירדן ביקש כנראה להיטיב אתי, וזמן מה לפני שקיבל את הדו"ח החתום בידי האכרים, ואני בראשם, סיפר לי על כוונתו למנותני פקיד ומוכתר.

ואולם בטרם הספיק לקיים הבטחתו קיבל את הדו"ח הנדון, ובבואו למתולה שלח לקרוא לי. שאל, החתמתי על דו"ח פלוני־אלמוני. עניתיו בחיוב. שח לי: „טוב ויפה שאינך מכחיש. אחרים הכחישו. אך למה התמת?" שחתי לו מה עמדת החותמים; מאחר שמר אהרונסון מצדד במשק מעורב, פלחה ונטיעות, — אנחנו הפציים בזה; ומאחר שאדם רציני ומעשי הוא, יליד הארץ, בן אכר ואגרונום היודע היטב את הנחוץ והמועיל לסידורו ולביסוסו של האכר, אנו מאמינים כי מוכשר ומסוגל הוא להבין לרוחנו טוב מאנשים אחרים.

תשובת מר אוסובצקי היתה קצרה להפליא: „טוב ויפה" — אמר — „אך אתה הפסדת." לבסוף משנוכח מר אהרונסון לדעת שתכניותיו מתבטלות, ושעליו להיכנע לתכניות אחרים, ובהכירו את ערכו ועמדתו, התפטר ועזב את המקום.

כעבור זמן בא במקומו מר שצמן, אף הוא יליד־הארץ ובן אכר מזכרון, שסיים את לימודיו בפריס. צעיר שקט, בעל מזג קר היה ונראה כמתנמנם.

בזמנו לא נעשה דבר, ואף שהיה מציית לכל הנאמר לו מגבוה לא האריך ימים במשרתו, ומסיבה בלתי ידועה לי עזב את מתולה.

מתולה נחשבת כאחת מ׳בנות הזקונים׳ של הנדיב ז״ל, אך את כתונת הפסים לא נתנו לה. ביצועו של כל מעשה נוהל בה באטיות מרובה, ואילו חילופי־הגברא התכופים בין מנהלי הפקידות לא הוסיפו להתקדמותה של המושבה כלל. נוסף על כך חישבו ומצאו, כי במשך שנים ספורות נתחלפו מנהלי הפקידות במספר העולה על שנות קיום המושבה.

היו בין מנהלי הפקידות אנשים, שלא הבינו את מטרת ההתישבות, וראו את כל הפרשה כדבר מיותר; מאליו מסתבר, כי מתוך השקפות ופעולות שליליות מעין אלה לא יכולנו להיוושע.

בינתיים נזכרו הדרוזים בפכים השבורים. בלילות התחילו לבקר את המושבה, אך לא בדרכי אנוש רגילים, אלא בליווי יריות, שזיעזעו את כל היקום. אף אנו לא שמנו ידינו בכיס, ונען להם על אחת שתיים. לעתים קרובות לא התעצלו מלבוא לבקרנו פעמיים בלילה אחד. תכסיסיהם נמשכו זמן רב ובינתיים הוליך הפליט והביא כל מיני שמועות נכונות ושאינן כן; ולדבר אין סוף.

על גיבובי טענותיהם לא ענינו, וההתנפלויות נמשכו בלא הפסקה.

פעם חדרו לבית אכר, משה כהן, ופצעוהו בסכינים, ומאחר שהיו הבתים מפוזרים ורחוקים אחד ממשנהו, הספיקו המתקיפים לברוח עוד בטרם שמענו על ההתנפלות.

לאחר מקרה זה קיבלו ההתנפלויות צורה מוחשית ונמרצת יותר, תכפו הביקורים ולא נתנו מרגוע, עד כי הוסכם לבסוף לבוא אתם שוב במשא ובמתן. הם השלימו אתנו רק אחרי התערבות נכבדי השכנים, משפחת חג׳ אברהים אפנדי מחיאם ונוצרים נכבדים מהסביבה, ומעל לכולם קמל בק אל אסעד ואחיו מטייבה, אשר השפעתם גדולה מאד, ובלעדיהם לא נעשה בסביבה דבר, מקטן ועד גדול. וכמובן עוד הפעם שולם להם כסף.

והנה לכאורה הכל בסדר, אבל לאמיתו של הדבר העניין עוד לא נגמר, כי כל מה שנעשה עד אותו הזמן מדובר רק על סוג הדרוזים ממדרגה שניה. בהמשך הרשימות עוד יבוא תורם של יחסני הדרוזים, אשר התנהגותם ומעשיהם הפראים עלו על מעשי הקודמים, באכזריותם ועזותם ללא גבול.

בפרק זמן זה נתעוררה במושבה מחלוקת לשם שמים ע״ד נוסח התפילה בבית הכנסת. חלק מבני המושבה בחרו בנוסח ספרד, והחלק האחר בנוסח אשכנז. בתחילה נראו הדברים כחילוקי-דעה סתם, אך במשך הזמן הביא הנדון לכלל מריבות, פירוד הלבבות, ולכל מיני התדיינויות; בראשונה — בפני מנהלי הפקידות (אשר אל נכון לא התעניינו בדבר כלל), ואילו לאחר מכן הוחלט למסור את הפרשה להכרעת רבני צפת. הרבנים פסקו כי בשים לב למקומה של מתולה בגליל העליון, שברובו הונהג נוסח ספרד, ומאחר שרוב המתפללים במתולה בחרו בנוסח ספרד, ע״כ על הצד האחר לוותר.

הצד המפסיד סרב לקבל עליו את הדין; חילוקי־הדעה לא פסקו והמריבות נמשכו. הפיקנטי בדבר היה בכך, שכל אותם הרחוקים מתפילה בכלל נטלו חלק פעיל מאד בריב הנוסחאות. כתוצאה מן המריבות הוחזר הענין פעם נוספת למנהל הפקידות ולהכרעתו.

„הפקיד־המכריע", דן ברייל, היה יהודי רומני שלמד בצרפת, רחוק מאד מכל עניני יהדות ומנהגיה. על תפילה ונוסחאות־תפילה לא שמע מימיו, והיגוי מלה עברית היה לו כקריעת ים סוף ממש. והנה הוא שנדרש להיות הפוסק האחרון! והתועלת היחידה שצמחה מכל המריבה היתה, שלמד זה לבטא בעברית את הפסוק „אחרי רבים להטות", (אותו למד מתוך פסק־הדין של הרבנים ומתוך טענות הצדדים, שחזרו ושיננוהו בפניו פעמים הרבה). הנצחון עבר לידי המצדדים בנוסח ספרד, והענין חוסל.

המצב החמרי במושבה הלך ורע מיום ליום, והתרוממות הרוח והתקוות החלו שוקעות מטה־מטה. ממילא פסקו לדון בנטיעות, ואך מעט הפכו בבעיות אדמת חריש. חלק מזו האחרונה הוצף מים, ואילו חלקים אחרים היו רחוקים מלב המושבה. תנובת־הגורן פסקה מלהספיק לחיים מצומצמים ביותר, ומצדנו החילונו להסביר לפקידות שלא ניתן עוד להמשיך ולהוציא תבואות מן השמים ומן האויר, או מתוך תכנית החלוקה שעל גבי הנייר. אכן הכירה הפקידות בטעותה, אך היות ובאותו פרק זמן החלו לייסד את המושבה יבניאל, הציעה כי יעברו 15 אכרים מתוך הששים שבמתולה ליבניאל, לפי רצונם החפשי, ככל שיבחרו בינם לבין עצמם. וכך היה.

פעולת העברה זו לא הצמיחה טובות. אמנם הגדילה במקצת את מספר־הדונמים המוקצב לכל אכר, ואולם מאידך הקטינה את כוחה הרוחני וההגשמתי של המושבה, שהחל לרדת בלאו הכי.

הקרקע נתחלקה מחדש, ורק אז הוברר כי אף תוספת אדמתם של האכרים שעזבו טרם השלימה את מאתים הדונם שהובטחו תחילה למתישבים.

עברנו לבתים החדשים. כדרך הטבע היתה השמחה במעונינו, אך מעורבת צער רב. קשה היה לנו להבין מה הטעם בבית בן

שני חדרים, בלי מטבח ובלי נוחיות, בחצרות בלתי־מגודרות ללא רפת, מחסני תבואה או לול. רוחנו נפלה כמעט ואף אם החילונו למלא את החסר (כגון, המטבח והלול) על חשבוננו, הנה שקענו בחובות שהכבידו על מצבנו מאד, והן מצבנו לא היה קל מעודו.

פרשת המים

יהושע בן נון בהענישו את הגבעונים, קבעם לחוטבי עצים ושואבי מים. בעיית העצים לא הכבידה עלינו ביותר, באשר הובאו אלינו עצי־ההסקה מן הסביבה, או באשר השתמשנו בגבשישי הזבל, שכל עקרת בית ייצרה „בתעשיתה הביתית". מדי בוקר אספו את מתנת הבהמות מן הלילה הקודם, ערבבוה בתבן, עשו כעין רקיקים, ואת אלה הדביקו על אבנים ועל קירות החצר. בהתייבש הרקיקים הסיקו באלה את תנורי הבית. אמנם לא זכו עקרות־הבית בפרס תמורת פטנט זה, באשר ערביות הסביבה הקדימון בתעשיה ובהמצאה כאחת.

אך שאלת המים היתה קשה יותר, באשר היא היתה קשורה בסידורים רבים ובעבודה רבה. לשם הובלת המים השתמשנו בחמור מאוכף, שני ארגזים תלויים לצדדיו ובכל ארגז שני פחים. מדי בוקר וערב ירדנו לעין, עמדנו בתור, חיכינו לאלה שהקדימונו לבוא, מילאנו הפחים, העמסנום על החמור, והביתה חזרנו לאחר זמן מרובה.

פעמים נמאסו המים מרוב הטרדה שהיתה קשורה בהבאתם, והם לא הספיקו אלא כדי גמיעה במשורה.

מובן מאליו כי אחר סבל השנים, מחוסר מים ומעבודה מאומצת בהבאתם, התחלנו לבקש את מנהלי הפקידות להסדיר את בעית המים בעזרת אינסטלציה אירופית, שתוביל את הנוזלים מעין

ארוחינה, הרחוק אמנם מן המושבה, אך העשוי לספק מים הרבה לגידול ירקות, לעצי פרי ולכל הנצרך.

המשא ומתן ארך זמן רב ולדבריהם אף כתבו פריזה, אך לבסוף נתקבלה תשובה שלילית, באשר תכנית מעין זו מוכרחה לעלות בכסף הרבה. כרגיל, לא דאגו במתולה לשכלול ולביסוס המושבה והאכרים מבעוד זמן וכך נדחתה אף תכנית המים, שהיה בה כדי להרים במקצת את מצב רוח האכרים ולתקן את מצבם הכללי, שירד מדי פעם בפעם.

אמנם לא נואשנו מסירוב זה ולא הורדנו את שאלת המים מן הפרק ובכל מקרה והזדמנות פגישה בין הועד לפקידות הועמדה שאלת המים בראש, עד שבאה הפקידות לידי הכרה, שמן ההכרח לעשות דבר בנידון. אינני יודע אם מרצונם הטוב עשו את שעשו או מתוך לחצם התמידי של בני המושבה; אמנם לא קיבלו את תכנית הבאת המים מהארוחינה, אך החליטו להביא את הנוזלים מן המעין שעל יד המושבה. לא הועילו הטענות וההסברים, כי קטן המעין ולא יספיקו מימיו למושבה ואפילו לצרכי הבית בלבד, שלא לדבר עוד על גינות-הירק. הפקידות עמדה בשלה; היא ‚יודעת' ומבינה יותר מן האכרים, ומהנדסיה, הם הטוענים ומבטיחים כי המעין יספיק לכל. נסתתמו טענותינו וגזר־הדין נחרץ.

והנה התעוררה בעית העלאתם של המים, אם בעזרת מוטור (הנצרך להסקה ולמכונן תמידי), ואם בעזרת טחנת רוח שאינה נזקקת להסקה ולמכונן, אלא למי שיקימנה, וכן לקשר בין הצנור למשאבה; הרוח עתידה לעשות את שלה, והמים יעלו דרך צנורות עד למתולה.

לכאורה הכל טוב ויפה, ובפרט שעל ידי תכנית אחרונה זו יקמצו שני הצדדים הרבה; הפקידות תחסוך את הפרשי המחיר בין

מוטור וכל הכרוך בו לבין טחנת הרוח, שמחירה זול יותר ואינה נצרכת לסידורי־הסקה למוטור, והמושבה תחסוך את המסיק והמכונן.

אותה שעה הוחלט לטובת טחנת הרוח, והשכר יצא בהפסדו; מנהלי הפקידות שכחו כי אמנם הופקדו שליטים על הכל, על האכרים, על הקרדטים ועל כל מיני תכניות וסדורים, אך לא על הרוחות המנשבות לפרקים בכל־עוז, (ואז מן ההכרח לקשור את הטחנה כולה לבל תטואטא)...

בקיצור: התקינו טחנה ומשאבה כאחת, מתחו את קו הצנורות עד לב המושבה, ואילו מנקודה זו נתמשכו צנורות דקים יותר לכל חצר או בית. מיד הוברר שאין כמות המים מספיקה כדי הזרמה לכל בית. עמדנו והתקננו בנקודה הראשית בריכה קטנה ומרזב, ועל האכרים הוטל מחדש להוביל את המים בהתאם ל„שיטה הקודמת". לא הועילו חכמים בתקנתם, אלא זאת שקיצרו במקצת את הדרך. אלא שבכך בלבד לא תם העניין: אך פעלה הטחנה זמן מה, ומיד איזה חלק מתקלקל. במושבה לא היו מכונאים, והמתקן היחידי במושבה היה נפח, אשר אף במקצועו שלו לא התמחה הרבה, ועל אחת כמה וכמה שלא ידע ולא כלום במכונות. בלית ברירה הפך הוא למכונן, ולעתים קרובות מאד פסקו המים מלזרום למושבה; פעם על שום קלקול בטחנה ופעם על שום פגע במשאבה, ופעם בשל הרוחות שלא נשבו כסדרן. סוף דבר: את המים המשכנו להוביל בעזרת החמור.

פרק הנשואים

כל הרווקים, שאושרו על ידי הפקידות לקבל קרקע במתולה ולהיות לאכרים, נתבקשו להתחתן באותה שנה, כדי להבטיח את זיקתם למקום. יש מאמר חז"ל, „ארבעים יום קודם יצירת הולד, בת־קול מכריזה בת פלוני לפלוני", והמסבב הסיבות מזמן אותם לפונדק אחד וכך מתאמתים ומתגשמים דברי חז"ל.

באוקראינה פלך קמיניץ־פודולסק, בעיר דינוביץ, גרה משפחת ר' אייזיק שניידמן, חסיד ותלמיד חכם גדול, מעורב עם הבריות, חובב ציון נלהב ועסקן צבורי, ולו משפחת בנים ובנות ענפה. בתקופת חיבת ציון נקנו ע"י הברון הירש הרבה אלפים דונם אדמה בעבר הירדן מזרחה, באדמת חורן, במקום שנקרא אז סהם־גולן, כדי להקים שם מושבות ליהודים; באותו זמן התחילו למכור לאנשים פרטיים חלקות מאדמות אלו, כדי ליישבם כאכרים.

ר' אייזיק שניידמן הנ"ל קנה שם שתי חלקות אדמה בשבילו ובשביל בני משפחתו שהם: בנו, אבי אשתי, ר' יהודה שניידמן, (בעל משפחה גדולה, חמישה בנים וחמש בנות) בת נשואה עם בעלה ובניהם, ובחורה בלתי נשואה, ובת ובן שלא באו ארצה.

ר' אייזיק חיסל את עסקיו ובא ארצה, הוא ואשתו ובתו הנשואה עם בעלה וילדיהם והבחורה הנ"ל, והתיישבו במשמר הירדן, עד שיוכלו לעבור להתיישב בנחלתם אשר בסהם־גולן. כעבור זמן לא רב התברר, כי את האדמה אמנם קנו והכל בסדר, אבל להתיישב על האדמה אי אפשר, היות והשולטן והממשלה הטורקית אינם מרשים להקים שמה מושבות יהודיות; עד היום הזה שייכת האדמה ליהודים, מבלי יכולת ליישבה. אינני יודע כיצד, אך האדמה הזאת עברה לאפוטרופסותם של מנהלי הברון רוטשילד, אבי הישוב ז"ל.

שרה פייגלין

ר׳ אייזיק, הסבא של אשתי, וחתנו, סודרו זמנית במשמר הירדן ובהתלהבותו לארץ ישראל כי רבה התחיל כותב מכתבים נלהבים ותכופים לבנו הלמדן החסיד ר׳ יהודה ז״ל, אבי אשתי, שיחסל את עסקיו ויבוא עם משפחתו ארצה. עבר זמן מה עד שר׳ יהודה סידר את ענייניו, וקיבל הסכמת הרבי שלו, ובסוף שנת תרנ״ח בא ארצה עם משפחתו למשמר הירדן; דירות פנויות לא היו שם, והוא נאלץ לגור עם משפחתו ברפת, „עד יעבור זעם״.

כאמור, הייתי צריך להתחתן והציעו לי כמה בחורות יפות וטובות, ממשפחות הגונות מאד, אך לא הסכמתי לכל ההצעות הנ״ל ותמיד מצאתי תירוץ מספיק, ולא לחינם אמרו חז״ל שקשה זיווגו של אדם כקריעת ים סוף. אבא הצטער מאד, כי הוא רצה שאתחתן; אבל כנראה לא הכריזה עדיין בת־הקול על בחורות אלו, וביום בהיר אחד קיבלתי הודעה מאבא שאבוא אליו למשמר הירדן לשבת, מבלי לדעת למה הוא מתכוון; כמובן מילאתי את בקשתו ובאתי למשמר רכוב על סוסה יפה, מסודר היטב, לפי מנהג הימים ההם; במקרה ראתה אותי הבחורה ומצאתי חן בעיניה. אחרי מנוחה קצרה ושיחה קלה, סיפר לי אבא שלמשמר הירדן בא בנו של ר׳ אייזיק שניידמן עם משפחה גדולה, ובחורות יפות מאד, והוא חפץ שאכיר את המשפחה. מילאתי את בקשתו ונכנסתי אליהם; ביליתי שם זמן־מה והכרתי את המשפחה כולה, ובפרט את הבחורה הגדולה, בת השש־עשרה. כל בני המשפחה היו יפי תואר, והבחורה עוד עלתה עליהם ביופיה (אגב, לו בחרו אז במלכת יופי, היתה וודאי נבחרת...). חזרתי הביתה ואבא התחיל לשאול לדעתי על המשפחה ובפרט על הבחורה הגדולה; עניתי לו שכל מה שסיפר לי על המשפחה ועל הבחורה — הכל נכון, ואיני רואה בהם שום חסרון. ובכן — אמר — מכיון שהמשפחה הגונה מאד ומתאימה למשפחתנו והבחורה יפה מאד, ברצוני לקבוע תנאים. התחלתי להתחמק בכל מיני תירוצים,

אבל ללא הועיל. הוא בשלו — לא יתן לי לנסוע הביתה מבלי לכרות תנאים, ומכיון ש„הכל בסדר", אסור לעזוב פן יקדמני אחר; כך כתוב... ביקרתי אצלם עוד כמה פעמים ומצאתי שהכל מתאים והסכמתי לעשות התנאים, וכאן קוימו דברי חז"ל: אני מרוסיה, שבאתי ארצה הרבה שנים לפני בואה, והיא מאוקראינה, שבאה שנים רבות אחרי — המסבב את הסיבות זימן אותנו לפונדק אחד, למשמר הירדן; התקשרנו לנשואים במזל טוב והחלטנו על זמן החתונה. אחר כך נסעתי הביתה, למתולה.

בין האירושין לחתונה הזמנתי אותה למתולה והיא מצאה חן בעיני הכל, והכל מצא חן בעיניה; את זמן החתונה קבעו לפרשת נח שנת תרנ"ט.

במשך הזמן שבין האירושין והחתונה הכינה בת־זוגתי את בגדיה וצרכיה, וביום חמישי אחד יצאנו ממתולה, שתי עגלות מלאות אנשים ונשים, וכשנים־עשר רוכבים מאיכרי מתולה יצאנו ברוב פאר, לפי מנהג אותם הימים, לחתונה, שסודרה בבית אבא, והכל מוכן ומזומן לקראתנו. למחרת, ביום הששי, העמידו את החופה ושמחנו כל השבת, ובמוצאי שבת יצאנו בריקודים ובמחולות ובאו אנשים מוזמנים מבחוץ ושמחו אתנו במזל טוב.

אחרי החתונה נכנסה שרה אשתי, עלמה בת שש עשרה, גבוהה ובריאה, תמימה, חסודה ויפה, שכינוה בזמנו היפיפיה שבגליל העליון — בעיל המשפחה וילדה שני בנים, שקוראים להם ירמיהו ולאומי, וארבע בנות בשם מלכה, אלישבע, עיונה וגאולה. היא היתה לי שותפת בחיים בכל המובנים, השתתפה אתי בסבל ובשמחות, היתה אם מסורה לילדים, בעלת בית חרוצה, אוהבת עבודה במשק ובחצר, מסורה לכל ועוזרת לכל בכל נפשה ומאדה, וכך המשכנו בחיים עד היום. מי יתן ונזכה לחיות יחד עוד הרבה בשנים, בריאים ושלמים ובכל טוב, אמן.

חמי, ר׳ יהודה, עבר אחרי החתונה עם משפחתו לראש פנה, והוא ובניו הגדולים עבדו כפועלים זמן לא רב. היות ושכרם לא הספיק כדי מחייתם, עברו לסג׳רה ופתחו שם חנות, והיות שחשב עוד על התיישבות, נסע לפריז לבקש על זכויותיו לאיכרות, תמורת האדמה שקנו בסהם־גולן. בפריז, כפי הנראה, לא הסכימו לדרישותיו והענין נשאר תלוי ועומד. הוא עזב את פריז ונסע ללונדון, ואולי כדי להסתדר שמה, אבל בהיותו בלונדון קיבל הודעה ממר מאירסון, אחד ממנהלי הברון (או של י״ק״א) שנתקבלו דרישותיו. אותו זמן הקימו את המושבות בגליל התחתון והחליטו לסדר אותם בשתי נחלאות: את ר׳ אייזיק ובנו הגדול של חמי פנחס — „איכרות״ אחת, ואת חמי ר׳ יהודה ומשפחתו — „איכרות״ שניה. כך עברו למלחמיה והתנחלו שם, איש על אדמתו.

מצב הרפואה במושבה

יהודי צרפתי, רוקח, אשר אף לא ידענו היש לו דיפלומה אם לאו, (ואשר למד את תורתו בעבודה מעשית), הוסמך להיות לנו לרופא ורוקח. באותם הימים לא התעניינה הממשלה למי דיפלומה ולמי אין, וכל בעל ידיעה בעניני רפואה הפך לרופא ולרוקח.

בשל האויר הצח והבריא של מתולה היה מצב בריאותנו טוב, ואולם על שום שכל אחד מאתנו בא ממקומות שונים, בהם לא חסרו הקדחת, כאב העינים וכל מיני מחלות פנימיות ואחרות, ומאחר שֶהחלו המשפחות לגדול והילדים הוצרכו לריפוי, — החלטנו כי שוב אי אפשר לסמוך על הרוקח בלבד, ומן הפקידות בקשנו להעסיק את הרופא מג׳דידה, עיר המחוז במרג׳ עיון (צעיר נוצרי שגמר את חוק למודיו בבירות). על רופא זה הוטל לבקר במושבה אחת

לשבוע, ולפעמים אף פעמיים ויותר. אותה שעה אמנם שופר המצב הרפואי, אך לא במידה הדרושה, שכן מומחיותו של הרופא הצעיר היתה מוגבלת למדי.

באותם הימים חרשנו באדמת טלחה (לאחר מכן תל־חי) ואחד מטובי האכרים ומן המשכילים שבהם, חרוץ בעבודה ועניו בכל הליכותיו, הלא הוא ד. קרון, שב לפנות ערב הביתה והרגיש ברע, ומיד הוברר כי לקה בקדחת צהובה. לא ידענו אם סיבת הדבר קרבת המקום לחולה, (שם קיננה הקדחת ומחלות אחרות), או שמא מקור התופעה בשנות מגוריו בטנטורה, בה עבד כפועל בטרם בא אלינו. מכל מקום הרופא החדש לא ידע לטפל בו כראוי, ומצדנו הוחלט להעביר את החולה לראש פנה. (אגב, ד. קרון היה גיסי, בעל אחותי אסתר ז"ל). בר"פ התגורר אז רופא תמידי, הד"ר ווייץ, אם אין זכרוני מטעני. והנה העברנו את החולה המסוכן בעגלה פשוטה, בדרך מלאה אבנים ומכשולים.

בבוקר השכם יצאנו את מתולה, ולר"פ הגענו אך לפנות ערב, ונכניס את החולה לחדר ובו מספר מיטות, הוא בית החולים. את החולה העברנו לר"פ בעצת הרופא הנזכר, ובטרם צאתנו את המושבה הודענו לרופא על בואנו.

בהגיענו לר"פ הודענו מיד על בוא החולה. אעפי"כ לא מיהר הרופא ורק לאחר שעתיים, בערך, בא לבקר את החולה, הורה את שהורה והסתלק. המחלה נמשכה ימים מספר והרופא נהג לבקר בשעותיו הקבועות. בגבור המחלה ובראותי את המצב כרציני מאד, הלכתי לקרוא לרופא שלא בזמנו הקבוע. מצאתיו משחק בקלפים. תחילה רגז על הפרעתי, ורק לאחר שסחתי לו מה מצב החולה ענה כי יבוא מיד. לדאבוני בא כעבור שעתיים. מובן מאליו כי לאחר טיפול ומסירות מעין אלה איש לא היה קם מחליו וחולה

מסוכן לא כל שכן. אותו לילה החל גיסי גוסס, ובבוקר שבק חיים לכל חי. עליו ניתן לומר בבטחון גמור ובלא הפרזה: חבל על דאבדין ולא משתכחין.

לאחר מקרה זה נסגר בית החולים שבראש פנה, מבלי שנדע את סיבת הדבר לאשורו. היו שאמרו כי יד הקימוצים בדבר, והיו שטענו כי מצב הבריאות שופר, ומכל מקום לא היה על מה להצטער הרבה. במתולה נשאר המצב כמות שהוא, ומצב הבריאות היה בדרך כלל טוב. אמנם נמצאו אנשים שחלו וקיבלו טיפולם מידי הרופא מג'דידה, ואך סבלנו מכך שלא ישב במקומנו בקביעות. והנה ארע שבן־אחותי, בן הארבע, שיחק בגפרורים והצית את בגדיו, ועד שהובא הרופא מג'דידה מת הילד...

במקרה של מחלה רצינית, אצנו לצפת, אל הרופא האנגלי שבבית החולים מטעם המיסיון. פעמים שהצלחנו להסיעו אלינו, אלא שעל פי רוב עמוס היה עבודת בית־החולים, המלא תמיד חולים רבים.

מנסיעה אחת אל רופא זה התרשמתי רושם בל ימחה, והרי סיפור המעשה כהווייתו:

אשת ראובן סנדלר חלתה בצורה מסוכנת ומן ההכרח היה להביא את הרופא מצפת. כרגיל במקרים רציניים של סכנת נפשות, עמדו כל אנשי המושבה מוכנים למלאות כל תפקיד שנדרש לעזרת החולה. בליל שבת נתגלע ההכרח להביא את הרופא מצפת, ולא ניתן הדבר לדחותו לשעה אחרת. שלושה גברים רכבנו על סוסינו: אני ויבדלו ממני, מרגובסקי, ולוין ז"ל. והנה אך יצאנו את המושבה, החילונו, לדהור, דהרנו וכבר בשבת בבוקר, היינו חזרה במושבה עם הרופא. אף עמלנו לא היה לשוא, כי אכן הציל הרופא את חיי החולה, ואילו האמנתי בנסים, הייתי אומר כי נס קפיצת הדרך קרה לנו והשם

יתברך הרופא חולים היה בעוזרנו, ולא על סוסים רכבנו, אלא על כנפי נשרים דאינו צפתה.

שוב אינני זוכר בדיוק כמה זמן ארך המצב הזה, ואולם בסופו באנו לידי הכרה שאין להמשיך בסמיכה על נס, והוחלט לפטר את הרופא מג'דידה (שאגב, גילינו בו סימני־אנטישמיות בולטים) ולהזמין תחתיו רופא יהודי שיגור אתנו באופן מתמיד. אם זכרוני אינו מטעני נתקבל אז ד"ר שטרן, שעבד תחילה שנים רבות כרוקח, ואשר התפרסם כידען גדול ברפואה, (באמצע שנותיו נסע לחוץ לארץ ושם סיים את חוק לימודיו במדיצינה). בין הרופאים, שבאו אחריו, היו ד"ר בן עמי, ד"ר נובומיסקי וד"ר עפרון. פיטור הרופא הנוצרי מג'דידה נפל בחלקי, כראש הועד. ובשל הפיטורים הפך לי לשונא, כאשר יתברר ברשימותי הבאות.

כמיילדת המושבה הוזמנה גב' ז., אשה צעירה משכילה, שסיימה את חוק לימודיה וזכתה בדיפלומה. אינני יודע אם עבדה בכל מקום אחר, בטרם הגיעה אלינו.

הנשים לא שבעו רצון מעבודתה, ובמושבה החלו מרננים כי במקום פלוני ואלמוני לא הסתדרו העניינים בכי־טוב. נוסף לכך נהגה לסמוך על דעת עצמה יתר על המידה, בבצעה פעולות שהן בסמכות רופא בלבד. אותה שעה ילדה אשתי את ילדנו הראשון. מתוך חוסר זהירות משכה המיילדת במעי הטבור, ומשסיימה עבודתה לא סיפרה על כך לאיש. למחרת, בבואה לעשות לילד אמבטיה, ראתה שאין הדבר כסדרו, אך במקום לשאול בעצת רופא, נטלה מחט מתוך בגדיה, ומבלי לחטא אותה, דקרה במקום הנפיחות, בהיות הילד בתוך האמבטיה. למחרת קיבל הילד חום, קראנו לרופא והוא שגילה, כי הדקירה הזאת הרעילה את דם התינוק.

לאחר מקרה זה פיטרנו את המיילדת, ובמקומה העסקנו את גברת דויד, שעבדה שנים רבות וקיבלה את רוב ילדי המושבה, לשביעת רצון איכרי המקום.

משהתפטרה בכדי לעבור תל-אביבה, קיבלנו במקומה את גברת אברבנאל, אשתו של מר אברהם קוסקובסקי, שמילאה עבודתה כראוי.

מר אורי פלשין

השוחט השני שנתקבל במושבתנו היה איש ירושלמי, תלמיד חכם מופלג ובעל סמיכות להוראה, איש צעיר, שמח ועליז. אוהב חיים ונוח לבריות, מילא תפקידו בשלמות, שוחט היה ובודק, מוהל, מסדר חופה וקדושין וגיטין, ובכלל: מושלם בכל המעלות. אלא שאין כוונתי הפעם לדון בו, אלא לספר מעשה שארע בזמנו, ואשר אני ומספר אנשים נוספים היינו מעורבים בו.

יום אחד הגיע למושבה יהודי מסביר שברוסיה, סר אל השוחט וביקש לספר לו דבר־סוד. היהודי דיבר רוסית בלבד, אם כי הבין מלים עבריות ספורות, ואילו השוחט לא דיבר רוסית כלל. אותה שעה נזדמנתי במקרה אל בית השוחט, (שכן מחותנים היינו והייתי מבקרו תדיר), ומאחר שידעתי רוסית, שיתפני בסוד והייתי המליץ ביניהם.

היהודי סיפר כי מקום מגוריו בעיירה מרוחקת, והיה לו גיס, בעל אחותו, אשר בשל איזה מריבה או תסבוכת שהיא הרג איש והוכרח לברוח ממקומו, בעגנו את אחותו של המספר. עשרים שנה, בקרוב, חיפשו אחרי אותו איש, עד כי נודע להם על הימצאו בעיר

הקטנה נאבוטיה, הרחוקה ממתולה כארבע שעות, באמצע הדרך המוליכה צידונה.

היהודי ביקש עצה ועזרה כיצד להשיג גט לאחותו, בכדי לשחררה מכבלי העגינות. ידענו שבנאבוטיה מתגורר אדם דובר רוסית וערבית, נשוי לערביה, מוכר תה, החלטנו לנסוע אליו ולשמוע מה בפיו. אלא שבבואנו למקומו התכחש לעניין כליל. טען שמעולם לא היה יהודי, וכי מושלמי הוא, ואין רצונו לשמוע סיפורי־בדים. דיברנו על לבו, עוררנוהו לרחמים, הבטחנוהו כי הדבר ייעשה בסודיות גמורה, והוא בשלו, מכחיש. אלא שתוך כדי שיחה הבחנו בניצוץ של תקוה, וביקשנוהו רשות לבקרו שנית. הסכים.

לאחר ימים ספורים ביקרנוהו פעם נוספת, ואם כי החל מגמגם בדיבורו טרם הודה בזהותו האמיתית. רק בפעם השלישית הודה במקצת, בכעין פליטת פה ובשפה רפה, ואמר כי מדרכו לנסוע בכל יום שני בשבוע לכפר חיאם, לרגלי עסקיו, והפעם יסור למתולה בכדי לסדר את הגט: מפחד פן יחזור בו מהבטחתו החלטנו לחכות לו על אם הדרך העוברת מנאבוטיה לחיאם ע״י עין־כסר, בכדי לשוב להשפיע עליו, ולהביאו לידי כך, שיקשה עליו להתחמק מידנו. יום תמים חיכינו לו, והבר־נש לא הופיע. כמובן, נסענו אליו פעם נוספת, הבטחנו לו מספר לירות, ונועיד יום בו נבוא אליו לחנות בכדי לסדר את הגט.

ביום המיועד נסענו עשרה איש עם השוחט, ובפנינו נכתב ונחתם הגט, וסודר הכל כדת וכדין; הוא עשה את השוחט ,שליח״ למסירת־הגט, והשוחט מצדו דאג שיגיע הגט לידי האישה ויותר לה להינשא למי שתרצה.

שנים מספר שהה השוחט במתולה. משפחתו גדלה, ועדיין משכורתו מועטת. שאיפותיו היו גדולות, הכיר בערכו וידע

שמושלם הוא בכל המעלות. החליט לבקש את מזלו בעולם הרחב, קם והיגר לאמריקה, ואמנם הצליח שם בכל מעשיו. אחריו כיהן אצלנו בתור שוחט מר יהודה לב, יהודי רוסי, שכיהן במלאכת השחיטה במסחה, ואך לא עמד בסבל האקלים החם שם. אדם חלש היה כבן שישים ועליו דיברו טובות, ואכן מחונן היה בהרבה מעלות, מלבד היותו שוחט טוב. הבאתיו למתולה, ופה כיהן שנים מספר ומת. אחריו קיבלנו את השוחט זילברמן, בן הרב הראשי מר זילברמן מצפת.

ענין הדרוזים בפעם השלישית

המדובר הפעם בדרוזים שהתיימרו לעמוד על מדרגה גבוהה יותר מבני־עדתם שהכרנום תחילה, שיכים של מתולה או בני משפחותיהם, שמקום מגוריהם (מסיבה בלתי ידועה לנו) היה בהר הדרוזים. אף אלה באו בטענות קודמיהם, כי פלוני לא מכר את ביתו וכי לאלמוני תביעה לחלקת־אדמה מסוימת, וכן בענין בית הקברות שלא נמכר וכו' וכו'. ההבדל בין הללו לראשונים היה, שהראשונים נהגו להתנפל כשהילוכם ברגל, ואילו האחרונים רכבו על סוסיהם וחמושים היו טוב יותר; באותו פרק זמן נהרג האיכר מושן בעמדו על משמרתו בגורן. בבוקר מצאנוהו בלי רוח חיים, כשראשו מפוצח בגרזן.

לאחר מקרה זה תפשנו אחד הלילות את הדרוזי הוסבור, ממשפחה מיוחסת, מסתובב מסביב למושבה. בן בליעל היה ושמו הולך לפניו. חילקנו לו מכות נאמנות, קשרנוהו בידיו וברגליו אל חלון בית הפקידות והחזקנוהו כן עד לאור הבוקר. לאחר התיעצות החלטנו לשחררו, כיוון שלא רצינו לשפוך שמן על המדורה.

הדרוזים הללו הגדילו לעשות מקודמיהם בהציקם לנו, באשר

חוץ להתנפלויות בלילות על המושבה הוסיפו להתנפל לאור היום על עדר הבהמות, ואם לא עלה בידם לשדוד מן העדר הצליחו לירות בו, לפצוע ולהרוג מבהמות העדר.

העניין נמשך זמן רב, באשר תחילה סרבנו לבוא אתם בדברים. משראו שאין למעשה סוף, נמצאו אנשים בעלי רצון טוב, (שאפשר ונשלחו ע"י אותם המתנפלים עצמם, שמטרתם האחת היתה אך להשיג את כספנו) והחלו לתווך בין הפקידות לבין העומדים בראש המתנפלים הדרוזיים. בהתערבות האפנדים השכנים והבקים, ועל כולם בתיווך אחד מגדולי ואדירי הדרוזים ומרמי המעלה, א מ י ר ש ק י ף א ר ס ל ן (שנבחר פעמים מספר לפרלמנט התורכי, והיה אחד מתושבי לבנון הנכבדים, ודבריו נשמעו ונתקבלו בכבוד רב אצל כל הדרוזים), נקבע היום בו יכרתו שני הצדדים ברית בחסביה. ביום הקבוע הגיעו לחסביה מנהלי הפקידות ואחדים מאכרי המושבה והשלום נכרת. מאותו יום פסקו ההתנפלויות והצרות מהן סבלנו ימים רבים.

החיים עם השכנים המתואלים והנוצרים

בדרך כלל היו שכנינו מרוצים מאד על כי נפטרו משכניהם הדרוזיים, שכן למרות היות האחרונים מיעוט שבמיעוט בסביבה, גרמו להם סבל רב. המתואלים והנוצרים כאחד הבינו, כי יוכלו אך להרויח מנוכחותנו בסביבה הלזו.

השתדלנו להיטיב לכל, ועם זאת לעמוד על זכויותינו בתקיפות ובכל הזהירות הדרושה לא לנטות אל עבר אחד הצדדים.

בין השכנים לכשעצמם נתגלו חילוקי־דעות פוליטיים ודתיים. הנוצרים היוו מיעוט בסביבה, אך בהיותם משכילים יותר ומלומדים

ריכזו בידם את רוב המשרות הממשלתיות. אלא שכוח השליטה המקומי היה בידי המתואלים ובלעדיהם לא קם דבר. אגב, המתואלים התנשאו על שכניהם הנוצרים, באשר (בניגוד לאחרונים) האמינו באל אחד ויחיד, היו נזהרים בטומאות וטהרות וכל דבר לח או מאכל או מים או כלי, אשר נגע בו אדם בן דת אחרת, הפך טמא בעיניהם ואסור לשימוש.

אותנו העדיפו המתואלים על שכניהם הנוצרים, באשר בני ישראל נחשבו לעם הספר, מאמינים באל אחד ואינם אוכלים בשר חזיר. אעפי"כ נחשבנו טמאים, שכן לא האמנו בנביאיהם. מן הראוי לציין כי דתם אוסרת את הגניבה, ובפרט מבני ישראל, כי ,היהודי אינו מוחל וסולח לא בעולם הזה ולא בעולם הבא'; ובכל זאת לא ויתרו על אפשרויות גניבה, אפילו מ„בני ישראל", ונהגו לגנוב מימין ומשמאל. וכמין תחרות נערכה בין אנשי האפנדים לבין אנשי הבקים, מי ישכיל לגנוב יותר...

החלטנו להפקיד את המפתח בידי הגנב: על אחריות האפנדים והבקים. איש איש מאלה ביקש להפקיד את השמירה בידי אנשיו. ראשית על שום הפרסטיז'ה, והשנית בשל השכר. ברבות השנים התרגלו לבקש משכורתם, ולסמוך על הנס, או על שמם ההולך לפניהם. השמירה נחלשה ומקרי הגנבה התרבו. בפרט רב מספרם בשדות, וליצני הדור נהגו לרנן, כי אף ידי השומרים עצמם לא נוקו לחלוטין. הרי שמסירת המפתח לידם לא מילאה התפקיד בשלימות.

החלטנו להשתחרר מאפוטרופסות שומרינו, לבל יתיימרו כי בלעדיהם לא נתקיים, ובהיות פעם יחסי־שכנות ביניגו לבין ה„גדולים' של שומרינו מעורפל במקצת השתמשנו בהזדמנות זו לשחררם מן השמירה.

משנפטרנו מן השומרים המתואלים נמסרה השמירה לצ׳רקסים, על פי השיטה המקובלת: האחד או שנים מתוכם קיבלו את השמירה על אחריותם, והם שהציבו את אנשיהם. תחילה התנהל הכל כסדרו. השומרים הוצבו, וה„קבלנים׳ באו לעתים קרובות לבקר את השמירה, וכן לבקר בבתי הבקים והאפנדים שבסביבה, אשר בחסותם, כביכול, התנהלה השמירה כולה. אלא שאט־אט התרגלו השומרים להתרשל בעבודתם ולסמוך על כינויים הצ׳רקסי בלבד. אף זאת, באשר האמינו כי איש לא יעיז לגנוב מהם, החלו הם עצמם גונבים בסביבה. לילה אחד ישב האחד מתוכם, שעייף כנראה מעבודה בלתי טהורה בלילה הקודם, נשען על הרובה, נימנם, והכדור שנפלט מתוך הרובה הרגו במקום. לאחר מכן גנבו בג׳דידה ואת הגניבה החביאו במתבן אחד האכרים במתולה. אינני יודע הנעשה הדבר בהסכמתו, בכל אופן לא נעם לנו הדבר ופיטרנום.

החיים עם שכנינו הנוצרים התנהלו בטוב. לא סבלנו מצדם בענייני גניבה, (א) על שום שחסרו גנבים פרופסיונליים, (ב) מרוצים היו מאד שעזבנום לאנחות ולא גנבנו מרכושם. מאידך פרצו בינינו סכסוכי גבול ואף התנגשויות קלות.

בזמנו התווה את גבולות אדמת מתולה דרוזי מתושבי המושבה, לא על פי מפה מסומנת, או גבול ידוע ומסומן, אלא בפשטות כך: היה מורה על שיח ואבן ואומר: הרי הגבול בינינו לבין כפר פלוני או אלמוני; מאבן זו נמשך הגבול עד לסלע הלז, (או עד לכל סימן אחר) וכו׳. כל עוד החזיקו הדרוזים באדמה לא העיז אדם להסיג את הגבול, ואפילו לא הוצב במקומו הנכון. לא כן בבואנו אנו למקום.

יום בהיר אחד ראינו את אנשי כפר דרמימס עולים במספר רב בהר מדרום למושבה, ומתחילים לסקל אבנים, לנקש את האדמה ולהתוות את הגבול מחדש. לאחר הרבה טענות ומענות פרצה מריבה,

מכות ורגימת אבנים, ואנשים נפצעו משני הצדדים. ברגע הנכון הופיעו אחדים מזקני הכפר והאפנדי בראשם, הפסיקו את המריבה ואת העבודה, והחלט כי הגבול יותווה על פי האפנדים ומנהל הפקידות.

אכן כעבור זמן קצר נפגשו יחד ובאו לידי פשרה מסוימת. לאמיתו של דבר לא צלחה אדמת המריבה למאום; אדמת סלעים וטרשים היתה ולחרוש בה לא ניתן. רק לעתים רחוקות מאד היו באים ומנקשים בה מטרים מספר בין סלע לסלע — אך הגבול נשאר בלתי מדויק עד היום.

היחסים של הבקים ובני דתם אלינו

הבקים הם שושלת משפחה יחסנית מושלמית, בני כת השיעים, מחסידי הנביא עלי אשר לאחר מות מוחמד נפרדו מכלל המושלמים באמרם כי מוחמד טרם מותו מסר לעלי את הנבואה והשליטה, בניגוד לדעת הכיתות האחרות הטוענות כי אין הדברים מתאימים לאמת. המוסלמים, תושבי צפון הארץ, משתייכים כולם על הכת השיעית. בסביבה שכנו כמה משפחות של בקים, אך כולן יחד, עם כל תושבי הכפרים אשר בסביבה, נכנעו למשפחת הבקים לבית אסעד מכפר טיבה, השולטים בכל הסביבה ובלעדיהם לא ירים אדם את ידו.

עושרם וגדולתם בא מתוך שכפרים רבים על כל תושביהם היו משועבדים להם, ומהם נטלו חלקם ביבול כמאריסים ממש. אף מן הכפרים בהם לא היה לבקים כל חלק ונחלה קיבלו הכנסה מסויימת, שניתנה אם ברצון ואם מתוך פחד.

מאידך הגנו הבקים על בני חסותם מכל צרה אשר לא תבוא,

הן מצד הממשלה והן מצד השכנים במריבותיהם בינם לבין עצמם. הם שמלאו תפקידי שופטים, מצווים ומפשרים.

פרט לכל אלה היו ברשותם חלקות אדמה גדולות שנעבדו על חשבונם, ואת כל העבודה, החריש והקציר, הוכרחו לבצע אנשי הכפרים; בלשונם קראו לדבר סוחרה. בערב פעולה מעין זו נשלחו שליחים לכפר, להודיע לכפריים לבוא למחרת היום למקום המיועד עם שווריהם ומחרשותיהם, לחרוש בחלקה זו או אחרת; וכן בימות הקציר. אוי לברנש שסרב לבוא ולא ציית לפקודה.

מאידך יש והופיע אחד האחים למקום העבודה, למען הביע את שביעת רצונו; הדבר נחשב לעובדים לכבוד רב. בבואנו למתולה היו שלושת האחים הבקים נשואים, אך מנהג זה היה נקוט בידם, שכל בחורה יפה שראוה באחד הכפרים ונפשם חשקה בה, נשאוה לזמן קצר ואחרי כן פטרוה בגט וחיתנוה עם אחד המשרתים או המקורבים.

לפי מנהגי המקום נחשב הדבר לכבוד למשפחת הבחורה. עם זאת היה המנהג מתבטל והולך, שכן נתפקחו הבחורות ומסרבות היו להינשא שלא בדרך־הקבע.

והרי מקרה אפייני אחד:

בוקר בהיר אחד השכמתי ובאתי לאדיסה אל מחמוד בק לרגלי עבודתי בפקידות, וכרגיל הייתי נכנס למקומו בלי כל הודעה. באותו בוקר לא הורשיתי לסור למשרדו באשר היה שקוע בשיחה עם בחורה, או אשה צעירה. ואולם כיוון שהייתי אורחו לעתים קרובות ונחשבתי למבקר נכבד, הודיעוהו על בואי ועל חפצי לראותו. ביקשני להכנס ובכואי לחדר שח לבחורה: „אין דבר, יהודי זה הוא ידיד טוב ולא מבני דתנו. הרשות בידך להמשיך כאוות נפשך". לא ידעתי

מה שח לה תחילה, אך עתה ענתה לו בדברי מליצה מעין כך: „פתחתי לדודי, ודודי חמק ועבר, קראתיו ולא ענני. דודי שלח את ידו ומעי המו לו, ליבבתיני ותעורר בי אהבה, חיבקתני בימינך ובשמאלך, דחפתני; כרם היה לדודי וגן נעול ולא יכולת לשמרו. עתה שכרמי נפרץ, אתה אומר לנוטשו? פשטתי את כותנתי, איך אלבשנה? רחצתי את רגלי, ואיכה אטנפם? ואיככה זה תאמר לשתות מן המעין, בו מאסת תחילה?", ועוד ועוד מעין כך. שיחה מליצית אינטימית זו מפי ערביה פשוטה עשתה עלי רושם כביר, עד כי נשארה בזכרוני עד היום. כסבור הייתי: פרק משיר השירים שמעתי, במובן הגשמי. כששאלתיו לאחר מכן מניין לה לערביה זו לשונה הנמלצת, סיפר כי מוצאה ממשפחה הגונה מאד ומלומדת. תחילה ביקש לקחתה לו לאשה ולא עלתה בידו. עתה חשקה נפשו בה, אלא שנשואה היתה לאחר, ולהתגרש לא הסכימה.

כאמור למעלה היו הבקים לבית אסעד הנכבדים והתקיפים ביותר, והם שלושה אחים: קמל בק, מחמוד בק ואבדולטיף בק. בבואנו למתולה גרו כולם בבית אביהם, בית גדול בטייבה, אלא שלאחר זמן קצר נפרדו האחים איש איש אל עברו. אבדולטיף בק, הצעיר באחים, נשאר לגור בבית אביהם, מחמוד בק בנה לו בית באדיסה ואילו קמל בק, הגדול באחים, בנה לו ארמון בהר מנגד לבית הישן. כרגיל היו לכל אח מקורבים וחסידים משלו, והם שהוציאו דיבות והלכו רכיל. האחוה קשרה ביניהם, אך למרות כל זאת נשארה כל התכונה, הממשלה והגדולה בידי קמל בק, הגדול, המלומד והמשכיל במשפחה. האחים כולם וחסידיהם נכנעו לו ולפקודותיו, אם ברצון ואם למען כבוד המשפחה. בדיוטה התחתונה שבארמונו היו לו שני חדרים גדולים ומרווחים; האחד חדר המתנה, והאחר בית ועד והכנסת אורחים.

מדי בוקר ירד הבק אל בית הועד, ומוצא היה במקום עשרות

אנשים מכל הסוגים והדתות, המחכים להופעתו, אם לשם קבלת עצה, ואם בדבר סכסוך, או משפט, ואם שסרו לביקור כבוד וכו' וכו'. כל הבאים נתכבדו בקפה שחור ובסעודת צהריים; הנשארים ללון זכו אף בארוחת ערב ובוקר, וכך מדי יום ביומו. בחגים הוזמנו אל ביתו נכבדי הסביבה, ואילו לחגיגות יוצאות מן הכלל, כגון לכבוד פקיד ממשלתי גבוה, או אורחים חשובים מאד, נהג להזמין חלק גדול מנכבדי הכפרים. אלה באו בזקניהם, נשותיהם וטפם והיו מסדרים לכבודם מרוץ סוסים וריקודים ומתקינים להם סעודה כיד המלך.

כמובן נערכו הכירות על חשבון הכפרים, שכן לפני כל חגיגה היה מתבקש כל כפר לשלוח מספר כבשים או עזים לשחיטה, אורז ובורגול וכל הנדרש לחגיגה, ואפילו עזרה באנשים. אכן לא ברצון רב היו הכפריים נענים לדרישה אחרונה זו, אך למראית עין מרוצים היו מן הכבוד שהנחילום הבקים.

יחס הבקים אלינו היה יחס של כבוד. אמנם מלכתחילה ביקשו לשעבדנו במקצת. אף סכסוך נפל בינינו בשל חלקת אדמה קטנה, וכן נערך נסיון עדין ע"י אנשי הבק לחרוש חלקה שלנו. ואולם מיד עמדו על טעותם במעשה זה, משכו ידם מן הענין והפכו לנו לידידים ומגינים. הדבר הועיל לענייננו, באשר נחשבנו בסביבה לאנשי חסות הבק, והן שמו היה גדול ונכבד ומכובד בחוגי הממשלה המקומית והעליונה בבירות, וגם הלאה מזה.

בהגיע למתולה מר נחום סוקולוב, נשיא ההסתדרות הציונית, מצא לנחוץ לסור ולבקר את הבק בביתו, וכך נסענו, מר סוקולוב, מר קלוריסקי ואני אל הבק, וכמובן שקיבל את ביקור הכבוד ברצון רב ובשמחה. בזמן המלחמה נהג עם הממשלה והסביבה כולה בדרך פוליטית ומחוכמת, ושמו נודע ברבים עד כדי כך שאפילו ג'מל

פשה הגדול, המפקד הכללי של הצבא התורכי בארץ ישראל, סוריה וכל המזרח הקרוב, אותו העריץ שציוה לתלות את גדולי בירות ונכבדיה, שהרעיב את כל הלבנון עד מות ואשר לשמע שמו רעדה וחרדה כל הסביבה, מצא לנחוץ לערוך לבק ביקור של כבוד. לכבוד ביקור העריץ הזה הזמין קמל בק את כל תושבי הסביבה ממרחק קילומטרים רבים, והנכבדים עם הגדולים ותושבי כל הכפרים, מגדול ועד לקטן, הם ונשותיהם, נאותו באו.

גם אותנו, בני מתולה, הזמינו לבוא ומספר אנשים מתוכנו נסעו לראות ולהשתתף בחגיגה זו.

מספר הבאים הוערך בעשרת אלפים איש ויותר, ולכולם ניתן אוכל ומשקה לשובע.

אף מר קלוריסקי נכח בחגיגה זו, ובשובו מן הביקור, ושמא לפני כן, הזמין את ג'מל פשה והפמליה שלו למתולה, בה לן אותו לילה ואכל ארוחת ערב ובוקר שהוכנו מראש, סעודה אירופית ביד רחבה.

בדרך שובו מטיבה למתולה, הבליט ג'מל פשה את אכזריותו במעשה דלהלן:

על מלויו נמנה המלומד והנכבד שיך שוקרי מעכו, איש זקן ובא בימים. הסוסה עליה רכב מעדה, והשיך נפל. העריץ אך הפנה את ראשו וימשיך בדרכו מבלי לדעת ולשאול מה קרה לשיך, ואף כי היה הנכבד שבמלוויו.

במקרים רבים הראו לנו קמל בק ואחיו יחסי ידידות, ובפרט בהתדיין מושבתנו עם השכנים. בשעת משפט עם מוטרן הנוצרים על חלקה נרחבת מאדמת המרג' עמדו לצידנו, וכשמת קמל בק המשיכו אחיו ללכת בדרכיו. בשעת התנפלות הערבים על מתולה,

בימי המרד נגד הצרפתים, לא השתתפו אנשי כפריהם בהתנפלות, ואם אינני טועה עדיין נמשכת הידידות הפוליטית עד היום. אמנם מיום שנשתלטו הצרפתים על סוריה נחלשה השפעת הבקים, ובכל זאת „טוב שכן טוב מאח רחוק".

בית הספר במתולה

שאלת בית הספר לא הטרידה את מוחנו ביותר, כי בשום מקרה אחר לא האיר לנו מזלנו פנים במתולה, כבמקרה בית הספר. אין לקבוע בזכות מי שיחק לנו המזל, אך לבית ספרנו באו מורים מן הטובים והמצויינים ביותר בארץ, ולא־רק טובים במלאכתם היו, אלא אף מדריכים, מחנכים, מניחי היסוד לבית הספר העברי בארץ ובחוץ לארץ, לשפה העברית המדויקת והמצלצלת ולביטויה הנכון. ראשונה בא מר יצחק אפשטין ז"ל, המנהל והמורה שכיהן במתולה שנים מספר ולאחר־מכן עבר לצפת כמנהל כללי של כל בתי הספר בעיר. כעבור זמן נבחר כמנהל ראשי וכללי לכל בתי הספר בסלוניקי, עיר ואם בישראל ביוון. לבסוף חזר ירושלימה ובה הוכתר בתואר פרופסור באוניברסיטה העברית.

אחריו בא אלינו מר וילקומיץ ז"ל אחד המורים והמנהלים המצוינים ביותר, איש משכיל ממדרגה ראשונה, אוהב ומסור לעבודתו בכל לבו ונפשו, ועל המעלות והשבחים האמורים מן הראוי להוסיף לזכותו, כי כיהן בעבודתו שנים מספר לשביעת רצון כל ההורים והתלמידים.

אך דוקא בשל כל המעלות הטובות הנ"ל נוצר לפתע מצב מוזר; ראש פינה, כמרכז המושבות בגליל העליון, נזקקה למנהל לבית

ספרה. מכיון שמספר התלמידים במושבה זו עלה על מספרם במתולה, דרשו מן הפקידות להעביר את מר וילקומיץ אל בית ספרם.

הפקידות הראשית שכנה בראש פינה באופן קבוע, וכנראה השפיעו אנשי ר"פ על הפקידות שיסכימו לדרישתם מיד. כל התנגדותנו לא הועילה, אך כפיצוי לנו הוחלט להעמיד אף את בית־ספרנו תחת הנהלתו של מר וילקומיץ. על אף פיצוי זה התאכזבנו; כי „אין דומה מי שיש פת בסלו למי שאין לו". ועוד, אומרים: „הרחוק מן העין רחוק מן הלב"...

בעזרת מר וילקומיץ שלחו לנו תחתיו כמנהל ומורה יהודי רוסי, משכיל במידה ידועה, אך קפדן ושונא־הוראה. מוכן היה תמיד לכל פעולה, חוץ להוראה, שכן אהב להתערב בכל ענייני המושבה, באלה שבין הוועד והפקידות, ואפילו בענינים שבין אדם לחברו. רגזן היה במידה גדושה, ולו דין־ודברים מתמיד עם המורים האחרים שבמחיצתו. אלא שמעל לכל היה מעדיף להימצא בחוץ ואפילו לקנות צרכי־בית בשוק, מלהימצא בין כותלי בית הספר. טוען היה כי כל מעשיו נובעים מחיבת ציון ואהבת הארץ. ואולם „לא על הלחם לבדו יחיה האדם", „ואם אין תורה אין קמח". והתלמידים חסרו בגללו תורה ולימודים, והן אלה היסוד ומטרת בית הספר.

אט אט ירד בית הספר פלאים. ועד המושבה (והוא אף ועד־ההורים של תלמידי בית הספר) העירו את תשומת לבו אל ליקויי בית־האולפן, — לשוא; הפקידות היתה תומכת בו. בלית ברירה החלו להתלונן עליו בגלוי, ועלי הוטל להריץ שני מכתבים, לפקידות ולמר וילקומיץ. מילאתי חובתי בשיגור שני מכתבים חריפים מאד, בם ביקשתי להסב תשומת לב לעובדה, שבמקום שרות התורה, מסירות לתלמיד וללימודים ואהבה ורעות, ששררו בבית־ספרנו מיום היוסדו, נשתררו בו אנדרלמוסיה ועצלות. „אין בית ספרנו

יכול לשמש מקור־פרוטקציה למורים, שאינם ראויים למשרתם זו" — כתבתי, „ואם תעזבו את בית ספרנו כמות שהוא, נשתמש בדרכים אשר ייתכן ולא ישאו חן בעיניכם", וכו' וכו'.

המכתבים הועילו, אלא שנתעוררה השאלה כדעת מה לעשות במורה המפוטר. הן אם יישלח כמורה למקום אחר, מה הועילו החכמים בתקנתם? והן בעל משפחה הוא, ולו ילדים המסוגלים לעבודה. עמדו ועשוהו אכר במתולה.

אך אז בא אלינו כמנהל ומורה בית הספר מר חיים שוהם, מורה ותיק ומנוסה, אוהב ומסור לעבודתו, אדם באמצע שנותיו, שקט ונוח לבריות, שלימד בבתי הספר ביהודה ובגליל לשביעת רצון כולם. משכיל ועניו, חובב ציון, אוהב הארץ ותושביה, וראשו ורובו נתון בבית הספר. פרט לענייני ההוראה לא התערב בבעיות המושבה, ואך מילא את תפקידו בשלימות לשביעת רצון הורים ותלמידים. שנים רבות נשאר בתפקידו עד למלחמת העולם הראשונה, עת חלה במחלת טיפוס הבהרות ושבק חיים לכל חי.

אחרי מות מר שוהם ז"ל בא במקומו מר בן־יוסף, צעיר ומורה טוב והוא ממגורשי ג'מל פשה מתל־אביב. הוא ניהל את בית ספרנו זמנית לשביעת רצון כולנו, ובימיו ובהשתתפותו יסדנו את בית־משפט השלום העברי במתולה. משנתאפשר לו הדבר חזר תל־אביבה, למקומו הקבוע, ובה מנהל הוא בית ספר עד היום.

לא רשמתי דבר על מורי־המושבה האחרים ואתם הסליחה; ואולם ייזכרו נא מר מילר סולדור, המורה והמשורר, המורה לערבית דואק, קלמן ועוד.

ט ב ק

בימים ההם החל מר קלוריסקי, מנהל הפקידות בגליל העליון, לחפש דרכים בכדי לעודד את האכרים ולשפר מצבם. וכך עלתה על הפרק בעית הטבק.

הפקידות הזמינה מומחה מקבלה אשר ביוון, בכדי ללמד את האכרים את עבודת הטבק והתקנתו. הלה היה מומחה ראוי לשמו, שעבד כל ימיו בענף זה והוא שהביא אתו זרעים מתאימים לקרקע ארצנו.

אכרי מתולה קפצו על הענף החדש הזה כעל דבר יקר המציאות, בחשבם לשפר בעזרתו את מצבם ככלל וכפרטים, שכן הפלחה תלויה תלות גמורה במזג האויר. ע"כ התמסרנו בכל המרץ והכוח לענף החדש. אמנם הוגד לנו כי נטיעת הטבק והטיפול בו צורכים עבודה רבה, אך שאלה זו היתה מאתנו והלאה. מוכנים היינו לכל, ובלבד שניטיב מצבנו.

בכדי להוציא לפועל את העבודות הקשורות בענף החדש, שכרנו פועלות מכפרי הסביבה. לשם כך קיבלנו הלואה מאת הפקידות, וכך וכך לירות לכל דונם, על מנת להחזירן בטבק. בסוף השנה מסרנו את הטבק לידי מר ראובן קוזוינר, ממלא מקום הפקידות במתולה. הטבק נמכר ולפי החשבון המוגש זכינו לריוח מועט (ביחס לכמות הטבק שנמסרה על ידינו, ומבלי לקחת בחשבון את העמל המושקע).

כעבור שנה הגדיל כל אחד את שטח מטעי־הטבק, שהרי ממילא קשור בעל־המטע בענפו זה במשך רוב ימות השנה, ומאחר שחשבנו להיבנות בעזרת הטבק, התאמץ כל איש להרבות בנטיעות. אכן

הטבק הצליח והכמות גדלה, ואולם מסיבה בלתי ידועה לנו לא נמכר, אלא נשאר במחסן הפקידות בר״פ.

ושוב מסרנו טבק בפעם השלישית לפקידות. הפעם סיפרו כי רק חלק מועט מן הטבק של השנה הקודמת נמכר, ואילו הנותר מונח במחסן. נתברר, כי הממשלה הטילה מס גבוה על הטבק, ואילו לחוצה לארץ לא יכולנו לשלחו. בתי החרושת לסיגריות בארץ מצאו שעת־כושר להוריד המחירים, ולא הבדילו בין הטבק שלנו לבין טבק הערבים. המשכנו במטעים שנה נוספת בלא ריוח, ונמשוך ידנו מן הענף.

הערבים הם שהפיקו תועלת; למדו את עבודת המטעים, נטעו חלקות קטנטנות במקומות נסתרים מעיני הממשלה, מסים לא שלמו, חתכו את הטבק ומכרו לכל דורש ומבקש באין מפריע.

בכדי לתת לקוראים מושג מן הכוחות שהשקענו בנטיעת הטבק ללא תועלת, הבה וארשום את סדר העבודה:

בשלהי החורף הכינונו את המשתלות. ומאחר שחסרו המים במושבה סידרנון בסמוך למעין. מדי בוקר וערב הלכנו להשקותן. וכן עד לסוף זמן הנטיעה. על פי הצלחת המשתלה החלו בנטיעות, אם לפני ואם לאחר הפסח. בזמן הנטיעה יש להשקות את השתילים, ואת המים הובלנו על גבי החמורים, האחד מהחרר והאחר מהמעין, הכל לפי קרבת המקום. משנקלטו השתילים והחלו לצמוח ניקשנו סביבם, ונוציא מביניהם את עשבי הבר. משגדל הטבק במלוא שיעורו, אין עליו בשלים כולם יחד, אלא כל עלה המצהיב נקטף מיד. באופן זה קטפנו העלים מכל שתיל, כחמש עד שבע פעמים ויותר במשך העונה. ב״ום הקטיף השחלנו את העלים על חוט ארוך, הנקשר אל קנים, ואת אלה שמנו על דרגש לייבוש הטבק. בערב כיסינו הכל לבל יירד הטל על העלים, ובבוקר גילינו את אלה מחדש

למען יתייבשו. לאחר שיבשו די צרכם הורדנום מן הקנים, ונצרור כל חמישה או ששה חוטים יחד ונתלם במקום מוגן מרוח, לשמור על קצות העלים לבל יישברו.

עתה החילונו בטיפול שני. כל אכר חפר בחצרו, או בסמוך לביתו, כעין מרתף קטן מכוסה, ולתוכו הוריד מספר צרורות יבשים. במשך הלילה (בשל הלחות וחוסר האויר שבבור) חזרו העלים ונתרככו. אז היו מיישרים אותם ומסדרים האחד על גבי השני על קרשים בגובה מסוים, כעין דבילה של תאנים. העלים המהודקים בין קרש לקרש הושארו תחת לחץ קל עד לתחילת החורף.

והרי הטיפול השלישי בהתקנת הטבק: מפרקים את ,ככרות־העלים' ומסדרים חבילות גדולות (בלים בלעז) הניתנים להעברה ממקום למקום.

הנה כי כן עבדנו ארבע או חמש שנים ויצאנו בלא כלום.

חבלי התיישבות

האכרים, שקצרה רוחם וסבלנותם פקעה, לא עוד יכלו להתגבר על המכשולים שבדרכם ולהסתפק בהבטחות שלא נתמלאו עולמית. נמלכו בדעתם והחליטו לעזוב את המושבה. בין הראשונים היו אדניס, בלומנפלד, מושין, הנדלסמן ועוד. הנותרים התמרמרו ללא הפוגות על המשא ומתן (בדבר ניקוז המרג' להובלת המים) שנמשך עד אין סוף. מר שייד, מנהלו הראשי של הברון ז"ל בארץ, שהיה בקי ומכיר את ההתיישבות העברית מראשית היוסדה, הלך לו, ובמקומו בא מר פרינטי, יהודי ספרדי, „אשר לא ידע את יוסף" וכל עניין המושבות וישוב הארץ לא הוברר לו די־הצורך. אפשר וכל מהלך העניינים הארצי־ישראליים זרים היו לרוחו, ואילו לפניו

הוצרכנו להציע ולהסביר את כל משאלותינו, ובפרט את ענין התעלות להובלת המים מן המרג׳.

ההסברה והמשא־ומתן נמשכו לילה ויום ללא תוצאות. הוא לא הבין, או לא רצה להבין, מדוע הוטל על הברון למלא את בקשותינו הרבות. עמד וטען: ואם צריכים תעלות יחפרו האכרים בעצמם, הוא לא יאשר כל תקציב, לא לכך ולא לכל דבר אחר. השעה היתה מאוחרת ולא יכול עוד לשוב אותו לילה, על כן נשאר ללון במתולה. קמו האכרים והורידו שני גלגלים ממרכבתו. בבוקר, משנתכוון לנסוע, בא העגלון והודיעו על שני הגלגלים ש׳נגנבו׳ במשך הלילה. מיד קרא מר פרינטי לועד המושבה, התרגז, צעק ואיים בכל מיני איומים ובקש אך זאת: כי נמסור לו את שמות הגנבים, והוא כבר ילמדם פרק בדרך ארץ.

הועד ענה לו כי המעשה בוצע שלא בידיעתו, ואם בדעת מר רפינטי לתבוע מאן־דהו למשפט, כי אז עליו למסור למשפט את כל האכרים. מיד הבין שאין המדובר בגניבה סתם. עמד והחליף את סגנון דבריו ופנה אלינו רכות: „לא הבינותם דברי כראוי, הן אני ׳כמו אבא שלכם׳, ואני הדואג לכל מחסורכם. אשתדל ואכתוב פריזה לשם אישור בקשותיכם, וכו׳". בו במקום אישר תקציבים קטני ערך, הגלגלים הוחזרו למקומם והוא נפרד ונסע לו. אם אין זפרוני מטעני לא האריך זמן רב במשרתו וילך.

כעבור זמן רב וממושך הוחל בחפירת התעלות במקומות הנמוכים, על פי מדידת המהנדסים שמטעם הפקידות.

לשם סידור התעלות הוגשו שתי תכניות: האחת דנה בפיתוח התעלות ומילואן באבנים וכיסוין באדמה, ואילו התכנית השניה דנה בפיתוח תעלות כשהן גלויות לעין השמש. בהתחשב במחירה הזול של התכנית השניה הוחלט על ביצועה.

מתחו תעלות אף במקומות שלא הוצרכו למתחן, ובמקומות רבים לא העמיקון די הצורך. יש ולא המשיכו בהן עד לנהר, והמים שבתעלות לא זרמו לתוכו, ואילו את הנהר עצמו לא העמיקו למען יוכל לקבל כמות מים הגדולה מן הרגיל. סוף דבר: המרג' נשאר מוצף והתעלות לא מלאו תפקידן, ובמשך החורף אף נסתתמו התעלות באדמה ובבוץ.

הדבר לא בא במפתיע. מן על כל וכל דיברו והתווכחו, ובסופו של דבר, בכדי לקמץ ולחסוך, עשו כל מלאכה לחצאין. יצא השכר בהפסדו, והעבודה והכסף שהושקעו בתעלות הביאו תועלת מועטת. אמנם לבסוף האשימו את האכרים, כי לא שמרו על התעלות לנקותם היטב וכו'. ואולם כשעכשיו, בערכי רשימות אלה לאחר למעלה מארבעים שנה מאותו מעשה, ולאחר למעלה משלושים שנה מאז עזבי את מתולה, אין לי עוד כל ענין להצדיק את האכרים, או להרשיע את הנהלת הפקידות אז, והריני אומר בפה מלא ובגילוי לב, כי בכל הענין אשמה הנהלת הפקידות, ועוד יותר מזו המהנדסים שבשרותה, שביצעו פעולות רבות מתוך שרירות לב וללא התחשבות בדעת הזולת.

באותו פרק זמן רכש מר קלוריסקי מטעם הפקידות אדמה במרג', שהשתיכה לכפר־קלה, טואיל שרקיה וביאדה, ואילו מאדמת אביל רכש את הזכרה, ועוד.

אביל היא אדמת אבל בית מעכה, או אבל מחולה הנזכרת בתנ"ך, מקום שם חרש אלישע בן שפט בשנים עשר צמד בקר, ואליהו הנביא השליך עליו אדרתו ונתנו לנביא. אמנם אף עלינו השליכו — אך לא אדרת, כי אם אבנים; שכן כשנה אחר מכירת האדמה (ואנו אז מציבים את הגבול בינינו לבין אדמת הכפר), ביקשו הכפריים לחדור לגבולנו ולמנוע בעד הפועלים מלעבוד. אז

יצאנו כנגדם, מר קלוריסקי, אני, מרגובסקי, מאיר פרידמן ואחרים, ותוך דין ודברים ומריבה הוחל ביידוי אבנים. אכן אותן האבנים לא הפכונו לנביאים, אך האדמה נשארה בידינו. את האדמה הקנויה מחדש חילקו זמנית בין האכרים, על ידי כך נתווספו לרשותם חלקות זעירות שהכבידו על העובד.

באותו פרק זמן עזב מספר אכרים נוסף את מתולה ואדמתם חולקה מחדש. בכדי לרכז חלקות מפוזרות ובמטרה לארגן קבוצת אכרים לשם עיבוד-קרקעות קואופרטיבי, נפרדנו אז שמונה אכרים (אחי משה בשם אברמוביץ, מרגובסקי, אני, יעקובסון, רבינוביץ, לוין ושניים אחרים אשר שמם נשתכח ממני) נטלנו את אדמת טואיל וחלק משרקיה וביאדה במקום החלקות שברשותנו במרג' ובאדמת אביל. חלקות כל איש מאתנו סומנו בנפרד, ואילו את הקרקע כולה עבדנו בשותפות, כנסיון לימים הבאים. הגורן המשותפת נכשלה והדבר גרם לחילוקי דיעות (כרגיל במקרה של שותפות שאינה מצלחת) ולעוד כל מיני דברים.

בינתיים ובכפרים הנוצריים שבסביבות מתולה עסקו התושבים בגידול תולעי משי. את התולעים האכילו בעלי תות, ובראש פינה היה בית חרושת לתעשית משי, והנוצרים עשו עסקים טובים. החלטנו אף אנו (שמונת אכרי הקואופרטיב הנזכר לעיל) לטעת עצי תות.

הגינות שבחזית הבתים היו ריקות מכל ירק, ובכל המושבה לא נראה עץ. פעם ניצל מר קלוריסקי את הכסף שנותר מקימוץ בתקציב קודם, ובהזדמנות זו אמר לנו לטעת בגינות עצי פרי. הוא אף המציא את הכסף ואותי שלח לדמשק לקנות את העצים. קניתי את עצי הפרי עבור כל אכרי המושבה, ואת עצי התות עבור קבוצתנו. בהגיע העצים קיבל איש איש את חלקו ונטעם בגינתו. העצים נקלטו, אלא שבקיץ הראשון חסרו המים במושבה, ובסופו של דבר אך חלק מן העצים התגבר ונותר בחיים.

את עצי התות נטענו במרג׳ באדמת שרקיה, העצים נקלטו כולם, אף החלו להתפתח יפה, אלא שאותה שנה גשומה היתה וכל החורף היתה האדמה מכוסה מים ואין איש יכול לעלות עליה, לא כל שכן לעבד את הנטיעות; באביב כוסתה האדמה בעשב עד לא יכולנו לחרוש, ובקיץ נסדקה האדמה ותיהפך לאבן. על שום כל אלה הספקנו לעדור מסביב לעצים אך בקושי רב ביותר.

וכמקרה הזה קרה אף בשנה שלאחריה. וכך נעזבו העצים וכל עמלנו היה לריק.

אף לאחר כל הנסיונות הבלתי־מוצלחים לא אמרנו נואש, ובהוודע לנו על אכרים האומרים לעזוב את המושבה, הוכחנום הרבה על רוחם כי נפלה ועל מחשבתם לעזוב את המערכה. לפעמים דימינו כי בלעדי הויכוחים לא תיבנה הארץ בכלל ומתולה בפרט. ברניצקי, פריימן וגולדשטין עזבו את המושבה, ואנחנו, הנשארים, קיווינו כי עוד נמצא דרך להיטיב את המצב.

בכדי לתת לקוראים מושג על מצבה של מתולה אז, אספר עובדה חיה אחת:

שאלת העבודה העברית בחקלאות התעוררה בארץ, וכמו אל יתר המושבות כן אף למתולה הגיעו בחורים לבקש עבודה אצל אכרי המושבה. כולם נתקבלו ואחד קיבלתי גם אני למשקי.

שמו היה בועז ליקורנצקי, בחור ליטאי, כבן עשרים ומעלה, בן למשפחת בעלי עסקים עשירים, צעיר, חרוץ, נבון, טוב ומנומס, נשלח ע״י הוריו מתוך חיבת ציון, לראות מה הנעשה ומה הניתן להעשות בחקלאות בארץ. נכנס לעבודה ברצון כביר וטוב, התמסר לכל בכל לבו ונפשו, כאילו המשק שלו הוא. תורת מרקס טרם נפוצה בארץ ועל דבר מנצל ומנוצל לא דובר, ובחקלאות אף לא הרהרו בדבר.

שעות העבודה של האכר והפועל כאחד היו בלתי־מוגבלות, והיחס בין הפועל ונותן־העבודה היה אנושי וידידותי כאחד. הבחור עבד אצלי שנתיים.

את משכורתו קיבל בשיכון בביתי ובכל צרכיו, פרט לבגדים, ונוסף על אלה אף עשרה פרנק לחודש. הוא מילא את עבודתו בשלימות הרצויה, התיידדנו מאד, וייחשב כאחד מבני הבית.

למען הסדר נהג לרשום לו את ימי העבודה, את ההוצאות והכנסות. לאחר עבודת שנתיים (ושתי גרנות) בא לידי מסקנה, שאין הפלחה מכלכלת או יכולה לכלכל את בעליה והחליט לעזוב את הארץ. הצטערתי מאד על החלטתו זו ושאלתיו שמא אינו מרוצה מאתנו, ושמא רצונו בתוספת שכר. נעלב מאד ואמר כי מרוצה הוא מאד מן הבית ומן היחס אליו במשך כל הזמן, ואף מודה הוא על שלימדתיו ונתתי לו את האפשרות המלאה ללמוד ולהשכיל, אלא שלפי החשבונות שערך טוען הוא כי אסור לאכר להחזיק בפועל עברי, שכן אין עבודתו בפלחה משתלמת. קם, נפרד, ויסע הביתה. (אגב, כאות הוקרה על שביעת רצונו שלח לי מחו״ל מעיל גשם במתנה).

באותו פרק זמן נתעוררה במושבה בעיה נוספת, היא שאלת בעלי משפחות גדולות וקטנות, והדבר הביא לידי פירוד לבבות מוחלט. בעלי המשפחות הגדולות דרשו להגדיל את חלקיהם באדמה ובתקציבים, ואילו בעלי המשפחות הקטנות טענו: „תקציבים? בבקשה, אך בתנאי כי לא יקטינו את תקציבנו אנו. אדמה? לא, כי אין קונים קרקע מדי יום ביומו, ואם פלוני בעל משפחה גדולה היום, אפשר מחר יתחתנו ילדיו, ואלמוני ישאר בעל משפחה־רבתי״. כרגיל בשעת פירוד־לבבות מקטרג השטן, ולהולכי רכיל נתוסף ענין לענות בו. אמר האחד כך, טען כנגדו האחר כך וכך. סכסוכים

ומריבות נמשכו עת רבה ובסופו של דבר עסקי־הכלל הם שסבלו במיוחד. הגיעו הדברים אף לידי התנגשויות, עד שחלק מבעלי המשפחות הגדולות זכה למחצית מבוקשם, אולם יוזם ה„תנועה" עצמו החליט לעזוב את מתולה.

חדשות בארץ

הברון מסר את הנהלת המושבות בארץ ישראל ליק"א. ועדה בת חמישה חברים הגיעה ופנתה לראש פינה. שמות שניים מחברי הועדה נשתכחו ממני, ואולם אזכור את שלושת האחרים שהם החשובים בחברי הועדה, ובידם הופקדו הכוח והרשות לעשות ולהחליט, לאשר ולבטל כאוות נפשם. היושב־ראש, מר מאירסון, איש יפה, בעל קומה ובעל עמדה חזקה ותקיפה נהג לדבר מתוך לב רחב. שני לו מר צבי (או הנרי) פרנק, לו נמסרה ההנהלה הראשית של כל המושבות בארץ ישראל, (במקום קודמיו ה"ה שייד, פרינטי), והוא שנשאר על כנו עד יומו האחרון. שמועה התהלכה ביניינו, כי זכה למשרתו על שום שלמד בבית־ספר אחד עם בן הברון.

השלישי בין חברי הועדה היה מר עדס מדמשק, עורך דין, אשר לפי השמועה שרת בממשלה כקיימקם. לא ידענו מה מעמדו בועדה. מכל מקום נשאר לעבוד כמנהל בפקידות זמן קצר בלבד ו„נעלם" מבלי שידענו לשם מה ועל שום מה הלך. עמדו והודיעו לועד מתולה לבוא לראש־פינה לפגישה. נסענו, כל חמשת חברי הועד, בתקוה לגדולות וישועות, למען נשפוך לפניהם את כל מרירות לבנו ונספר את כל שעבר עלינו עד אז. הקבילו פנינו כפני אנשים נכבדים ובהחל השיחה אמרו: „ודאי יש בפיכם לספר לנו דבר, אנא".

כיושב ראש הועד, וכרגיל אף ראש המדברים, סיפרתי בקיצור

גמרץ כל שעבר עלינו, ועל ההבטחות שלא קוימו, כגון בקשתנו לנטיעות (שהובטחו לנו מתחילת היוסדה של מתולה), וכן על תעלת המיים מהמעין ארוחינה ושתי פרות לכל מתיישב, ומספר כבשים לאיש — לבל נצטרך עוד להתדפק על דלתי הפקידות.

מר מאירסון החל בהטפת מוסר וסיים בחימה וחרון־אף, וכאילו התכוון להפחידנו אמר: כיצד זה באים אנשים צעירים, שנתנו להם קרקע, תקציבים ובתים, והם אף אכרים שנים רבות, ומבקשים לקבל נוספות? אין זאת כי אם נרפים האנשים, אינם עובדים כראוי ועוד מעין כך. אגב שיחה הביא דוגמאות ממקומות שונים בחוץ לארץ, אשר פה ושם הצליחו בהתיישבות בפחות עזרה מזו שנתנו לנו. הרי שכפויי־טובה אנו. הברון הוציא עלינו כסף רב, ולא מן הצדק הוא שנבוא בתלונות.

דברי מר מאירסון חרו לנו מאד, ונכנס אתו בויכוח חריף. עינינו שלברון צמחה תועלת מתכנית העזרה יותר מאשר לנו. הוא נתן את הכסף ואנו נתנו את חיינו. אמנם הוציא כספים רבים על המושבות, אולם מתוך כך העמיד לעצמו את עולמו להיקרא אבי הישוב לכל הדורות. ברונים רבים היו שהוציאו כספים על דא ועל הא, ואפשר לא פחות מן הברון רוטשילד, ושמם לא נזכר ולא ייזכר.

זאת ועוד: אילו ביקש הברון „שלנו" למכור נחלה מן הנחלות בהן השקיע כספים רבים, הן יכול היה לקבל תמורתן פי שניים מסכום ההשקעה, וזאת הודות לנו בלבד. אנו שמסרנו את שנותינו הטובות ביותר, אנו שהרוינו את האדמה בזיעה ודם, אנו שנתנו את מיטב נעורינו וכוחנו. אנו שלחמנו על כל מדרך רגל ושעל אדמה. אנו שויתרנו על חיים נוחים ובאנו להחיות את השממה בפינה נידחת בין זאבים ואריות בצורת בני אדם, רחוקים ומנותקים מעולם ומלואו. ומה גמולנו? הנה חייבים אנו להתייצב לפני כל

מנהל ופקיד, להסביר, לבקש ולהתחנן שתנתן לנו אפשרות לשמור על המקום, עוד בטרם נדע הלנו הוא אם לאחרים. הנה האכרים שעזבו את המושבה, מה נטלו בלכתם? ומה קיבלו תמורת כל השנים שסבלו במתולה? בתקוה גדולה ובמרץ רב באו, וביגון רב וצער ומפח נפש יצאו. האמנם יחשבו חברי הועדה כי אבד למתיישבים כל רגש אנושי, או הכרה עצמית? אם רוצים בקיום מושבה, מן ההכרח לאפשר את קיומה. אחרי שיחה סוערת זו הנמיך מר מאירסון את קולו, החל לדבר רכות, ואף אם לא הודה בכל הפרטים, נראה שהדברים עוררו הד בלבו.

הנה כי כן החליטה הועדה לסור למתולה ולעיין שם במצב כמות שהוא. כעבור יומיים שלושה באו מר פרנק, מר קלוריסקי ומר עדס. אינני זוכר אם בא גם מר מאירסון אתם, ובאותה הזדמנות נודע לנו שמר פרנק מונה למנהל הראשי של כל המושבות בארץ ישראל, והוא העתיד לעיין בכל הטעון עיון.

מר פרנק היה יהודי צרפתי, צעיר באותם הימים, רגזן וקפדן, מעולם לא ראינו צחוק על שפתיו, כקצין התנהג וכל דבריו — פקודות. מעט מאד ידע מיהדות, רחוק היה מחיבת ציון וציוני לא היה. את הישוב בארץ הכיר אך במדה מועטה, ואילו את מצב האכרים לא ידע, או סרב לדעת, ואת דאבונם לא דאב, וכל שעשה ופעל בארץ לא עשה מתוך הכרה עיונית, אלא מתוך רצון למלא את תפקידו לפי הוראות שולחיו. ולידי אדם כמוהו נמסרו כל הענינים שבארץ, ומתולה בכלל.

רק בסוף שנותיו, ועל שום עבודת שנים רבות בארץ, בא לידי הכרה והבין את הציונות ומטרותיה. אמנם פעל אך מעט להיטיב את מצב האכרים, אולם יש לזקוף לזכותו את התחלת יסודה של המושבה „פרדס חנה". בפרוץ המלחמה העולמית נמנע בעדו מלבוא

ארצה, ואך אחרי המלחמה ביקר פה פעמים מספר. היום יש בפרדס חנה שכונה הקרויה על שמו.

במקום הראשונים שעזבו את מתולה באו שתי משפחות גרים מבית דוברובין מיסוד המעלה, משפחה רוסית מהחמלקנים, שהתגירה ובאה ארצה. הם הכירו וידעו את עבודת האכר מילדותם, החלו עובדים בשקט ובסבלנות, המשיכו את אורח חייהם על פי מנהגם והרגלם, חיים בריאים בעבודה עצמית והוצאות קטנות, חסכו עד כמה שידם השיגה ולאט לאט נכנסו למסלול חיי המושבה. זמן רב לאחר מכן באו למתולה שמונה צעירים עם נשיהם, בכדי להתיישב במקומות שפונו על ידי האכרים.

בהתלהבות יוצאת מגדר הרגיל באו ובהחלטה „להראות לאכרים" מה וכיצד יש לעבוד. בויכוחי ציבור ראשונים היו נוהגים לבטל במחי יד את ידיעות שאר האכרים, בטענם כי אלה שעזבו את המקומות שלומיאלים גדולים היו וכו' וכו'.

אנו, הותיקים, מרוצים היינו מאד על כי סוף סוף נתמלאו המקומות הפנויים, ובפרט ע"י אנשים שהתיימרו להיות לנו למופת. אמנם הזהרנום לבל יהיו חמומי מוח יתר על המידה, ולבל יתהלל החוגר כמפתח, והם באחת: „חכו וראו". אף לועד המושבה הכנסנו שניים מהם באשר אף שם אמרו להראות נפלאות.

אכן החלו עובדים במרץ ובכל הרצון הטוב, אלא שבשנה הראשונה לא הצליחו ביותר, ואף בשנה האחרת לא הפליאו עשות.

גורלם לא היה טוב משל האחרים, ונתברר כי כל התפארותם ויהירותם ללא גבול לחינם היו, שכן אפילו בעבודתם הפרטית או הכללית לא ניכר כל דבר היוצא מן הכלל. לאחרי כמה שנים עזבו ארבעה מהם את המושבה, ומתוך ארבעת הנותרים הפך האחד

לחנווני, סוחר ומוכר, סרסור. שניים אחרים עודם ממשיכים להחזיק באכרות, אלא שנוסף על כך היה האחד לחנווני והשני לנהג אוטו־מוביל. רק האחד נשאר אכר, ומצבו איננו משופר ביותר.

ראשית עבודתי בפקידות

משפט המוטרן על דבר כמה מאות דונם מאדמת מתולה על המרג׳ נוהל בכוונה תחילה, בכדי ליצור תקדים במשפטים מאוחרים יותר.

אדמת המריבה קרובה מאד למושבה. מיום בואנו אל מתולה חרשנוה, ומעולם לא שמענו על בעלות נכריה על אדמה זו. והנה לאחרי כל השנים הרבות נזכר המוטרן פתע, כי חלק זה מן המרג׳ שייך לו, או לאנשי כפר דרממיס, עמד והגיש נגדנו תביעה משפטית.

תחילה נחשב הדבר כמהתלה, אך במרוצת הימים קיבל צורה מוחשית ורצינית מאוד. רוב פקידי הממשלה מן הסביבה ההיא היו נוצרים, ואילו התובע, הוא המוטרן, היה כוח רוחני חזק ומכובד עליהם מאד. האסמכתאות שבידו נערכו על ניירות מלפני שנים, ואילו עדותו העצמית ודאי שהיתה מעין קודש קודשים ולא הניחה מקום לחשש כאילו נתכוון חו״ח אל קנין שאינו שלו. תחילה החל המשפט באופן אדמיניסטרטיבי ואולם, מר קלוריסקי, שנוכח עד מהרה כי הוא מתפשט והולך באופן רציני וחמור, לא טמן ידיו בצלחת והמציא לממשלה את כל הניירות והמסמכים שהיו בידי הפקידות, על החלקה ועל הגובלים בחלקה הנדונה. אזי החליטה הממשלה לשגר ועדה שתבקר במקום ותעיין במסמכים משני הצדדים ותווכח, מה הגבולות הרשומים בהתאם לסידורי הטבו בימי התורכים (אלה מלפני זמן רב היו מסודרים בדיקנות רבה). מן הראוי לציין כי יש

ונקודה אחת בכתיב הערבי משנה לפעמים תוכנו המלא, ובפרט אם הפקידים רצונם בכך. אך זאת הפעם הפוסקים נתקלו בשני יריבים שאי אפשר היה לבטלם במחי יד אחת, אף בקשישים סחבו משני הצדדים, וממילא לא מיהרו להחליט החלטה סופית למי הבעלות על אדמת המריבה. וכל הענין נמסר למשפט, שנמשך זמן רב. מדי פעם נשלחה ועדת חקירה חדשה למקום. זו הולכת וזו באה, ותשובה ברורה איין. המשפט עבר משלב אחד למשנהו, פעם זכה אחד ופעם הצד שכנגד. כמובן ניהלו את המשפט עורכי דין, מקום המשפט היה במתולה, ואילו הפקידות הראשית שכנה בראש פינה. במתולה הופקד כממלא מקום הפקידות מר ר. קיזוינר, והוא שנהג להודיע למר קלוריסקי, אשר בראש־פינה, על מהלך המשפט ושאר הענינים במושבה. כן הוציא לפועל את כל ההוראות שנתנו לו בקשר לסדור צרכיה השונים של מתולה. מסיבה בלתי ידועה לי החליט מר קוזוינר לצאת את הארץ, ועל שום כך התפטר מעבודתו. לילה אחד, ומר קלוריסקי אז במתולה, שלח לקרוא לי, וביקש להעביר מכתב חשוב מאד אל מחמוד בק מאודיסה, ששהה אותו לילה בחונין. מיד העברתי את המכתב לתעודתו ואביא התשובה. זמן קצר לאחר מכן נתקבלתי במקום מר קיזוינר כממלא מקומו בפקידות במתולה, במשכורת חמישים פרנק לחודש.

ראשית עבודתי היתה בענין האדמה עליה נשפטנו:

דרכי משפט זה היו נהירים לי במקצת, כי בהיותי ראש הועד נוכחתי פעמים מספר בשעת ביקורי הועדות, פעם זו ופעם אחרת, ולרגלי עבודה זו הוטל עלי לנסוע אל עיר המחוז ג'דידה אשר במרג' עיון, או למקומות אחרים אל בקים וכו', בכדי להיוודע על מהלך המשפט ולהודיע על כך למד קלוריסקי. תמורת כל יום בו נסעתי לרגלי עבודת הפקידות קיבלתי תוספת של עשרים וחמישה

גרושים ליום. בזמנו נמשך המשפט שלוש או ארבע שנים רצופות. בפרק הזמן הזה אירעה התנגשות קלה על דבר חלקה זו בינינו לבין אנשי דרממיס, אשר המוטרן שלחם להפחידנו. אך לא הועילו תכליו ותחבולותיו, כי המשפט עבר לבירות ולמקומות גבוהים יותר, ועד הואלי הגיע. שם פסקו לזכותנו, והאדמה נשארה קניינו אנו.

כאן מבקש אני לציין כי הבקים, ואפילו האפנדים של המתואלים, עמדו כל אותו זמן איתנים לצדנו. שאלת השמירה הטרידה את אכרי המושבה מאז ופתרון מתאים ורצוי לא נמצא. לאחר נסיונות עם הצ'רקסים נשארה השמירה בידי השכנים מאנשי הבקים. לשמירה על השדות של מתולה המפוזרים על שטח נרחב, ובשכנות לאנשים נקלים הנהרגים על שוה פרוטה, לא הספיק השומר האחד, ונצטרך לפרסומת כי שמירת המושבה ושדותיה הוכנסה תחת חסות הבקים. אמנם הדבר הואיל במקצת כלפי גנבים מן החוץ, אך לא כלפי השומרים עצמם וקרוביהם.

בשים לב לכך שהרבו לדבר אז בשבח חברת „השומר העברי" בגליל התחתון, החילונו אף אנו לדון בשמירה עברית, אלא „השומר" עצמו לא גילה עניין בשמירת הגליל העליון, ובפרט בשמירת מתולה לבדה. במושבות הגליל התחתון רוכזו בסביבה אחת, ובשעת הצורך יכלו להעביר עזרתם ממקום למקום על נקלה, ובמהירות רבה למדי. לא כן במתולה, הרחוקה מכל ישוב עברי בכלל; ואפשר השפיעו אף נימוקים אחרים. מכל מקום דחו את שאלת השמירה במתולה לזמן אחר. אותה שעה שמענו על מספר משומרי מנחמיה שעזבו את המקום, ואף להם נודע על רצוננו בשמירה עברית, באו והציעו לנו לקבל את השמירה במתולה. אינני זוכר לאיזה ארגון השתייכו אלה, מכל מקום נתקבלו לנסיון. האחד ושמו גושנסקי נפגש עם בת האכר מר פליק בלסקי, ויקשור אתה קשרי ידידות שהביאו בסופם לטרגדיה איומה, כי כאשר נודע הדבר

להוריה אסרו על בתם להפגש עם הבחור, וזאת משני טעמים. ראשית — הבחורה צעירה לימים היתה, השנית — הבחור לא מצא חן בעיניהם ולא רצו בו. השניים ביקשו ומצאו דרכים לפגישות בסתר, ובהיוודע הדבר להורים השתדלו למנוע מן הזוג אפשרויות אלה. אלא שהבחור התאהב בבחורה ובשום אופן לא הסכים לעזבה. חסרת נסיון חיים, נשארה במצב מוזר. אמנם אהבה את הבחור, אך לא קם בה האומץ ללכת בניגוד לדעת ההורים ולהכריז גלויות כי חפצה בו. וכך היתה פוסחת על הסעיפים ולבחור לא אמרה דבר לאשורו. משגילתה לבסוף לבחור שאין באפשרותה לפגשו עוד וכי אין ביכולתה ללכת כנגד דעת ההורים, התהלך הבחור זמן מה מבולבל ומשוקע במחשבות, מבלי דעת מה יעשה.

יום אחד ואני עומד ליד בית המלון של חימוביץ, ניגש אלי הבחור באמרו כי דבר לו אלי. „בבקשה" עניתי, ובו ברגע התחרט כנראה ונתבלבל כולו, לבסוף אמר: בקרוב יהיה לך עסק אתי. שאלתיו, מה סוד העסק ולמה כוונתו? התחמק מתשובה ישרה ונסתלק. קראתיו לחזור ושאלתיו, מה הענין? הקשור הוא אתי? ומה חפצו? ושוב חזר על התשובה: תראה כבר, ונסתלק.

כעבור שלושה ימים נתקל בבחורה בלכתה ברחוב והזמינה לצאת אל הדרך שמחוץ למושבה, כי דבר לו אליה, ובתומה הרב הסכימה. התהלכו משוחחים באשר שוחחו, ופתע והוציא מכיסו אקדח וירה ברקתה להרגה. אז החזיר את אקדחו אל רקתו, לחץ, נפל על ידה ומת במקום. למחרת בבוקר קברנוהו.

הדבר נודע לממשלה, אם אינני טועה המוכתר הוא שהודיע על המקרה, בהתאם לחובתו. מן הממשלה פקדו שלא לעשות דבר עד בוא ועדת חקירה מורכבת מרופא ממשלתי וכמה חברים אחרים. באותו פרק זמן נודע, כי עמדו לנתח את שני ההרוגים. אגב, הבחורה

גססה כשלושה ימים בטרם תמות. אנו, ובפרט הורי הבחורה, לא רצינו בשום אופן שינתחו את הקרבן שנפל חלל על לא פשע וחטא, וזאת אשר עשינו: לקחנו כדור מכדורי האקדח, הדקנוהו קצת ומרחנוהו במוח ודם, ואילו מצדה האחר של רקת הנערה נקבנו חור. בבוא ועדת החקירה טענה, כי חושדים הם באדם שלישי, שאהב כביכול את הבחורה והוא שהרג את שניהם. על שום כך ביקשו לנתחם ולהיווכח, המתאימים שני הכדורים לכדורים שבאקדח. הראינו לועדה את הכדור שמצאנו ליד הנרצחת, והם השוו את הכדורים לאחרים שבאקדח. לאחר כל אלה ויתרו על ניתוח הנערה, אך לא הרשו לקברה כל עוד לא הוצא ההרוג האחר מקברו ונותח.

ההרוג הוצא וראשו נותח, הרופא הוציא את הכדור והשוה אותו אל יתר כדורי האקדח ומצאו מתאים. ורק אז הורשה לקבור את הנרצח שנית. אין בידי לתאר מה צורת אדם המוצא מקברו לאחר שלושה או ארבעה ימים. הדבר השאיר עלי רישומו שלא ימחה עד עולם. אכן לאחר זמן קצר סיפרו מטעם הרופא, כי ידע על הסידור בדבר הניתוח וכי בידו היה לאסור את כל המעורבים בפרשה הנזכרת. אלא מאחר שכל המעשה תוכנן שלא למען הנאה פרטית כל שהיא אלא בכדי למנוע זלזול בגוף הבחורה ובכבודה, עבר על הפרשה בשתיקה.

באותו פרק זמן קרה מקרה אחר שהסעיר את מתולה. ויקטוריה ששון, בת הקצב שסיפק בשר למושבה, התאהבה בבחור ערבי, מהמתואלים בכפר חיאם, ותלך אחריו. אך נודע הדבר להורים, באו אלי להיועץ ולבקש עזרתי. שלחנו ערבי מכיר להיודע איה מקומה, וכן כדי לדבר על לב הבחור כי יחזירנה הביתה. השליח נכשל, את מקום מחבואה לא גילה, והבחור סרב לשמוע לו. הוא אוהב אותה, טען, ואף היא אותו. מפחד פן יעבירוה לכפר אחר ולא נדע את מקומה, נסענו אני והאם לג'דידיה אשר במרג' עיון, פנינו לקימקם

מושל העיר וסיפרנו לו את כל הפרטים, וכי נודע לנו שרצונם לעזוב את הכפר ולברוח אל מקום נסתר. ומאחר שהבחורה צעירה לימים מאד ואנו בטוחים כי הערבי הוליכה שולל, בקשתנו כי יצוה באופן אדמיניסטרטיבי להעבירה לג׳דידה מיד ולמסרה בידי איש נאמן עד בירור הדבר. האם דיברה ערבית טובה וצחה ובשטף רב והוסיפה לזה בכי תמרורים כאם שכולה; הדבר נגע עד לבו והבטיח לעשות מה, ככל האפשר. כעבור יומיים או שלושה נודע לנו כי העבירו את הבחורה לג׳דידה ומסרו אותה למוסלמי בשם חג׳ נגיב אפנדי. מיד נסענו אליו וביקשנו ראיון עם הנערה. אמנם נשאר נבוך במקצת, באשר לא ניתן לו הרשיון לכך, אך בהיותו מכיר טוב וידידי מילא את בקשתנו ויכניסנו לביתו.

הגברת ישבה רעולה בצעיף כערביה מלידה ומבטן. האם החלה טוענת: „בתי ויקטוריה, מה עשית, ומה את עושה" ועוד ועוד. והלזו מתנכרת: „אין את אמא שלי ואין אני בתך, ואין לי אתך כל עסקים, ואינני חייבת למסור לך דין וחשבון". האם הוסיפה לדבר ולבכות, בעוד הבחורה מעמידה פנים כאילו הדבר אינו נוגע לה כל עיקר. אך נתרשמתי שכל דבריה מלאכותיים, ויש תקוה להצילה מצפורני פלוני הבחור. החלטנו לעזבה ליומיים ובקשנו את האפנדי כי ידבר על לבה, הוא ונשותיו, ויסבירו לה את החיים הקשים הצפויים לה בעתיד. הוא הבטיח לעשות את הכל, באמרו: „לו לפחות הסתבכה באדם הגון ומכובד, אפשר לא הייתי מתערב בדבר, אבל חמור זה יענה זמן קצר, יכה וישליכה החוצה, כי מה יעכב בעדו? לפי חוקי הדת יכול הוא לתת לה גט פיטורין בשלוש מלים, והיא פטורה ממנו והוא פטור ממנה."

כעבור יומיים נסענו פעם נוספת. האם החלה לדבר על לבה וזו עומדת ומתנכרת: „את לא אמי ואני לא בתך וכו'." האם לא יכלה להתאפק עוד ותתחיל לצעוק: „שומו שמים", הוציאה שד

משדיה ותמשיך: „האת מתנכרת לי? משדי אלו ינקת, טיפלתי בך כל השנים, גידלתיך" ועוד ועוד, „ועכשיו את אומרת לי, לא אמך אני ואת לא בתי, הנשמע כדבר הזה?"

החלה לבכות במר לבה עד לא יכולנו לעצור בה זמן רב. אגב כך ראינו כי לב הנערה התעורר בקרבה. פעם נוספת ביקשנו את עזרת האפנדי, והוא הבטיח להענות לנו, ואחר זה חזרנו הביתה. כשבאנו בפעם השלישית נוכחנו מיד שהבחורה שינתה את דרכה ומתחרטת היא על כל מעשיה, ולפניה עמדה הבעיה כיצד לחזור לביתה. ראשית היא התביישה לשוב למושבה, ושנית חששה מפני הערבי, שאיים עליה כי, אם תסכים לשוב הביתה, יהרוג כל מי שיהיה בחברתה ולא יתן לה להתחמק מידיו. כמובן הרגענוה והבטחנו שנעבירה בלילה, ובמושבה לא יראנה איש. ואשר לאיומי הערבי, אל לה לפחוד, אנו „נסתדר". בו ביום קבעתי עם חג' נג'יב אפנדי זמן שבו אבוא, ושנינו נעבירה הביתה. למחרת באתי בשעה הקבועה לפנות ערב, והרכבנוה על סוס, ואני והאפנדי הבאנוה הביתה. מספר ימים שהתה במושבה ואחר נסעה לדמשק, לעיר מולדתה, אל קרוביה. לא עבר זמן רב ונישאה, ותלד ילדים ככל בת ישראל, ותישאר נאמנה לדתה ולעמה. לשבחו של האפנדי אציין כאן, כי כל שעשה לא על מנת לקבל פרס עשה, ותמורת כל ימי ישיבתה בביתו וטירחתו סרב לקבל תשלום.

במלחמת העולם הראשונה

עם התחלת המלחמה העולמית בשנת 1914 נקראנו לצבא, אני, ויבדלו ממני מ. פרידמן, ויצחק מרגובסקי ז"ל. באנו לציידון. — את פרידמן ומרגובסקי לקחו לצבא, ואילו אותי שיחררו בטעות ושלחוני הביתה. — כעבור שלושה ימים בא מברק למוכתר, בו נדרשתי לחזור מיד לציידון, באשר שוחררתי בטעות. לא ידעתי כיצד אנהג ואחליט לנסוע לג'דידה, להיועץ בקימקם. הלה נזכר, כי לפני שנה בערך סר למתולה, כדי לבוא אתי בדברים בענייני הפקידות. אותו יום שבת היה, ואני בבית הכנסת הייתי. הוא בא לבית הכנסת ומצאני מתפלל לפני העמוד, כשליח ציבור או חזן. ישב עד גמר התפילה, ואחר ששוחחנו בענייניו סח לי: „אמנם לא הבינותי את דברי התפילה, אך שר אתה יפה, והתפילה מצאה חן בעיני". עתה נזכר בתפילה הלזו. אמר: „יש חוק הפוטר בכל כפר את החזן („המואצין") של המקום משרות הצבא, וכבר חתמתי לאחדים מחזני־כפר תעודות מעין אלו. איכר מתושבי מתולה ביקר במשרדי ובקש שאחתום לו על תעודה ממין זה, אך היות וידעתי שאין ניירותיו נכונים, לא חתמתי. אך אתה רשאי להשתמש בזכותך, כי ראיתיך במו עיני ניצב בפני העמוד ושמעתיך מתפלל. בלב בטוח אחתום לך, ובידיעה ברורה כי אתה החזן במתולה. ובכדי שלא תאחר את המועד, הנה אצווה מיד להכין את הניירות לחתימה. קחם וסע מיד ציידונה, ובמקרה שיתגלה קושי, הפנה אותם אלי". —

בציידון הגשתי את הניירות, — מיששו את ידי והיבלות שעליהן, נוכחו כי באחרונה עסקתי בענייני הציבור והפקידות ולא עוד עבדתי במו ידי ממש. דרשו שאביא תעודת עדות מן המוכתר, חכם העדה העברית בציידון, כי אמנם חזן אני במתולה. המצאתי את התעודה ואקבל „וסיקה", כלומר תעודת שיחרור, ואחזור הביתה, אלא

שתמורת השיחרור העמיסו עלי חובה בלתי נעימה ביותר. עלי הוטל לאשר כל תעודה עליה חותם המוכתר. מאחר שבימים ההם נדרשו תעודות רבות לעניינים שונים ומשונים ונאלצתי להתערב בבעיות שאינן לרוחי ומשום כך סבלתי הרבה. אחרי שנה וחצי, ואני אז משוחרר על ידי „הוסיקה", מצא בעל חוב לגבות ממני את חובו. הרופא הנוצרי מג'לה ג'ברא מסוידה, ששימש רופא במושבה ואני פיטרתיו, הלשין עלי לפני בים פשה בצידון, כי אינני החזן של מתולה וכי השתחררתי במרמה. כמובן, נקראתי לצידון לברר את אמיתות שיחרורי. כאן שיחק לי המזל, כי בעברי ברחוב פגשתי את הקימקם כרמי־בק, שהתקין לי בזמנו את הניירות הדרושים. הוא היה בבירות וחזר למרג' עיון. הוא שאל אותי למעשי בצידון, וסיפרתי לו את כל הענין. אמר לי לחכות ולא ללכת עד שובו, וילך לבים־פשה והעיד לפניו כיצד נזדמן פעם בשבת במתולה וראה במו עיניו ושמע את תפילתי כשליח הציבור — אחרת לא היה חותם לי על הניירות, שבהם שוחררתי לפי החוק. אחרי שעה בערך חזר ואמר לי, שאלך למקום שנקראתי. הלכתי, ושם אישרו לי את „הוסיקה" מחדש, ונשארתי חפשי משירות בצבא כל זמן המלחמה.

כשנה בערך לפני תום המלחמה נתפס בצידון, בתור בורח מהצבא, אחד מהגרים שביסוד המעלה, והמצב אז חמור מאד; לקחו את כל מי שתפסו ולא הועילו שום אמתלאות ושום בקשישים.

מר קלוריסקי בא למתולה ושאל אותי, אם אוכל לנסוע לצידון לעזור לגר שנאסר ולשחררו. תיארתי לו את המצב כמות שהוא, ומה רבה הסכנה הכרוכה בשליחות כזו. „אני אינני מוכן לסכן את עצמי, בעוד אני יודע שלא אוכל לעזור לו בכלום". בתוקף איזה סיבה לא ידועה לי, נכנס מר מ. פ. לעניין ביש זה ואמר, שהוא יסע להשתדל להוציאו. בכל אופן היתה כאן כוונה שאולי

ע"י זה יתפוס את מקומי בפקידות, למרות שזאת היתה דעה לא נכונה ובלתי מחושבת מראש, כי מפני טעמים ידועים לא היה מסוגל לעבודה זו.

כאשר נודע לי על כוונתו לנסוע צידונה בענין זה, חסתי עליו מאד. ניגשתי אל ביתו והסברתי את המצב על כל חומרתו וכ'. בעלי הוסיקות ושאר בעלי הזכויות נלקחים לצבא מבלי להתחשב בכל זכות. יעצתי איפוא כי יימנע מלנסוע לבל יפול בפח. אלא שלא שמע לעצתי ונסע. את האחר הוא לא הציל, ואילו אותו לקחו לצבא, ומיד שלחוהו לאנטוליה. אישתו השתדלה בכל מיני אמצעים ודרכים להצילו, אך ללא הועיל. כעבור זמן קצר חלה, ועל אף הטיפול המסור של אישתו הלך לעולמו.

עם התחלת המלחמה חל שינוי במצב „השומר". מסיבה בלתי ברורה לי הביטה עליהם הממשלה בעין חושדת וראתה בהם כעין כוח פוליטי מאורגן. אף מלשינות לא חסרה, כי נשק בלתי לגלי ברשותם, וכתוצאה מכל זאת נאלצו לעזוב את המקומות הקבועים ולעבור למקומות אחרים. באופן פורמלי פורקה החברה, והחברים התפזרו, זה בכה וזה בכה. לפיכך נאותו לקבל את השמירה במתולה. אמנם נפוצה שמועה, כי כוונתם האמיתית איננה השמירה, כי אם התיישבותם על חלק מאדמת מתולה, החמרה ותרבחניה, כיון שקרקעות אילו רחוקות מן המושבה ולא הפקנו מהן תועלת רבה. היינו מרוצים אף מכך, אלא שהסתירו מאיתנו את מזימתם לאמיתה ליטול מאת האכרים שטחים גדולים וטובים יותר.

במושבה היו אז מספר בתים וחצרות פנויים מאכרים, והם התיישבו בתוכם. אף בהמות עבודה ומספר סוסים הביאו וחרשו כמה חלקות אדמה, בהן לא הצליחו ביותר. אלא שלא שמו לבם אל חוסר ההצלחה, באשר כוונתם היתה אך להרויח זמן עד ישיגו את הסכמת

קלוריסקי למסור לידם את השטחים שביקשו ממנו, אדמת המים, אדמת ההר, והטיון שעל יד המעין ארוחינה.

המשא ומתן ביניהם לבין מר קלוריסקי התנהל בסודיות גמורה. „השומר" ביקש חלקות הקרקע של האכרים שעזבו את מתולה. המצב במושבה היה אז קשה מאד; המלחמה מעיקה ולוחצת על כל אחד ואחד, זה מתחבא, וזה „פרר" ולכל אדם דאגות מעל לראשו והוא מדוכא עד חרמה. במצב כזה הולך פירוד הלבבות וגובר, ואז אף אפשר להשתמש בשיטת „הפרד ומשול".

כל טענות האכרים, כי הקרקע הנדונה היא המשובחת והטובה שבקרקעות מתולה וכי השקענו בה הרבה שנות עבודה, לא הועילו. מר קלוריסקי היה אז מסור לרעיון סידור קבוצות בגליל העליון, ובכל תוקף סרב להתחשב בנימוקינו. ואם הדיין אוטם אזניו משמע, אין תועלת בדברי צדק ויושר.

בלית ברירה הגענו לידי דיון בשאלת „הנדוניה", תמורת הויתור על החלקות הנדונות, שהרי לא יכלו ליטול קרקע סתם מבלי להתפשר עם האכרים תחילה, „פן יגידו בגת" ופן יספרו לדורות הבאים, ופן יביא הדבר תוצאות בלתי רצויות. המשא ומתן התנהל באטמוספרה בלתי נוחה ביותר. לאכרים היו דרישות מרובות, אלא שלבסוף הסכימו לעשר כבשים ודיר לכל אכר, תמורת האדמה שויתרו עליה. באופן פורמלי הסתיים העניין. אלא שבין אמירה לעשיה ובין הבטחה לקיומה — ארוכה הדרך.

המצב במושבה החמיר והלך, וצרכי „עמך" מרובים. האכרים קיבלו הלוואות קטנות זמניות, והיו אף כאלה שלא סילקו את ההלוואות הזמניות הקודמות. משנתבשל הענין די צרכו והקרדיט אושר, לא נשאר לאכרים אלא לחתום, שקיבלו „עבור" כבשים, אך לא כבשים ממש. דירים לא הוקמו, ואף לא למעטים שקנו כבשים.

וזאת בשל הטעם הידוע, כי יש לגדוניה תוקף עד לחופה בלבד, ולאחריה אין להבטחות כל ערך. וכך נסתיים הענין: האדמה נלקחה, הכבשים הפכו לחשבונות, הדירים מאן דכר שמם ובכך נסתימה אף השמירה העברית והגיע „השומר" למטרתו הנכספת.

וכרגיל, נגמר גם הענין הזה עם השגת המטרה הנכספת. כך נסתיימה אף השמירה העברית במתולה, ואלמלא התביישתי, כי עתה אמרתי „הכל הבל" ואפילו השמירה העברית אם אין בה לפחות קורטוב של אמת.

הריגול במלחמת העולם הראשונה ומתולה

בדרך בלתי צפויה מראש נפוצה שמועה שהועברה מאדם לחברו, כי בארץ פועלת חברה לריגול נגד התורקים. באותו פרק זמן הגיע למתולה מר א. אהרונסון. לפי דברי אנשים, נשלח ע"י ג'מל פשה להתענין בשאלת הארבה; אחרים סיפרו כי נשלח לקושטא בשליחות ממשלתית, ועוד סיפורים מעין כך.

מתוך שהכרתיו אישית מאז היותו מנהל הפקידות במתולה, הלכתי לבקרו. נפגשנו בשמחה רבה, ושיחתנו נסבה על מתולה מאז ימיה הראשונים ועד לפגישתנו זו. הוא זכר כל נקודה, והתעניין לדעת את הכל. תוך כדי שיחה שאל למעשי במקום. סיפרתי מהכל והוספתי, כי חוץ מן האכרות עובד אני כנציג הפקידות במתולה ומרויח כך וכך וכו'. חשב רגע ואמר: „לוא רצית, הייתי יכול להעסיקך בעבודה טובה יותר, ובמשכורת כפולה ומכופלת". מיד הבינותי אל מה ירמזון דבריו ועניתי: לרגלי עבודתך שלך אצטרך אולי להעדר לפעמים מן המושבה, וע"י כך

תסבול האכרות שלי, ואילו את זו אין בדעתי לעזוב. הוספנו לשוחח על דא ועל הא ולבסוף נפרדנו. למחרת עזב את מתולה.

כעבור זמן רב נודע לי, כי הממשלה גילתה קשר ריגול בזכרון יעקוב ובעתליט וכי המרגלים הם א. ארונסון, אחותו, פיינברג, ועוד אנשים רבים, וביניהם יוסף לישנסקי. התפלאנו מאד למעשי מר ארונסון, מבלי יכולת להבין איך ובאיזה אופן איש נבון כמוהו, בעל אחריות ואוהב הישוב כילכל את מעשיו באי־זהירות כזאת ובלי לקחת בחשבון את הסיבוכים בהם הוא מסבך את כל בני המושבה.

חוץ ממתי מספר התנגד הישוב לריגול, וזה מתוך טעמים ונימוקים הרבה. ראשית, על סמך מה נטלו להם אנשים אחדים זכות להחליט על דעת עצמם לעשות מעשים כאלה, ולסכן את הישוב כולו. שנית, אמרו שאנגליה תמצא את הדרך לבדה, אף בלי עזרת האנשים הללו, וחלילה לנו להפוך את התורכים לשונאינו. הישוב ידע על הנעשה בסוריה ולבנון, מקום שם גילו קשר נגד התורכים, וג'מל פשה הערין פקד לתלות אנשים נכבדים במרכז הרחובות בבירות. את הלבנון סגר, לבל יוכנס לתוכו לחם או מזון אחר, והתושבים אכלו את עשב השדה והתהלכו נפוחי בטן מרעב, עד מותם, ואילו נערות הגונות התמסרו לכל דיכפין בעבור פרוסת לחם. לאור הידיעות על כל אלה הביט הישוב על אנשי הריגול כעל בלתי־אחראיים למעשיהם, בלתי הגונים ונפשעים. כל שנעשה באנשים הנתפסים ניתן ללמוד מספר „ני'לי". לישנסקי לא נתפס במקום, וביום בהיר אחד באו למתולה מר פייטלסון, מהנדס הפקידות, בלוית אדם נוסף מזכרון יעקוב, ובידם מכתב אלי מן הפקידות, שבו נתבקשתי למסור לשליחים אינפורמציה נכונה על מקום המצאו של לישנסקי, ולעזור על ידם בכל שניתן בידי למצאו, שכן איימה הממשלה להחריב את זכרון יעקוב, באם לא ימסר לישנסקי לידה. עניתי שלא ראיתיו מיום בו עזב את מתולה וכי לא

היה לי מושג על מקום המצאו, ואף לא רציתי לדעת מכל העניין. ואז חזרו השניים כלעומת שבאו.

לאחר זה נתקבלה פקודת הממשלה אל אנשי מתולה, למסור לידיה את לישנסקי חי או מת. שמועה הגיעה לממשלה על לישנסקי, שהסתובב בסביבות מתולה, וכפי הנראה נכון היה הדבר. סופר, כי כמה מחברי „השומר" ירו בו ופצעוהו בכתפו, וכי התחמק ובו בלילה התדפק על דלת אחת במתולה וביקש אוכל. נתנו לו מזון והזהירוהו על פקודת השלטונות. מיד עזב את המושבה בדרכו לעבר הירדן מזרחה, ולאיש לא נודע בואו וצאתו. יום אחד, בטרם יצאו כמה מבני מתולה לחפש אחרי לישנסקי, נפגשתי עם הקימקם מג'דידה בענין עבודה שעמדתי למסור לפקידות, ומשם נסעתי לראש פינה. למחרת היום סעדנו בבית המלון א. שורץ בר"פ, אני, קצין תורכי גבוה בשם מזפר בק, חיגר אחד מפתח תקוה בשם כהן, ועוד כמה אנשים זולתם. בשעת הסעודה שוחחנו אודות הפוליטיקה המלחמתית והריגול, ומתוך השיחה נודע לי כי באותו היום יצאו כמה מאיכרי מתולה בלוית שוטרים לחפש את לישנסקי. היינו מחולקים בדעות: כהן השים את עצמו כמצדד האנגלים, ואני (מכיון שישב איתנו הקצין התורכי שהכרתיו היטב וידעתי שמבין הוא את המדובר, באשר התגורר בראש פינה מתחילת המלחמה, בה למד עברית, התאהב בבחורה יהודית ונשאה לאישה, ואילו את כהן לא הכרתי) — הצדקתי כל אותה עת את התורכים. בשעת השיחה הבחנתי בכהן, שהוא מוציא מדי פעם בפעם פנקס קטן, רושם בו מה שרושם וממשיך בדיבוריו. עם גמר הסעודה הציג את עצמו ככהן מפתח תקוה. שחתי לו את שמי, נפרדנו והלכנו איש לדרכו. משהסתלק סח לי בעל המלון, להזהר מן היהודי החיגר הלז, שאינו אלא מרגל תורכי.

בסמוך לאותו זמן קיבלתי ידיעה סודית על קצין ועשרים

וחמישה חייליו העוברים ממושבה למושבה, מחפשים, מכים, ומחרימים כל דבר הקשור ברב או במעט בציונות. כל איש שנמצאה בידו תמונת הד"ר הרצל וציונים אחרים, או מניות של הקולונייל בנק וכדומה, נאסר ונשלח לנצרת או כל בית סוהר אחר, בו הנאסרים עונו עינויים קשים ואכזרים. כמובן הודעתי מייד לכל בני המושבה על הנעשה, למען יספיקו להסתיר כל דבר חשוד.

כעבור ימים ספורים, לפנות ערב, הופיע הקצין אחמד־בק בלוית עשרים וחמישה חיילים, ויקיפו את המושבה מסביב. לאיש לא ניתן לצאת ולבוא.

בלוית אחדים מאנשיו התיישב הקצין במלון חיימוביץ, אכלו ושתו בעוד האחרים עורכים חיפושיהם בכמה בתים בלי שמצאו דבר חשוד. אני מצדי סיפקתי אוכל לחיילים ושעורה לסוסים.

בתחילת הלילה הזמין הקצין את חברי הועד, ועם כל אחד שוחח בנפרד בשאלת „השומר". כנראה נענה על השאלות הרבות, כי אני הנני המסדר את ענייני המקום. זאת ועוד: בהיותו בר"פ, מוזמן לביתו של מר קלוריסקי, ביקשה ממנו הגב' קלוריסקי שינהג איתי כעם בן אדם חשוב (באשר ידעו כבר על התנהגותו הפראית והאכזרית), וגם המורה ד"ר קלר מראש פינה, אותו שלח מר קלוריסקי איתם, הרים את כבודי בעיניו, באמרו שאני ממלא את מקום הפקידות, אני יושב ראש הועד, אני הנכבד מאד, ואני המוציא לפועל את הכל. מובן מאליו כי בכל אלה ביקשו להגדיל את ערכי בעיני הקצין.

כשסיים עם כולם, קרא לי והחל לשוחח בכל ענייני המושבה. תוך כדי שיחה הרבה לשתות יין, בהריקו כוס אחר כוס, וכן עד שנגענו בענין „השומר". ביקש הוא שאסביר לו מה ההבדל בין שומר ו„שומר", אלא שבתשובתי לא הסתפק, וכפי הנראה ביקש

אמתלה לגלות כעסו. פתאום, כאילו נזכר בדבר, אמר: „יודע אתה על פקודה למסור לידנו את יוסף לישנסקי חי או מת? מדוע לא מילאתם את הפקודה?" ועכשיו „הגידה לי מי האנשים שהלכו או נסעו לחפשו?". על שום שפחדתי לסבך אנשים נוספים בשאלות ותשובות, בהם שלא היו אותה שעה במושבה, וכמה מהם „פרר", כלומר משתמטים מן הצבא, עניתי שאיננני יודע, וכי באותו היום נעדרתי מן המושבה ושהייתי בר"פ. כעדים לאמיתות דברי נקבתי בשמו של הקימקם מג'דידה ושל הקצין מזפר בק שבר"פ, אשר באותו יום החיפוש סעדנו יחד בצהריים. אמר הקצין: ובכן, כשחזרת מר"פ, משום מה לא התעניינת ולא שאלת מי ומי הם שנסעו לחפש ולא מצאו את לישנסקי, ואיך ידוע לנו כי באותו פרק זמן שהת בסביבת מתולה? עניתי, כי כיון שלא מצאוהו, שוב לא מצאתי עניין לחקור מי היו הנוסעים אותו יום. ואולם, מתוך שביקש אמתלא כל שהיא, קפץ ממקומו בכעס ואמר: „אתה מסרב לומר לי את האמת. יודע אני שבלעדיך לא ייעשה במתולה דבר מקטון ועד גדול. מחובתך היה להתעניין ולדעת, ובטוח אני כי יודע אתה ומתחמק מן האמת. דע, כי אם לא תענה לכל שאלותי בברור ובצורה מתקבלת על הדעת, אכך". ועוד אמר: „החושב אתה שאיננני יודע מי אתה ואיננני מכירך? לי אינפורמציה מלאה עליך, ויודע אני מהכל" — ושאל, הקורא אני ערבית. עניתי, כי אמנם כן, קצת. הוציא מכיסו רשימה ובה שמי ושם משפחתי רשומים ואמר לי: „עכשיו רואה אתה שמכיר אני וידוע לי, שאתה יודע הכל". עתה נבהלתי מאד, כי נזכרתי בפגישה עם המרגל כהן והבינותי שהוא אשר מסר את דברי במסורס.

פעם נוספת אמר לי למסור את שמות האנשים שיצאו לחפש את לישנסקי, ושוב טענתי שאיננני יודע. מיד קרא לשני חיילים, שנכנסו והפילוני ארצה, קשרו את רגלי והרימון, והוא עצמו החל

להכות על רגלי במקל כעשר מכות או יותר בשאלו: „התאמר לי עתה את האמת, או לא?" עניתי כי ספרתי כבר את הכל ושוב אין לי להוסיף דבר. בתשובה לכך המשיך להכותני בשנית ובשלישית, כשהוא מצעק: „רצונכם להקים ממלכה יהודית, והדבר לא יקום. נהרוג את כולכם ולא נחייה איש".

כיון שנוכח לדעת כי אף אחרי המכות לא יוציא מפי ידיעות נוספות פקד על חייליו להתיר את הכבלים ולהעבירני לחדר הסמוך, מקום שם ישבו כל אלה שהוזמנו על ידו ונאסרו לפני.

מרוב התרגזות, התעלפתי ואפול ארצה; משהעירוני, שאל: „מה לך נופל?" אך לא עניתיו. סידר רשימה מכל אלה שנאסרו ופקד על חייליו לאסרנו בבית הספר, ולא להרשות לאיש לבוא איתנו בדברים. בבוקר נאלצתי, (תחת משמר שני חיילים) לדאוג למזונות החיילים ולסוסיהם, ואחר מכן הוחזרתי למקום מאסרי. כל אותו יום נשארו במתולה עד הביאם מכפר גלעדי את צבי נדב וחבריו מאנשי „השומר". אז פקד להכין עגלות, כדי להסיענו לנצרת. לפני הנסיעה ביקש מבעל המלון מר חיימוביץ להגיש לו את החשבון. מר חיימוביץ ענה שפייגלין ציוה עליו שלא לקבל כסף. מיד שלח לקרוא לי ושאל מדוע ציויתי שלא לקבל תמורה. עניתי, שכך מנהגנו עם האורחים. אמר: „הלא הכיתיך והריני שולחך לנצרת, ומדוע תסרב לקבל כסף?" עניתי: „בינך לביני אין ולא כלום, לדבריך אתה ממלא תפקיד. אף אני ממלא תפקידי." הרהר רגע ואמר: „אין אנו אוכלים חינם, ובקשישים אין אנו מקבלים". ובדברו זאת הוציא מכיסו שתיים וחצי לירות ניר תורכיות, ששווים אז כארבעים גרוש. לנו עלה הענין כשלושים לירות זהב, או יותר.

לפנות ערב פקד עלינו לשבת בעגלות. את צבי נדב וחבריו כבלו בחבלים, וכך הובלנו כצאן לטבח, אך בכבוד רב.

סביבנו רכבו חיילים מזוינים, ולאיש לא ניתן לגשת אלינו. בתשע בערב הגענו ליסוד המעלה, אף שם הועמדו החילים לשמור, פן נדבר עם איש. לאחר כחצי שעה המשכנו בדרכנו, וליד כרמי ר"פ, לשעבר מנגד למושבה, פגענו במר קלוריסקי והשעה אז קרובה לחצות. הוא היה בדרכו לדמשק, שכן נודע לו מכל שעבר במתולה. תחילה העמיד לרגע את העגלה בה נסע, אך מבלי לומר מלה המשיך בדרכו. אף אנחנו המשכנו לנסוע, ובטרם אור באנו לטבריה. סידרו אותנו בחדר קטן, כעין מרתף, שלא היה בו אויר לנשימה, ואילו לאחר צהרי היום הובילונו לנצרת. בתחילת הלילה הגענו למקום, ושם הועמדנו בשורה, הוריקו את כיסנו, אף הורידו מעלינו עניבות וחגורות, פן יתלה את עצמו איש מאתנו כמעשה שעשה באותם הימים איש "גילי" בשם שורץ, מזכרון יעקוב, שלא עמד בעינויים האכזרים, שעונה. כרבע שעה נצבנו במקום, עד שהופיע העריץ והאכזר חסן בק, החוקר המענה, המכה והמצוה להכות. שאל מי בתוכנו צבי נדב, ענה האחרון: "אני"! כיבדו העריץ במספר סטירות לחי, שהדן נשמע למרחוק. צבי נדב לא נע ולא זע ממקומו, וכאילו אין מכים אותו. חרה הדבר לחסן בק, שיזר את אצבעותיו המגואלות בדם בני־אדם בשערות ראשו של האומלל והתחיל לסובב את ראשו ולהכותו בחימה שפוכה, ודמו חומר כדם חיית טרף, וכך עד כי עייף ופקד להכניס את צבי נדב וחבריו לחדר נפרד.

בית הסוהר, מנזר לשעבר היה, בית גדול וארוך מאד. משני עברי הפרוזדור נמשכו חדרים רבים מלאי אסירים פוליטיים כמונו, שנאספו מכל הארץ; כולם יהודים, וביניהם כבולים בשלשלאות ברזל. משהובאה שיירה חדשה, ביקשו האסירים לדעת מי ומניין המובאים, ושלשלאות הברזל התנועעו עד נשמע קולם סביב.

עוד בטרם נאסרנו שמענו במתולה סיפורים מסיפורים שונים

על חסן בק המענה את האסירים בכל מיני עינויים נוראים, עוקר שניים, תולש צפורניים, שם ביצים חמות תחת בתי שחי ועוד. סופר: אפילו המשוחרר מיד, נשאר נכה לכל ימי חייו. על שום כך, בשמענו את שקשוק השלשלאות, נבהלנו ביותר. את פרשת העינויים בנצרת נהגו להתחיל בחצות הלילה בערך. היו מורידים את הקרבן לדיוטה התחתונה, אל אולם החקירות. המשפט נערך לפי נוהל צבאי, הגנה יורידית נאסרה וראש השופטים (אותו אכזר עריץ חסן בק) ניהל את החקירה בעזרת כל מיני עינויים שעלו בדעתו, מבלי לנסות להבחין בין אשם לזכאי. עייפים מכל שעבר עלינו במשך היומיים האחרונים שכבנו לישון על המחצלאות שעל הרצפה, ורק בבוקר נוכחנו מה המצב בו היינו למעשה. כולנו היינו מכוסים כנים, אחת גדולה מן האחרת ואין בידינו להעזר. נאלצנו להתפשט ולנער הבגדים ולנקות את חדר הסוהר, ככל שעלה בידינו לעשות, וכן שלושה ימים תמימים. אט אט הרגשנו כעין הטבה בתנאי המאסר, הקלה בענויים ובהתנהגות הממונים, בכלל. סופר בנצרת, כי הדבר בא כתוצאה מהשתדלות של ה"ה קלוריסקי ודיזנגוף המנוח מתל אביב בחלונות הגבוהים בדמשק.

כאן מוצא אני לעצמי חובה נעימה לציין כי רק יהודי כמר קלוריסקי, שלבו ער וכואב על כל יהודי ועל כל הנעשה בארץ, מסוגל היה להסתכן ולנסוע בחשכת הלילה, בדרך שהיתה אז המסוכנת ביותר, לדמשק, בכדי להציל ולעשות כל שיותן למען אחרים. למר קלוריסקי התהילה והכבוד.

אנו, בני מתולה, ישבנו בנצרת כשבועיים, ולא נחקרנו אפילו פעם אחת. רק ביום האחרון שלפני השחרור בא אל חדרנו קצין תורכי גבוה, זקן ובעל אותות הצטיינות רבים, והסביר כי אך בטעות הובאנו לכלא. „ברכו את המלך והשתחררו"! — אמר.

למחרת הבקר שוחררנו ולכולנו הוחזרו חפציו האישיים, שנלקחו מידינו ביום המאסר.

ברגעי השחרור סח לי מר גליקין, מנהל החוה במגדל, כי הובאה ידיעה על נשק שנמצא במתולה. קרוב לודאי כי יעמידוני לחקירה, ומן הראוי כי אדע איך לענות. עניתי לו, כי אין אמת בשמועה מעין זו. אף אם יעמדו הכל על ראשם לא ימצאו במתולה כל נשק. בכך נסתיים ענין הריגול במושבתי.

מר ח. מ. קלוריסקי ז"ל

יהודי רוסי שספג לתוכו תורה ומדעים, סיים בית ספר גבוה לחקלאות בצרפת, בא ארצה ישראל וזמן קצר שימש כמורה במקוה ישראל. אחר מכן עבר להנהלת המושבות של הנדיב ז"ל בגליל התחתון, התמסר לתפקידו, מצא בו כר נרחב לפעולה והקדיש לו את כל זמנו ומרצו.

מיום עלותו התיישב בגליל, שאף לפתוח ולהרחיב את גבול המושבות, לרכוש קרקעות בכל מקום שהיה אך אפשרי, ואמנם בזמנו השיג וקנה אדמות מרובות. לוא הלכו בדרכיו שאר המנהלים והתמסרו כמוהו לרכישת קרקעות, כי עתה היה מספר הדונמים שלנו בארץ גדול ורב מהיותו כיום.

מסיבה בלתי ידועה לי העבירוהו לגליל העליון. כאן לא הרחיב עוד את הגבולות, פרט לרכישת חלק מאדמת עבל וחלק מהמרג' שע"י מתולה. חובב ציון מן הראשונים היה, אוהב את הארץ על כל מעלותיה וחסרונותיה. לא היה לפניו דבר חשוב ויקר

יותר מן הארץ ותושביה. לבו החם שמח בשמחת כל יהודי, שהתיישב בארץ, שיש לעזור לו ככל האפשר; כאב ודאג לכל מקרה.

חניך החדר בשעתו הלכו בו תורה והשכלה שלובות זרוע. נכנס לפרדס ונפגע. שוב לא דקדק במצוות, אך שמר מסורת ונזהר מלפגוע ברגשות הזולת, מעולם לא נחשב על העושים להכעיס, והליכותיו ודרכיו צנועות.

כמנהל המושבות היה מסור לענייניו מאד והצטער על כל שור או סוס שמתו, ועל כל חפץ שנגנב או נשבר. הוא הכיר את מצב האכרים מה דחוק היה וקשה, אך לא תמיד ניתן לו לפעול כחפצו, ושעה שעבדתי במחיצתו הרגשתי פעמים רבות כי אילו אך עלה הדבר בידו, כי אז לא נמנע מלעזור ואפילו מכיסו הוא. אך לא תמיד היה כיסו מלא, ומכיון שהכיר בדחיפות של צרכים רבים וכיון שלא היה בידו למלאותם תמיד, הבטיח פעמים רבות ולא שמר מוצאי־פיו.

את עגל הזהב לא החשיב ביותר, וכל דבר שנעשה בארץ, קטן או גדול, נחשב בעיניו יותר מן הכסף. אילו הבינו כמותו הברונים ואדירי הכסף, ואפילו פשוטי עם ישראל, את ערך בנין הארץ לעם ישראל והיו משקיעים בו אפילו חלק מועט מכספם שהלך לאיבוד ולטמיון, היה מצבנו כיום הזה הרבה יותר טוב. ממילא היו הכל מתחשבים בנו אחרת. במקום זה מבקש אני לציין מספר עובדות, אשר לא כל איש היה מסוגל לעשות, ואילו מר קלוריסקי פעל ועשה:

א) כמסופר בפרק הקודם: בתקופת הריגול, בלילה בו נלקחו אנשי כפר גלעדי ומתולה לנצרת, היה שרוי הישוב כולו בפחד ואימת מות מחמת העריץ ג'מל פשה ועוזריו, וכל הדרכים היו בחזקת סכנת נפשות, חרף הוא את נפשו ובחצות הלילה נסע לדמשק,

בכדי שלא לאחר את המועד ולעשות כל שאפשר, להציל ולהקל את המצב. אף אמנם בא אחרי שלושה ימים שינוי לטובה בהתנהגות השלטונות כלפי האסירים.

ב) ימים מספר לפני כיבוש יהודה והשומרון בידי האנגלים, נסע לחיפה ובמכתבו אלי, לפני הנסיעה, ביקשני לעזור לקימקם מצפת בכל שיבקש, בעברו דרך מתולה לסוריה (באשר לא נותרה עוד לשלטונות דרך אחרת). כעבור יומיים נחסם הגבול בין השומרון לגליל, והוא בידעו את המצב בגליל, סיכן את חייו, ודרך עקלתון בשבילי ההרים עבר בחשאי בחברת מלוה ערבי עד לר"פ, כדי להיות נוכח במקום ולעשות כל שאפשר ונחוץ בימים הקריטיים האלה.

ג) הארבה עבר בארץ ולא הותיר אחריו כל ירק וצמח. השתרר מחסור בחיטה לזריעה ובאוכל לתושבים שאינם אכרים. למר קלוריסקי נודע שיש שבר במזרח הירדן; לא חס על עמלו וטרחתו ובלי להתחשב בתנאי הבטחון סיכן את חייו, נסע ונקנה את החיטה הדרושה, למען לא ירעבו אנשים ללחם ולזרעי חיטה.

עוד כהנה וכהנה יש להוסיף לזכותו של האיש, אלא שהפעם ציינתי אך מעט מהרבה. מאידך עלי לציין, שבמשך כל הזמן הארוך שניהל את המושבות בגליל העליון לא הורם ולא שופר מצב האכרים, וחייהם נשארו קשים ביותר. אפשר שהסיבה לא נעוצה באשמתו האישית, אלא שעובדה מצערת היא כי כך היו פני הדברים למעשה. כמי שהיה מחלק כספי הסיוע האמריקני לעניי המושבה, נמסר לי חלק קטן מהחיטה הנזכרת לעיל, שנקנתה על ידי מר קלוריסקי מתוך סכנת נפשו, לשם הכנת מצות לפסח עבור הזקוקים לה. ניקיתי את החיטה, טחנתי ואפיתי, ואחלק מצות לכל איש לפי מספר הנפשות שבביתו. תודות לו ולמר שמואל סגל, סגנו,

הממונה על כסף הסיוע האמריקני, אכלו כולם לשובע ואת חג הפסח חגגו כהלכתו, ותבוא עליהם הברכה.

בדרכיו ומעשיו הפוליטיים השתדל מר קלוריסקי תמיד לקשר קשרי ידידות עם הערבים מכל המעמדות. הוא האמין כי ניתן, בעזרת פעולות ומעשים והתנהגות מתונה, להביא את הערבים לידי הכרה כי יפיקו תועלת לא פחותה מתועלתנו אנו מכל הנעשה על ידינו בארץ. לפיכך הקים בכפר ערבי ע"י ראש פינה בית ספר, בו למדו ילדי הערבים עברית, בהאמינו כי השפה המשותפת תגשר בין בני הדור הצעיר וכי על ידי כך יתרגלו לחיות יחד. כן חיפש כל מיני־דרכים לשיתוף פעולה עם הערבים, ועל כך הוציא כספים למכביר. סופו שנסתבך בחובות, ואין חוב בלוא סבל.

סגנו, מר שמואל סגל, יליד רוסיה, עלה ארצה עם הוריו, חובבי ציון. בזמנם התיישבו בחדרה. למד בבית הספר במקוה ישראל, קיבל משרה בפקידות בר"פ, תחילה כעוזר למנהל חשבונות, ואחר מכן כמנהל חשבונות ראשי וגזבר. עובד רציני, דייקן ואוהב סדר, מילא את תפקידו בשלמות וכראוי. שנים רבות שימש סגנו של מר קלוריסקי וחבר בהנהלה, השתתף בכל המעשים שנעשו ע"י הפקידות בגליל העליון. הוא היה הממונה על כספי הסיוע מאמריקה, ומידו קבלתי את כסף הסיוע שחילקתי בין נצרכי מתולה.

עוללות

אחרי כיבוש הארץ כולה, בא נשיא ההסתדרות הציונית והסוכנות, הפרופסור חיים ויצמן, למתולה. בבוקר השכם הלכנו אנשים מספר מחברי הועד לברכו לשלום. אותה שעה עמד ליד בית המלון חיימוביץ והתבונן בסביבה, ואנחנו אז, באופן פורמלי, יושבים בחסות

הצרפתים. שאלתיו עד מתי נהיה באופן פוליטי ומעשי מנותקים מארץ ישראל, ושמא מן הראוי לנקוט בפעולה. נתן בי מבט חריף מאד ושאל: — מי הוא החייב להמריץ? האתם? עניתי, כי הדבר מתפקיד האנשים העומדים בראש עם ישראל והמתעסקים בכך. ועל כך ענה: — היו בטוחים, אנו עושים את כל הדרוש. תודות למתולה והסביבה מקוה אני, כי תמצאו בקרוב תחת חסות אחת, יחד עם הארץ כולה.

באופן יחסי היו החיים בינינו לבין הערבים הבדואים טובים. אמנם בבואנו למתולה לראשונה נפל ביננו סכסוך קטן בשל אדמות טלחה (כפר חלסה), אך הוא נגמר בלא מריבה, בשלום. מני אז לא נפלו עוד בינינו כל סכסוכים ודיני־דברים. פעם, ואנו אך זה עתה הגענו למתולה, בא האמיר פעור הזקן מן ההרים שבמזרח הירדן לחולה, והערבים הקבילו פניו כפני מלך, בערכם חגיגה גדולה ומרוץ סוסים וסעודה כיד המלך. אף אנו, בני מתולה, הוזמנו, ואני עם אחדים מרעי נסענו אז לחלק לו כבוד ככל יתר בני הסביבה. האמיר כיבדנו בפני כל הערבים, בהזמינו אותנו לתוך אהלו, התעניין מי אנו וכיצד אנו מרגישים במתולה, שוחח איתנו קצרות והבטיח כי ערביו יהיו לנו שכנים טובים וכ'. ולאו מילתא זוטרתא הוא, האמיר בזמנו היה כמלך־בגדוד, חולש על סביבה גדולה משני עברי הירדן, והוא באמת חכם גדול. כל דבריו ספורים ושקולים, כל הגה היוצא מפיו מקובל היה כקדוש, ואיש לא העיז להתקרב אליו או לשבת על ידו מבלי שנתבקש. כל חיי הבדואים ניתלו בחסדו, הן לשבט והן לחסד. את האחד העניש ואת האחר ייסר. לאחד מחל וסלח ולאחרים הרבה עונשים ואין מהרהר אחר מעשיו כלל, כי קדוש נחשב מבטן ומלידה, ואין דומה לו. וזאת על שום מסורת קדושה שבידם על אבי אבות המשפחה שנולד מאמר אל נידה, כלומר מאגל־הטל.

נשארנו במקום שעות ספורות וניפרד בתודה על הכבוד שהנחיל לנו בהזמנתו האדיבה. הנה כך נשארנו ידידים רחוקים כל השנים, מבלי שנוסיף להיפגש עוד פנים אל פנים.

לאחר מלחמת העולם חל שינוי במצב הפוליטי. האמיר הנזכר לא עוד היה בחיים. חסן אל יוסף, שיך חלסה אף הוא מת. הנהלת ענייני הערבים עברה לידי בן האמיר, ואילו בחלסה שלט קמל יוסף אל חסן, והאחרון לא נשא את שכנות היהודים אשר לדעתו לא התחשבו בו כראוי. בפרוץ המרד הערבי כבשו הצרפתים את דמשק, בגרשם מתוכה את הממשלה הערבית הלאומית. המרד התפשט על פני סוריה כולה, והערבים המתקוממים התחילו לתקוף את הצרפתים ואת כל הנוצרים שחשבום לאוהדי צרפת.

באותו פרק זמן טרם נתחם הגבול בין בעלי הברית וכל אדמת מתולה, כפר גלעדי, תל חי והסביבה היתה בחסות הצרפתים. מצפון למתולה שכנו הרבה כפרים נוצריים, והערבים המתמרדים התחילו להתנפל על כפרים אלה בגבול סוריה, עמק עיון והסביבה, שדדו ורצחו, החריבו ולא הותירו כפר שלא ביקרו בו בלילות ועשו בו שמות. מכיון שניתנה רשות למשחית, שוב לא הבחין בין חייב לזכאי, ומכיון שהוטל עליהם לעבור כפרי הנוצרים בדרך תל חי וכפר גלעדי, משום מה לא יעשו אף בשכנים אלה כמעשה שעשו בנוצרים? החלו מבקשים תואנה כיצד להתגרות ביהודים ומצאו אמתלה בכך שהצרפתים, בלכתם ובשובם, נחבאו בישובי היהודים בשעת הצורך.

מיד באו בטענות ומענות, ומעשי הערבים בתל חי וכפר גלעדי ידועים לכל. הממשלה הצרפתית התרשלה, מבלי לנקוט אמצעים לשם דיכוי המרד, במשך זמן רב, ומדי פעם בפעם שמענו על כפר נוצרי פלוני שחדרו לתוכו הפורעים, שדדו ורצחו, החריבו והלכו

להם. לנוצרים חסר הנשק לעמוד כנגד המתנפלים, וכך נמשך המצב הפרוע עד שהחליטה הממשלה לפעול כראוי.

תחילה הסתפקה בפלוגות־סיור זעירות. אנשי צבא בודדים נהגו לעבור בסביבה ולחזור כלעומת שבאו, מבלי להשאיר בסביבה כל רושם או פחד.

הערבים התרגלו למחזה ויגבירו את פעולתם ויתנפלו על עוברי אורח אף לאור היום. רק אז הציבה הממשלה הצבאית קני שמירה של אנשי צבא מצוידים במכונות יריה, בדרכים המובילות מהחולה צפונה אל הכפרים הנוצרים.

לא ידענו פרטים על הנעשה בדרכים האחרות, הרחוקות מן המושבה. אך בסמוך למתולה, בדרך המובילה מהחולה צפונה, לרגלי ההר צרידה ראינו כיצד העמיד הצבא קן־שמירה מצוייד במכונות יריה. לזמן קצר נדמה, וכאילו פחת מספר ההתנפלויות. ואם כי שמענו פעמים מספר את טרטור מכונות היריה, נעלמו הפרטים מאתנו, כי כרגיל נחשב הדבר לסוד צבאי.

אלא שכעבור לילות מספר התנפלו הערבים על הקן הלזה, הרגו את אנשי הצבא ונטלו להם את מכונות היריה. על פי השמועה עשו כדבר הזה אף במקומות אחרים. אחרי מקרים אלה הגדילה הממשלה את מספר פלוגות הסיור, ובכל הזדמנות נאותה אסרו כמה שאסרו מן המתקיפים, אלא שהערבים לא נרתעו, ולא חדלו ממעשיהם. לילה אחד באו למתולה כמה מאות אנשי צבא צרפתים מהסיניגלים, רוכבי סוסים, עם תחמושת מלאה ותותחי שדה, מכונות יריה, רובים וכדורים וכו'. בטרם שחר ירדו לחולה, התרכזו במספר נקודות אסטרטגיות, בבתי אבן אחדים בסביבה, ולבסוף תפסו מהערבים גברים אחדים וערביה צעירה אחת. את הגברים שלחו למאסר, לג'דידה, ואילו את הערביה סגרו במרתף באחד מבתי מתולה ושם התעללו

בה. אחרי הצהריים שב הצבא למושבה. כראות הערבים את מעשי הצבא ביומו הראשון, קראו לעזרת ערביי הסביבה, אף הזעיקו מספר רב מערביי אמיר אל פור ממזרח הירדן, שבאו לעזרתם בתכונת קרב. למחרת עם שחר ירד הצבא פעם נוספת להמשיך בפעולתו כתמול שלשום, להעניש את הערבים ולהתיש כוחם, כשמטרתם להשליט סדר. אלא שהערבים למדו את תכסיסי הצבא הסדיר. סידרו כנופיות כנופיות, התפזרו בסביבה, איגפו את הצבא מסביב, התחבאו תחת כל שיח ובכל נקיק סלע, אף תעלות וחפירות הכינו, ובהן הסתתרו עד הפכו לרואים ואינם נראים, פרט לאחדים שהסתובבו בכדי להשלות את הצבא ולרמותו. הצבא חדר והעמיק לתוך החולה, תפס עמדות כרגיל, החל יורה על ימין ועל שמאל בלי הפסק, ואילו הערבים ענו ממקומות בודדים, באש חלושה. הצבא לא פסק מלירות עד הריקו את מלאי כדוריו ואך אז החל מתכונן לחזור, כהרגלו תמיד.

כנראה הבחינו הערבים בהחלשת היריות, קפצו ממחבואיהם כאיש אחד בהחילם לרדוף אחרי הצבא הנסוג. הצבא בידעו שאין כדורים ברשותו, בהמצאו פתאם מכותר מכל צד, החל בורח מן המערכה.

הערבים, בראותם את הצבא בורח, התאזרו ביתר עוז וביתר מרץ לרדוף ולירות בבורחים. למרות היותם רגלים, בעוד הצבא רוכב על סוסיו לא נתמעט המרחק בין המחנות; כי הערבי, המרים כותנתו מעל לשוקיים והוא יחף ורץ כפרא אדם, אין כוחו נופל מכוח הסוס, ובפרט שעה שדמו רותח.

אנו, בני מתולה, לא חששנו כלל. ראשית, לא היתה כל מריבה בינם וביגינו. והשנית, עוד זכרנו את התנפלויות הדרוזים, בהם לחמנו פנים אל פנים זמן רב, אף יכולנו להם. אלא שהפעם היתה לנו הרגשה אחרת. בזמן מלחמת הדרוזים עדיין צעירים היינו, כמעט

בלי משפחות וילדים, ולכל אחד מאתנו רובה וכדורים לרוב. ואילו הפעם כולנו בעלי משפחות וחסרי נשק. כי במשך השנים נטלה מידינו הממשלה את הנשק. אנו אמנם החזקנו בסתר בכלים מספר, אך לא יכולנו להוציאם בגלוי, אף לא היו ראויים עוד לעמוד בקרב. זאת ועוד: משך הזמן שדדו הערבים, רצחו והחריבו את הכפרים הנוצרים, ואילו במתולה לא נגעו. בבוא הצבא להעניש את הפורעים, בטוחים היינו כי יגבר עליהם וילמדם פרק בדרך ארץ. לא פיללנו ולא עלה במחשבתנו, כי הפראים יתארגנו בסדר מופתי עד שיוכלו לעמוד בפני צבא ממשלתי סדיר, על תחמושתו המלאה. ואולם בראותנו, בימים האחרונים, כיצד הולך ושב הצבא מבלי לעשות כל פעולה נמרצת, וכיצד נלחמים הערבים ואינם נרתעים כלל, ומאחר שהגיעו לאזנינו אף מעשי הרצח בתל חי וכפר גלעדי, החלטנו שלא להתרחק מן המושבה. ואף עמדנו על המשמר, צופים לקראת הבאות ומנחשים מה ילד יום.

ביום מר אחד, בבוקר, ראינו בהיסוג הצבא במרוצה פרועה, ובהגיעו למתולה צעק: לברוח, לברוח, הערבים באים באלפים! נדהמנו מאד, ובל ידענו מה נעשה. כל שהיו ילדיהם בבית הספר רצו להביאם בבהלה הביתה, ועוד בטרם הספקנו לחשוב כראוי ראינו את הערבים קרובים למושבה. החילונו לברוח, דחופים ומבוהלים, עם הצבא יחדיו. כמה משפחות אף נפרדו מעל ילדיהם, ואך על שום שכולם ברחו בכיוון אחד, צפונית למושבה, התחברו ההורים עם ילדיהם שנית.

הצבא היה מבולבל ומבוהל יותר מאתנו, וממש לא ראה את דרכו קדימה. מחוץ למושבה, בסמוך למקום הנקרא בלועה, הפילו במרוצתם את אחת מבנותי וכמעט שדרסוה ברגלי סוסיהם, ואך בנס עברו והיא נשארה בחיים.

לכשעצמי לא יכולתי לברוח עם ילדי, על שום אבא ואשתו שהתגוררו אתי והם זקנים, בל יוכלו ללכת ברגל. תפשתי פרדה, ומרוב בהלה לא מצאתי האוכף, בקושי רב הספקתי להעמיס עליה שמיכות מספר ועליהן הרכבתי את זוג זקני ואתנהל אתם אט־אט. הישיבה על גב הפרדה קשתה לזקנים, ולאחר זמן מועט הוכרחתי להרכיבם חליפות, כי לא עוד יכלו לשבת יחדיו על הפרדה האחת. נתקלתי במשפחתי במרחק שעה או יותר מן המושבה, לרגלי הרי חוריבה וקליעה, כפרים ערביים בדרך לנבוטיה. כל היום התנהלנו עד לנבוטיה. ועד הנה אינני יודע מניין שאבתי את הכוח להתגבר על טרדות אותו יום. אותו לילה נשארנו ללון בנבוטיה, ולמחרת המשכנו, מי ברכב ומי ברגל, עד לצידון. משם שלחו אחדים את משפחותיהם לטבריה ולר״פ והאחרים, כמוני, דרך עכו לחיפה. בעכו קיבלו את פנינו בשמחה — גיסי, ש. השמשוני ז״ל, וייבדלו לחיים ה״ה שבתי לוי וסעדיה פז.

כעבור יומיים שלושה נסעו הגברים לבלוש ולראות מה הנעשה במושבה. אלה הצליחו להציל מרכושם כל שנזדמן לידם, ואילו ליצני הדור סיפרו, כי אחדים מהם הספיקו להציל אף משל אחרים, ואת שנשאר ברשותם שוב לא החזירו לבעליהם. מתוך שעסקתי אותו יום בהעברת ההורים ומרוב רוגז חליתי, ואשאר בצידון חולה כשבוע ימים או יותר. רק משהוטב לי חזרתי למושבה, ולתמהוני הרב ולדאבוני גיליתי, כי כל הצאן והעזים (במספר 115 ראש) וכן הפרות והשוורים נמסרו לצבא לשחיטה בידי האכרים שחזרו למושבה לפני. אמנם דרש הצבא בהמות לשחיטה, אך במקום להטיל את המעמסה על תושבי המושבה חלק כחלק, מסרו את הכל משלי: כן הריקו מחסן מלא תבואה ולא הותירו לי אפילו גרעין אחד, ואף את הרהיטים, כלי הבית, הבגדים הלבנים, הכרים והכסתות וכל שנמצא בבית לקחו, ולא הותירו אפילו שרוך נעל אחד!

בראותי את הנעשה ובהניחי, כי אולי אף מחשבת זדון לא חסרה בדבר, לא יכולתי להבליג על צערי וכאבי, עזבתי את המושבה ואסע חיפתה.

כעבור חדשים מספר התאספנו כל אכרי מתולה לר״פ, להתיעץ כדעת מה לעשות ולסדר רשימת נזקין של כל אחד ואחד, שכן הממשלה הצרפתית, בידעה כי נחרבנו באשמתה היא, הבטיחה לפצותנו על הנזק.

בר״פ ישבנו ימים מספר, מתווכחים על סידור הרשימה ועומדים בכל תוקף על כך, לבל יוסיף האחד מאתנו ח״ו גרוש אחד על נזקיו. בדרך כלל ידענו מה נזקו של כל אחד ואחד, והפקידות פקדה לדייק בקפדנות יתירה על אמיתות הרשימה. אחרת, טענה, נפסיד את הכל. את נזקי אני העריכו באלף וארבע מאות ושלושים לירות בערך, ואולם לאמיתו של דבר רב היה מזה.

הנה כי כן נותרנו מפוזרים ומפורדים בכל הארץ, זה בכה וזה בכה עד לפני החריש החדש. הפקידות עזרה לאכרים הנזוקים בבהמות־עבודה וזרעים, אך הנזקים האחרים לא פיצתה, בטענה כי הממשלה הצרפתית לא שילמה תמורת הנזקים ולא כלום. אלא שאין טענה זו נכונה כל עיקר. שכן נודע הדבר, שהממשלה שילמה תמורת הנזקים. חידה היא ותהי לחידה, משום מה לא הוחזרו כספי השילומים לנו.

לאחר המלחמה, בשוב מר פרנק ארצה, פקד על מר קלוריסקי לפטרני ממשרתי בפקידות, בטענה שאין אכר יכול לשאת בעול המשרה, ואפילו ממלא הוא את תפקידו כראוי. בשעת הפרידה סח לי מר פרנק במו פיו, כי נמסר לו מטעם הפקידות, שמילאתי את עבודתי בשלימות לשביעת רצונם, ואף על פי כן פיטרני... רק בהידון שאלת הנזקים הבינותי, כי אילו נשארתי במשרתי, כי

עתה התקשתה הפקידות לטעון כלפי האכרים, שלא קיבלו את פיצויי הממשלה הצרפתית...

כאמור למעלה, עזבתי את המושבה בדרכי חיפתה. סיפרתי בבית מכל שעשו לנו במתולה: את מחסן התבואות מסרו לצבא למען הסוסים, את הכבשים והבהמות מסרו לשחיטה. הרהיטים וכלי הבית, הבגדים, הלבנים והמצע וכל שהיה לנו נשדד ע"י ערבים. לשאלתי, משום מה מסרו לצבא את הכל משלי בלבד, לא קבלתי תשובה כלשהי. המשפחה לא הבליגה על האסון והעמל, ותסרב לחזור למתולה. שבתי בגפי, קניתי פרדות וזרעים, ואמשיך לעבד את הקרקע, תוך אמונה כי במרוצת הזמן תחזור בה משפחתי מהחלטתה הראשונה, אך לשוא. במשך השנתיים הבאות גבר עלי סבל החיים שכן רגיל הייתי בחיי משפחה מסודרים, ושוב לא יכולתי להסתגל לחיי בודד.

לא נותר לי בלתי אם להחליט, מה עלי לעשות. הילדים שגדלו נצרכו לבתי ספר תיכוניים. בטרם נהרסתי, ובעוד מצבי איתן, יכולתי לעזור, והגדולים למדו בבתי ספר שמחוץ למושבה. במצבי החדש לא הורשיתי אפילו להרהר בכך. רעיתי סירבה איפוא לחזור למושבה, מפני כל הטעמים דלעיל, ואני לכשעצמי לבי לא נתנני להסכים לעזיבת המקום. הן השקעתי במקום את מיטב שנותי וכוחותי, במשך עשרים ושבע השנים הטובות והיפות ביותר. והן לא היתה אבן אחת, או רגב אדמה אחד בכל אדמת מתולה, בהם לא השקעתי זיעה ודם. בין כובשי המקום הראשונים הייתי. מראשית היוסדה לחמתי את כל מלחמותיה של המושבה, הן עם הדרוזים, והן עם שכנים אחרים. כל שעל, כל חלקה זרועה ובלתי זרועה, כל יתד וכל פינה היו יקרים לי. האומנב אעזוב פתאם לפתע את הכל?

העברתי לנגד עיני כל מה שפעלתי במתולה ובסביבתה, משך עשרים ושבע שנות שהותי במקום. בראשית בואי למושבה נחבאתי

אל הכלים, באשר הערכתי את האחרים יותר מהעריכי את עצמי. כעבור זמן מועט נכנסתי למסלול חיי החברה ואראה שאיני נופל מן האחרים, אף הם הרגישו בכך, כנראה, ובזה האופן נבחרתי לועד המושבה. כעבור שנים מועטות, נבחרתי להיות יושב ראש הועד, וכזה נשארתי כמעט כל שנות שבתי במתולה. דבר לא נעשה במתולה מבלי עמדי בראש הפעולה, הן לטובת הכלל והן לטובת הפרט. ימים ולילות התמסרתי לסידור ענייני הכלל, יש ובמקרה של חולה רציני רצתי, לילות כימים, להביא רופאים מצפת ור״פ, למען הציל את חייו.

נשאתי ונתתי עם הפקידות בעניני המושבה, בדבר קרדיטים ושכלולים. עסקתי בשמירת השדות והערכתם ותשלומי מס; בסידור רועי העדרים ושאר נושאי המשרות; הייתי פעיל בחברה קדישה, חזן בית הכנסת, חבר ועד החינוך של בית הספר, מסדר וחבר משפט השלום העברי וכו׳ וכו׳. לא, במושבה לא נעשה דבר מבלי שאקבל על עצמי את החלק הפעיל ביותר ואת האחריות הגמורה, וכל שהזכרתי וכל שלא הזכרתי עשיתי שלא על מנת לקבל פרס, כי פרנסתי היתה על אדמתי ועל משקי. זאת ועוד: כשש־שבע שנים מלאתי את מקום מנהל הפקידות במתולה, ואחריותי אז כפולה. אך תמורת עבודתי בפקידות נטלתי שכר.

בסביבה הכירוני כולם ואני הכרתי את הכל. מעורב הייתי וידיד לכל נכבדי הסביבה, הבקים, האפנדים וזמן מועט אף חבר במג׳לס, בג׳דידה, במרג׳ עיון, עיר המחוז שבסביבה. ולא פעם השתמשתי בידידותם לטובת המושבה ותושביה. נזכרו לי מעשים שעשיתי לטובת שכני, בני־המקום, וסיכונים שהסתכנתי בנפשי למען מתולה ואכריה, מהם שהזכרתי כבר ברשימותי אלה ומהם שלא הזכרתי כגון אותו מקרה, שהעלו הרועים של כפר סרדה את עדריהם לרעות בתבואות המושבה ונטלנו את הבהמות בכדי

להוליכן למושבה, והנה השיגונו ערביי הכפר ואמרו לקחת מאתנו את הבהמות בכוח; החילונו ברגימת אבנים, וחברי התחמקו אחד אחד, עד שנשארתי בודד במערכה ולא נתתי לקחת את הבהמות בכוח. הנה כך הייתי תמיד מן הראשונים במלחמה, ומן האחרונים שעזבו את המערכה.

או מקרה אחר: מר בסביץ קנה ממחמוד בק שותפות בסייחה אצילה קטנה, על מנת לגדלה על פי תנאים ידועים, ולהתחלק בולדותיה בהתאם למנהג המקובל בין הערבים, ביחס לסוסות האצילות. מר בסביץ גידל את הסייחה שנתיים שלוש, אך את תמורתה לא שילם. לפי תנאי המכירה, הרשות ניתנה לבק להשיבה אליו. הסכסוך נמשך זמן מסוים ופעם בבקרי את הבק לרגלי עבודה מסוימת התאונן בפני על בסביץ, על דבר הכספים שלא פרע במועדם. מסרתי את תלונת הבק למר בסביץ שבקש לשלם לבק, אך כספים לא היו לו. כעבור חדשים מספר נסענו, מר קלוריסקי ואני, אל הבק לרגלי עבודה, והבק עורר שנית את בעית בסביץ, ושוב התווכחנו בנושא הנדון, והפעם היה ויכוח חריף ביותר, ולבסוף הצלחתי לשכנעו באמרי, כי אפשר ויצלח להוכיח בבית המשפט צדקת טענותיו, אלא שפעולת הדין לכשעצמה לא תהיה לכבוד ולתפארת למשפחת הבקים מבית אסעד, שבנה מתעתד לגזול מאדם את פרי עמלו וטיפולו במשך שנתיים־שלוש. בכך נסתיימה השיחה, והסוסה נשארה בידי מר בסביץ שהבטיח לשלם את תמורתה לכשירחיב. מר קלוריסקי, מטעם ידוע, לא השתתף בשיחתי המפורטת לעיל, ואך בדרכנו הביתה שאלני, הידוע לי, כי מר בסביץ נמנה על מתנגדי? והאם מנהגי להגן תמיד על מתנגדי, כהגיני אותו יום על בסביץ? עניתי, כי לעולם לא אוותר במקום בו יכול אני לעזור לאדם, וכי (כך נדמה לי) זו חובתו של כל איש־צבור ישר. יכולני לרשום עובדות מעין אלו לעשרות, אלא אין מטרתי

להתפאר, או לספר שבחי עצמי, ואף זאת: אאמין כי כל המסופר בכאן מספיק לי. עלי אך להוסיף, כי כוונתי היתה תמיד לטובת המושבה, לבנות ולהיבנות; מכל שעשיתי למען הכלל נהניתי, כאילו עשיתיו למעני.

לפיכך, בעמדי בפני בעיית העזיבה, לחמתי קשות בעצמי כשנתיים. מאד מאד קשתה עלי הפרידה מן המקום. מאידך חרה לי יותר ויותר על התנהגות בני המושבה כלפי בעת צרה, עד שלא יכולתי להתגבר ולהחלץ ממחשבה זו שלא נתנה לי מנוחה. וכה נפלה ההכרעה. וברוב צער ויגון וכאב לב עזבתי את המושבה ואעבור חיפתה.

(הזכרונות הרשומים כאן הם משנת תרנ"ב ועד תרפ"א, בקירוב)